BİLİM ve SANAT

AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ
MART 1981 3
75 TL.

İlhan TEKELİ
Nazif TEPEDELENLİOĞLU
A. Sinan KORKUT
Güney GÖNENÇ
Muzaffer SENCER
Bekir YILDIZ
Aziz ÇALIŞLAR
Murat GENCOSMAN
Zafer TOPRAK
Mahmut T. ÖNGÖREN
Ataol BEHRAMOĞLU
Rutkay AZİZ
Remzi İNANÇ
Yılmaz ONAY
Azer YARAN
Mehmet KÖK
Ferruh DOĞAN

DIŞ GÖÇ ÖYKÜSÜ

Bir toplum içinde yalnız kalmak.

BİLİM VE SANAT
AYLIK KÜLTÜR
DERGİSİ

•

Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri
Müdürü
A.Naki ÖNER

•

Genel Yayın Yönetmeni
Varlık ÖZMENEK

•

Teknik Sorumlu
Vecdi BAŞKESİK

•

Dergi Adresi
Emek İşhanı (Gökdelen) Kat 13
No: 1300, Kızılay / ANKARA

•

Baskı
Kelaynak Yayınevi ve Matbaası
G.Mustafa Kemal Bulvarı 32/C

•

Abone
Yurtiçi: Yıllık 900 / Altı Aylık 450 TL
Yurtdışı: Yıllık 36 / Altı Aylık 18 DM

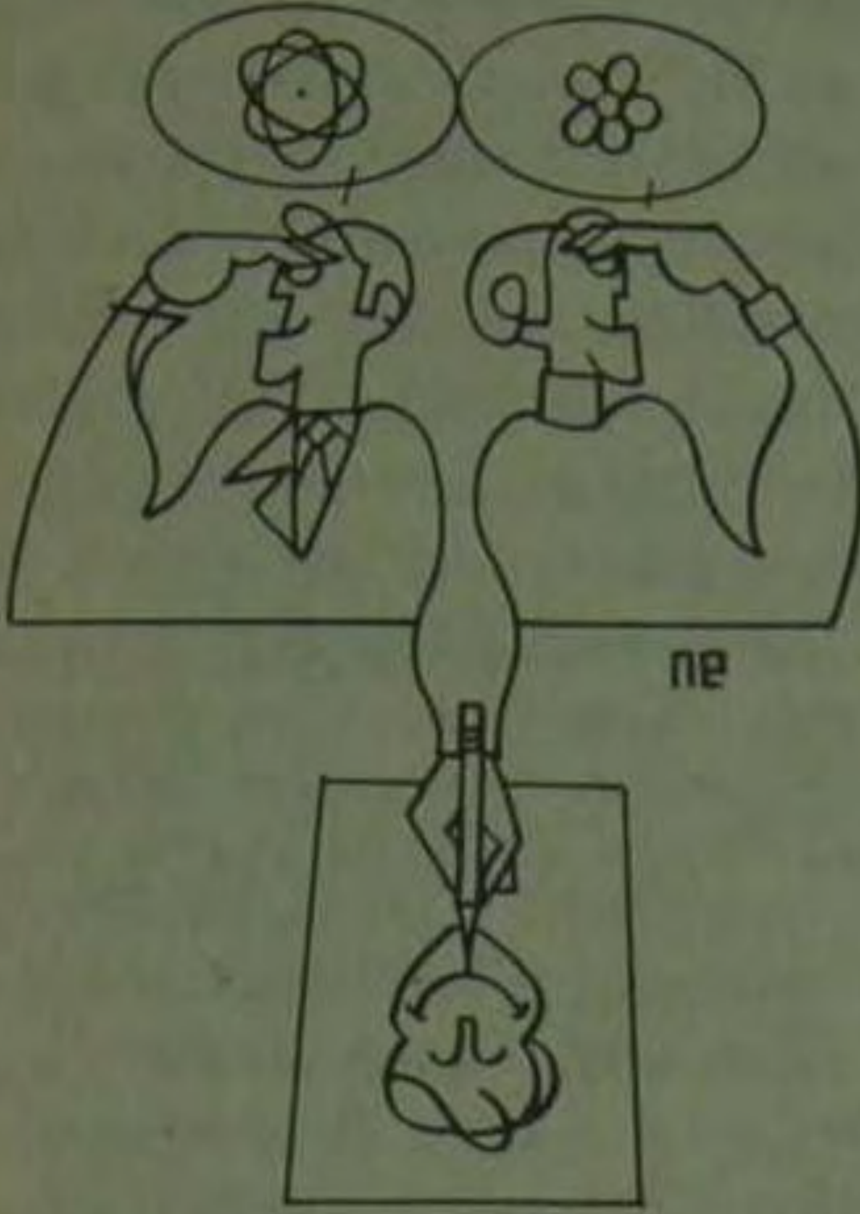
•

5 Adetten az isteklerde, her dergi için 75 TL'lık posta pulu gönderilmesi yeterlidir.

İçindekiler

Abone koşulları

ABONE OLMAK İÇİN: Posta Çeki 125261 No'lu hesaba 6 aylık veya 1 yıllık tutarın yatırılarak; abone adresinin açık olarak yazıldığı POSTA ÇEKİ "Alındı" makbuzunun arkasına "Abonelik başlangıç sayısı" belirtilerek adresimize gönderilmesini rica ederiz.

3. Sayı ve Boyutlar

Geçen sayısında 'Filistin kültürü' ve 'kitle kültürü' konularına ağırlık veren Bilim ve Sanat, üçüncü sayısı için Avrupa'daki göçmen işçilerimiz sorununu ön plana aldı. Gerçekten yirmi yılı aşkın bir süredir başta Federal Almanya olmak üzere batı Avrupa ülkelerine giden göçmen işçilerin ülkemiz ve toplumumuz açısından son derece önemli etkilere, gelişmelere neden olduğu yadsınamaz. Bugün sayıları tam olarak bilinememekle beraber 1.5 milyona yakın olduğu tahmin edilen göçmen işçiler yurda yolladıkları para ile ekonomik sistemin varlığını sürdürmesinde birincil öneme sahip bir ekonomik işlevi yerine getirmekte; buna ek olarak ailelerin parçalanması, vb. türdeki toplumsal sorunların büyük boyutlu olarak ortaya çıkması ile de Türkiye toplumu ile ilgili çözümleme ve tartışmalarda önemli bir ağırlık taşımaktadırlar. Bu grubun varlığı, doğal olarak iç ve dış politika alanlarındaki gelişmeleri de ciddi biçimde etkilemekte; başka bir deyişle sorunun bir de politik cephesi bulunmaktadır. Ancak bunların da ötesinde kültürel sorun, kültürel etkileşim ve değişim üzerinde önemle durulması, kavranması gerekli bir alan oluşturmaktadır. Özetle ifade etmek gerekirse, göçmen işçi olgusu tüm toplumun yaşamını son derece yakından ilgilendiren çok boyutlu 'bir insan sorunu' olarak ortaya çıkmış bulunmaktadır. Bilim ve Sanat, bu sayısında sözü edilen insan sorununun çeşitli boyutlarını tartışmaya getirmeye çalışmış, Muzaffer Sencer, Bekir Yıldız, Aziz Çalışlar, Murat Gencosman yazıları ile böyle bir tartışmayı başlatacak katkılarda bulunmuşlardır. Zafer Toprak'ın aynı alandaki tarihsel incelemesinin de bilgi vermesi yanında ilgi çekeceği inancındayız. Kuşkusuz böylesine büyük ve karmaşık bir olgunun, tek bir dergi sayısı içinde bütün yönleri ile ele alınması olanaksızdır. Bu bakımdan aynı sorun üzerinde tartışmaya ileride de devam edeceğimiz gibi okuyucularımızın da bu tartışmaya katılmasını beklemekteyiz.

Batı Avrupa'daki göçmen işçilerimiz ve bunun yarattığı kültür etkisi dışında Bilim ve Sanat, bu sayısında ölümünün birinci yıldönümü olması nedeni ile Nusret Hızır'ı anmayı görev bilmiştir. Yaşamı ve kişiliği Türkiyeli aydınlar için gerçek bir övünç kaynağı olan Nusret Hızır, İlhan Tekeli'nin yazısı ile tanıtılmaya çalışılmaktadır. Nazif Tepedelenlioğlu, matematik konulu yazılarını sürdürmekte, bu bilim dalının gelişimini anlatmaktadır. Sinan Korkut'un, 'Ekonomi Politikası ve Ekonomi Bilimi' adlı yazısının bütün okuyucularımızın büyük ilgisini çekeceğini sanıyoruz. Mahmut T. Öngören'in, bu günlerde güncel hale gelen sinema yasası ile ilgili yazısı konuyla ilgili olarak Dergimizin bütünü ile katıldığı görüşleri kapsamaktadır. Ancak bu, aynı alanda farklı görüşlere kapalı olduğumuz anlamına gelmez. Tiyatro alanında Ataol Behramoğlu, çok yönlü bir önem taşıyan 'Bahar Noktası' oyunu ile ilgili görüşlerini ortaya koymakta, Rutkay Aziz de 18. Yılında AST topluluğunun ve işlevinin değerlendirmesini yapmaktadır. Azer Yaran'ın çağımızın en büyük ustalarından biri olduğu söz götürmeyen Picasso ile ilgili yazısının ilgi ile izleneceğini düşünüyoruz.

Bilim ve Sanat, mektupla ya da yazı ile katkıda bulunmaya çalışan, destekleyen, cesaret veren okuyucularına içtenlikle teşekkür etmek ister. Kuşkusuz Dergi'nin daha iyi hale gelmesi için yapılan eleştiriler de aynı çerçeve içinde değerlendirilmektedir. Nitekim bu katkı ve destekler bizi umutlandırmış, heyecanlandırmış ve üçüncü sayıdan itibaren baskı miktarını artırma kararı vermemize neden olmuştur.

SÜRÜNÜN İÇİNDEN BİRİ OLMAYANLARDAN NUSRET HIZIR

İLHAN TEKELİ

İnsanların yakından tanıdıkları ve sevdikleri kişiler üzerine yazı yazmaları, tanımadıkları kişiler üzerine yazı yazmasına göre önemli zorluklar taşıyor. Yakından tanımadığınız kişiler üzerine yazı yazarken, başkalarınca yazıya geçirilmiş, başka bir deyişle nesnelleşmiş bilgileri kullanıyorsunuz. Oysa tanıdığınız kişiler üzerine yazı yazarken, bu nesnelleştirmeyi yapma görevi size düşüyor. O zaman da içinizi bir kaygı kaplıyor. İyi anlatamamak, nesnel olamamak kaygısı.

Bilim ve Sanat benden Nusret Hoca üzerine bir yazı yazmamı istediğinde, ben de böyle bir sorunla karşılaştım. Bu sorunu çözmek için sağlığında sık sık yaptığımız gibi, yine Nusret Hoca'nın kendisine başvurmaya karar verdim. 1978 Ocak'ında Türk Dili dergisinde, 1980 Mart'ında Milliyet Sanat Dergisinde yayınlanan kendisiyle yapılmış konuşmaları gözden geçirdim. Bu konuşmalarda Nusret Hoca kendisinin düşüncelerini özetliyor. Bunlar içinde özellikle bugünlerde çok anlam kazanan bir tanımı beni birden çarptı. Bu konuşmasında Nusret Hoca aydın kişiyi şöyle tanımlıyordu: *"Aydının donamına karışmam. Karışma hakkını kendimde görmüyorum. Sürüden biri olmamaya uğraşana, ya da sürüden biri olmaktan kurtulmaya uğraşana aydın derim. Bunun ille de felsefenin yönlendirmesiyle olması şart değil, kendi sağduyusuyla da olabilir"* diyor ve aynı yazının bir başka bölümünde kendi konumunu özenle şöyle belirliyordu: *"... Sürüden çıkmış insandan söz ediyorum diye, sanmayın ki bir yönünden Nietzsche'ye yaklaşıyorum. Hayır! En ufak bir metafizik yapmadan seçkincilikle hiç ilgisi olmayan bir kaygıyla, elle tutulur, gözle görülür bir tehlike olarak, somut bir yabancılaşma olgusu olarak görüyorum sürüleşmeyi."* Koşullar kimi sözlerin daha iyi anlaşılmasına olanak sağlıyor. İnsan çevrede sürünün aydını olmak isteyenlerin çabasını gördükçe Nusret Hoca'yı daha iyi anlıyor.

Nusret Hoca'nın sürüden ayrılışı yetişme süreci ile başlamış. Eğilimi sürüdekilerin alışkanlıkları ile olmamış. Tüm öğrenimi süresince bir okuldan mezun olmaya ya da akademik bir derece almaya yönelmemiş. Gönlünce istediğini öğrenmiş. Birinci Dünya Savaşı sonrasında gittiği Almanya'da müzikle uğraşmış, fizik, matematik ve felsefe eğitimi görmüş, ama bir derece almamış. İstanbul'a döndüğünde kısa bir süre İstanbul Üniversitesinde ders veren ve mantık alanında yirminci yüzyılın ünlü isimlerinden biri olan Prof. Hans Reichenbach'a asistan olması da alışılmış yolların dışında olmuş. Reichenbach'ın yaptığı bir sınavla kendisine felsefe derecesi verilerek asistanlığa kabul edilmiş. 1942 yılında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde doçent olması da alışılmış kanalların dışında gerçekleşmiş. Uluğ İğdemir'in 80. doğum gününü kutlarken bunun öyküsünü kendisi anlatmıştı. Her sabah Tarih Kurumu'nda bir odaya kitlenen ve dışarıya çıkmasına izin verilmeyen Nusret Hoca, yedi gün içinde doçentlik tezini yazarak doçent olmuş ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesine atanmıştı. Nusret Hoca matematik, fizik ve felsefeden, edebiyat, tarih ve müzik alanına kadar uzanan geniş bilgisini daha çok akademik alanının değer yargılarına boş vererek böyle bir içtenlikle sağlamış. Bir aydın kişi olmadan bilgeliğe böyle bir süreç içinde ulaşmış. Nusret Hoca'nın kendisine böyle serbest bir yetişme yolu seçmiş olmasında, içinde yetiştiği ailenin olanaklarının etkisi olduğundan söz edilebilir sanıyorum. Babası Osmanlı üst bürokrasisinin yetişme yeri haline gelmiş ünlü tercüme kaleminde en üst düzeye ulaşanlardan biri. Osmanlı bürokrasisinin bu üst kesimi aileleri zamanının batı

kültürüne ve bilgisine her zaman içtenlikle yaklaşmışlar.

Nusret Hoca'nın yetişme sürecini düşününce, insan bugünkü akademik yaşam içinde yetişmenin kuruluğunu, dar kalıplara sıkışmışlığını daha iyi anlıyor. Ve bugün Türkiye'nin ve hatta dünyanın benimsediği akademik kalıplar ve kuralların yeni Nusret Hocaların yetişmesine nasıl kapalı hale geldiğini görüyor. Bugünkü süreçler, belki en az masrafla bilim adamı yetiştiriyor ama bilge yetiştiremiyor.

Sürünün dışında biri olmak, kişilere yalnız bilgeliğin yolunu açmıyor; riskleri de, sürü tarafından dışlanmayı da beraberinde getiriyor. Bu da aydın olmanın pahası. Nusret Hoca da bu pahayı değişik biçimlerde ödemiş yaşamı boyunca. İstanbul Üniversitesi'nin Felsefe bölümünden kendi isteğiyle de olsa ayrılmış. 1960-1962 yılları arasında üniversiteden uzaklaştırılan 147'ler arasında yeralmış. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesindeki 25 yılı aşan hocalığı sırasında çevresince benimsenmemiş. Öğrencileriyle haşır neşir olmaktan büyük zevk aldığı ODTÜ Mimarlık Fakültesindeki derslerini de, okuldaki felsefeci dostlarının şikayetleri sonucu bırakmak zorunda kalmış. Nusret Hoca mesleki doyum duygusunu ancak emekliliğinden sonra duyabilmiş, kendisinin yüksek aşamalı felsefe kursu diye adlandırdığı, sekiz yıl her Salı akşamı evinde toplanan derslerde.

1979 yılı sonlarında Türkiye Felsefe Kurumu tarafından "Onur Başkanı" seçilen ve törenle "Onur Başkanlığı" sunulan Nusret Hızır, bu saygınlığını da Türkiye'deki yaygın olan felsefe çizgisinin dışında kalarak sağladı denilebilir. Türkiye'de felsefe ile uğraşanlar arasında yaygın olan mistik ve metafizik öğelere karşı uzun yıllar tek başına savaş vermiştir. Nusret Hızır'ın metafiziği tamamiyle yadsıyan her türlü bilimle bütünleşmiş monist bir felsefe anlayışı vardır. Felsefenin bilimin çözemeyeceği soruları ele alan bir etkinlik olduğu görüşünü bir konuşmasında şöyle yadsıyordu: *"Yüzyıllar boyunca felsefe, bilimin çözemediği, daha doğrusu bilimin ortaya atamayacağı soruları, örneğin acunun başlangıcı sonu var mı sorusunu, yani bilimin çerçevesini aşan soruları kurcalamıştır. Metafizik olarak adlandırdığımız bu tür uğraşı aslında bilimle hiç ilgisi olmayan bir konu dili sorularını kapsar. Bunlara, nesnelerin özüne, mutlaka erişebileceğini öne süren ya da insan yazgısı üzerine sözde sezgili bilgiler verdiğini sanan modern metafizikleri de katıyorum. Bunların konusu gerçekte yok. Onun için öne sürülen savlar boş ve havadadır. Ben işte bu tür felsefeyi felsefeden saymıyorum."*

Metafizik felsefe görüşlerine karşı kendisinin felsefeyi bilimlerin bir üst dili olarak açıklayan görüşünü ise bir başka konuşmasında şöyle açıklıyordu.

"Pek çok defalar söyledim, yazdım. Ben bilimler arasında temelde bir ayrılık görmüyorum. Benim felsefe ve bilim görüşüm monist bir görüştür. Bütün bilgi dizgeleri birlikte bir bütün oluştururlar. Kendi aralarında gereksinmelerden doğan iç yöntem ayrılıkları söz konusu olabilir yalnızca. Bir tek görüş vardır, bütün dizgeli insan etkinlikleri için geçerlidir. Nerede bir dil varsa, felsefe oraya gelir ve o dil üzerinde etkinliğini sürdürür. Bu dil, şu ya da bu bilim (söz gelimi fizik ya da psikoloji) olabildiği gibi, bir sanat, bir ahlak, bir hukuk dizgesi de olabilir."

Nusret Hoca'nın Türkiye'deki felsefecilerin çoğundan farklı olarak böyle inançlı bir metafizik düşmanı olmasında, yetişmesinin farklılığının etkileri bulunabilir. Türkiye'deki pekçok felsefecinin tersine Nusret Hızır felsefeye, edebiyat ya da toplumsal bilimlerden değil, matematik ve felsefe kanalından geliyordu. Kuşkusuz bu inancında, içinde yetiştiği Viyana çevresinin de önemli etkileri vardı. Ama zamanla Nusret Hoca Viyana Çevresinin neo-pozitivizminden uzaklaştı. Bu uzaklaşmada pozitivizmin durağan yapısından rahatsız olmanın etkileri yanısıra 1960'lar sonrasında Türkiye'de gelişen toplumsal akımlar da etkili olmuştur.

Felsefe Yazıları adlı kitabının önsözünde bu kopuşu şöyle ortaya koyuyor Nusret Hoca: *".. bu yazıları okuyanlar, benim dış acunun varlığı sorununda ılımlı bir realist olduğum izlenimini edineceklerdir. Doğrusu realist eğilimimden hiçbir zaman büsbütün uzaklaşmadım; ama gerçek bir bütün olarak ele alındığında, salt realizmin yetersiz olduğunu gün geçtikçe daha büyük bir açıklıkla görüyorum ve ancak diyalektik görüşün gerçeğe asıl hakkını verebileceği sonucuna varıyorum."*

Diyalektik görüşü benimseyen Nusret Hoca, Viyana Çevresinin kendi için yetersiz kalışını da şöyle anlatıyordu: *"Felsefenin bilim önermelerinin çözümlenmesi etkinliği olduğunu söylemek onun bir üst dil olduğunu söylemektir. Burada uyuşuyoruz onlarla. Yalnız şu da var: Onlar bütün felsefeyi bundan ibaret görüyorlar, felsefenin bütün işlevini ve yöntemini bununla tüketiyorlar. Benim görüşüm ise, temele diyalektiği alan bir görüş. Diyalektik gidiş bize bir takım basamaklar veriyor; biraz önce söylediklerim işte her bir basamakta karşımıza çıkan geçici durağanlıklar için geçerlidir. Salt yöntem kaygısıyla varsayılması gereken bu geçici durağanlıkları, sürekli durağan durum kabul etmek: İşte pozitivizmin yanılgısı budur. Pozitivizm olsun, analitik felsefe olsun, parçayı bütün sayıyor. Ben Viyana Çevresi içinde yetiştiğim halde zamanla onlardan uzaklaşmamın nedeni de budur. Sentetik görüş, diyalektik görüştür. Bütünsel durumları bize o verir. Bütüne varmada izlediğimiz yol üzerinde parçalara eğildiğimizde analitik görüş geçerli oluyor."*

Nusret Hoca'nın yazı yazması da sürünün dışındaki yollarda olmuştur. "... *Ben ille de kitap yazayım diyen bir adam değilim. Düşündüklerimi küçük yazılarda söylüyorum. Bu yazılar kimi zaman tek tek, kimi zaman birkaçı birarada taşıdıkları bir çeşit iç bütünlükle, benim düşüncemi ifade etmeye yetiyorlar."* diyor Nusret Hoca. Bu belki de bir gerçeğin söylenişinden çok, kendisinin sık sık çocuksu bir ifade ile söylediği yazma tembelliğine bir gerekçe bulma yolu. Nusret Hoca'dan bir yazı almanın zorluğu dillere destandı. Bir kez Fethi Naci'ye, yazmaya söz verdiği 100 Soruda Bilim Felsefesi kitabını yazmakta olduğuna tüm çevresini inandırmıştı. Zaman zaman kaç soruyu yazıp bitirdiğini söylüyordu. İki yıl geçtikten sonra kitabın yazılmadığı anlaşıldı ve Fethi Naci dostumuz kendisine yeni bir yazar aradı. Yayınlanan tek kitabı Felsefe Yazıları, yakın dostu ve öğrencisi Füsun Akatlı'nın emrivakisi olmasa, matbaaya hiçbir zaman ulaşamazdı. Ama kitap yayınlanınca hoşuna gitmiş ve yazılarının bir başka kesimini ikinci bir kitapta toplama konusunda tüm çevresine söz vermişti.

İlk kitabını 80 yaşına yaklaştığı yıllarda yayınlayan Nusret Hoca, gençliğinden, sorunlara ilgisinden hiçbir şey kaybetmemişti. Kendisini gençlerin problem arkadaşı olarak görüyordu. Bu yaşında felsefe alanında yeni katkılar yapıyordu. Bunu yakın dostlarına "Sekseninden sonra yumurtlamaya başladım galiba" diye anlatıyordu. Son birkaç yıl içinde üç önemli alanda katkıda bulundu. Ne yazık ki bu üç katkısı da halen hiçbir yerde yayınlanmadı. Bunlardan birincisi ideolojileri bir model olarak ele alan incelemesiydi. İdeoloji konusuna mantık açısından bir berraklık kazandırıyordu. İkinci çalışmasında "kavram çiftleri"nden yola çıkarak düşüncenin ilerleyişine diyalektik bir açıklama getirmeye çalışmıştı. Belki de kendisini en çok heyecanlandıranı, simgesel mantık araçlarıyla bir bilgi kuramı oluşturmaya, bilim felsefesini bu araçla yeniden yazmaya uğraştığı çalışmasıydı. Salı akşamları evinde dostlarına verdiği felsefe derslerinden sonra bu notlarını çay içilmeye başlayıp felsefe dışı sohbetler koyulaşmadan önce özenle bir siyah plastik çanta içine koyuyordu.

Bilim ve Sanat'ın bana verdiği sınırlı yer içinde felsefeci Nusret Hızır'ı kısaca anlatmaya çalıştım. Ama sekseninde hâlâ bir çocuk içtenliğiyle yaşama bağlı dost Nusret Bey hakkında sizlere hemen hemen hiçbir şey söylemedim. Onu anlatabilmek benim becerilerimin dışında. Onu belki edebiyatçı dostları başarabilir, ama herhalde birçok şeyi eksik bırakarak...

MATEMATİK NASIL MATEMATİK OLDU?

NAZİF TEPEDELENLİOĞLU

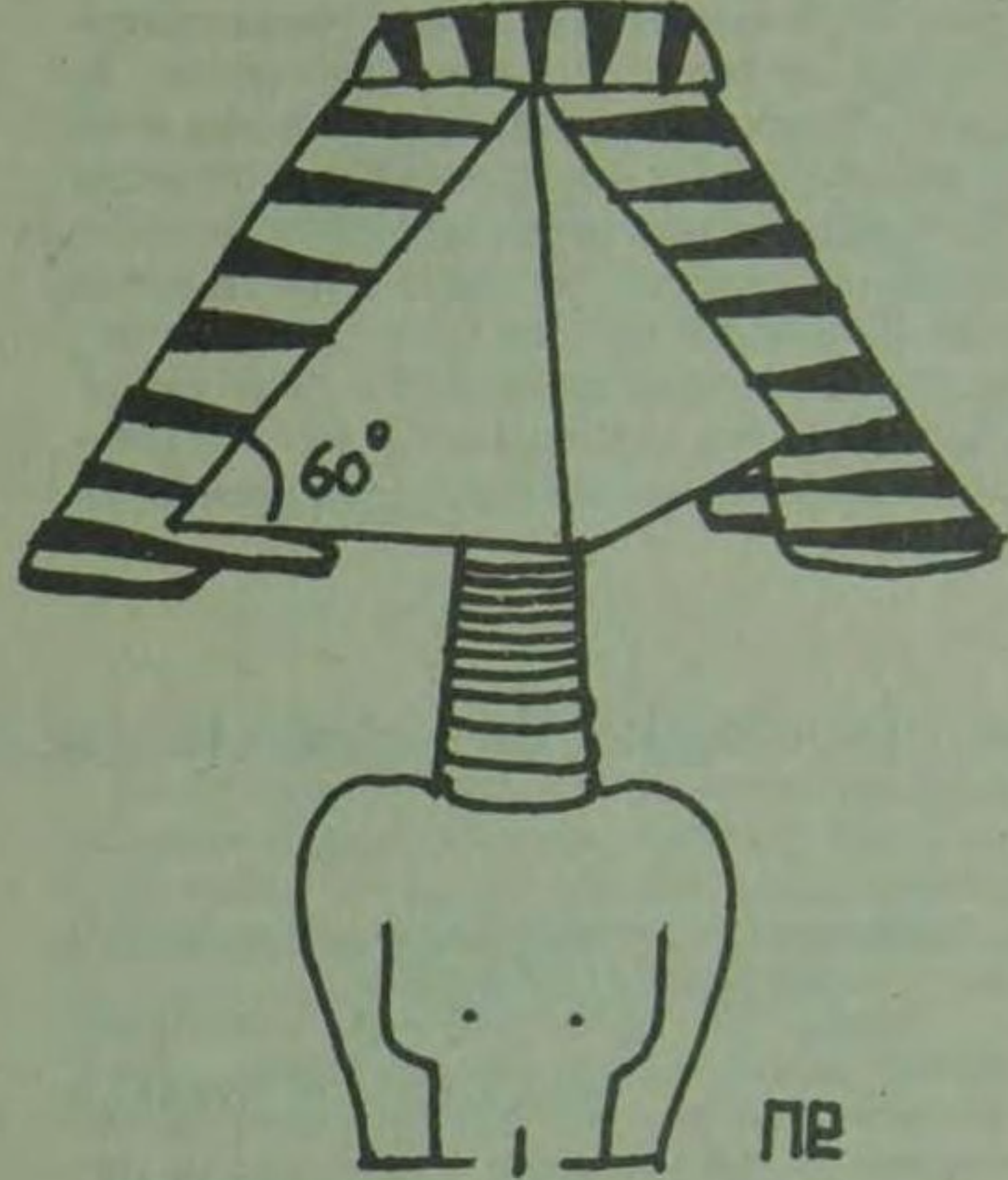
İki Macar soylusu matematik yarışması yapmaya karar verirler. Yarışma kurallarına göre taraflar sırayla birer sayı söyleyecekler ve en yüksek sayıyı söyleyen yarışmayı kazanmış sayılacaktır. "Peki" der soylulardan biri, "sen başla". Öteki soylu uzunca bir beyinsel çalışmadan sonra ürününü ortaya koyar: "Üç!". Sıra birinci soyludadır. 15 dakika kadar kendisinden ses çıkmaz. Ama yüz ifadesinden bütün benliği ile düşünmekte olduğu bellidir. Nihayet acı gerçeği teslim etmek zorunda kalır: "Sen kazandın".

Şimdi çoğu okuyucunun bana kızdığını görür gibiyim: "Soylu moylu, bir insan bu kadar da ebleh olamaz". Neden? Çünkü aşağı yukarı 5000 yıldır insanoğlu (soylular dahil) üçten yukarı saymasını biliyor.

Bugün insanoğlu yalnızca sayı saymasını bilmiyor. Geometri, cebir biliyor. Sonsuz küçüklerle uğraşıyor ve türev alıyor, tümlev alıyor. Türevsel denklem çözüyor. Olasılık kuramıyla, çizge kuramıyla, topolojiyle uğraşıyor.

Matematik dediğimiz bu uçsuz bucaksız bilgi denizini nasıl yarattı insanoğlu? Bir görüşe göre içinde bulunduğu toplumun "üstünde" yaşayan matematikçileri eliyle. Buna göre, matematikçiler etkinliklerini içinde yaşadıkları toplumdan bağımsız olarak sürdürürler. Ama doğal olarak, ortaya konan ürün teknolojiyi etkilediği için matematik toplumsal değişmede etkili olur. Matematikçiler bu etkinlikleri süresince kendilerine hoş gelen, ya da uygun gördükleri kavramları, soyut varlıkları -biraz da keyfi bir biçimde- yaratırlar ve bundan sonra herşey mekanik bir mantıksal kıyas yöntemiyle önermeler zinciri halinde büyür, gelişir. Matematikçinin somut gerçeklikten bu uzaklığı, doğal ki onun ortaya işe yarar bir ürün koymasına engel değildir. Hatta çoğu kez bu ürün çok çeşitli uygulama alanları bulur. Böylece matematikçi içinde yaşadığı toplumu etkiler ama matematik salt matematikçinin ürünüdür. Böylece döner, dolaşır, toplumun gelişmesindeki itici gücün toplumdaki deha sahibi bilge kişiler olduğu sonucuna varırız.

Bu görüş gerçekliğin üstünkörü bir biçimde yorumlanmasından kaynaklanır. Matematikçiyi toplumdan soyutlayıp fildişi kuleye hapseder ve matematiksel gelişmenin matematikçinin iradesiyle kendiliğinden olduğunu varsayar. Oysa matematikçi ve içinde yaşadığı toplum ayrılmaz bir bütün oluşturur. Bu bütünlüğü gördüğümüz zaman ancak, nasıl olup da toplumun teknolojik gereksinmelerini karşılayabilmek için matematiğin yavaş yavaş, ama emin adımlarla bugünkü durumuna geldiğini anlayabiliriz.

Matematik, yaşamın nesnel koşulları onun varlığını gerektirince dünyaya geldi. İlk matematikçi belki de sürüsündeki hayvanları saymaya çabalayan bir çobandı.

Tarımla uğraşan toplumların en ilkeli bile mevsimlerle ilgili sayısal bilgiye gereksinme duyar. Bu ise takvim yapma ile ilgili sorunların çözümünü gerektirir. İlkel toplumların hemen hepsinin takvim tutma, dolayısıyla astronomiyle ilgilendiklerini biliyoruz.

Fenikeliler gibi tüccar-gemici toplumların ekonomilerinin bir muhasebe sistemine, mirası bölüşme kurallarına, denizcilik sanatına kısacası; aritmetik, geometri, astronomiye olan gereksinmeleri tartışma götürmez. Bu gelişme ticarete dayanan her uygarlıkta yer alır. Babil'de ve eski Mısır'da aritmetik ve geometrinin, Hindistan'da da cebirin başlaması işte bu gelişme sonucudur. Eski Mısır'da Nil taşkınlarından sonra toprak sınırlarının yeniden saptanması sorunu da geometrinin Mısır'a özgü itici öğelerinden biriydi.

Toplumsal yaşamın gerektirdiği matematiksel gelişme belli bir düzeye eriştikten sonra matematik artık yalnızca uzmanların anladığı bir meta haline geldi. Toplumun egemenlerinin bir araya getirdiği ve beslediği bu uzmanlar toplumda bir kast oluşturdular. "Gizli şeyleri"* elinde tutan bu insanlar tekellerinde-

(*) "Gizli şeyler" deyimi M.Ö. 1650 yılında Ahmes adlı bir katip tarafından eski Mısır'da yazılan ve Mısır matematiğinin gelişmişlik düzeyi ile ilgili önemli bilgiler taşıyan bir papirusta geçer. Bu papirus 1858'de İskoç antikacı Alexander Henry Rhind tarafından Mısır'dan kaçırılarak batıya getirildiği için "Rhind papirusu" diye bilinir.

ki bu bilgi birikimi dolayısıyla toplumda büyük bir güç kazandılar.

Şimdi burada "gizli şeyleri" ellerinde tutan bu insanları yazımın başında sözünü ettiğim "toplumun üstünde yaşayan matematikçi" kavramı ile karıştırmamak gerek. Tam tersine bu kişiler "gizli şeyleri" ile toplumun gereksinme duyduğu işlevleri yerine getirdikleri için güçlüydüler. Örneğin Mısır'da vakti kahinler ölçerdi. Vakit gündüzleri güneşi, geceleri de yıldızları gözleyerek ölçülürdü. Nil taşkınlarının ne zaman olacağını da bilirlerdi kahinler. Gene "gizli şeylerin" içinde dairenin, çokgenlerin alanlarının, basit bazı cisimlerin hacimlerinin nasıl bulunacağı da vardı. Örneğin üstü kesik bir piramitin hacmini bulabiliyordu Mısırlı kahinler (burada firavun mezarlarının köşe taşlarının kesik piramit şeklinde olduğuna dikkati çekmek isterim).

Ancak gene de matematiğin bu yalnızca uzmanlarca bilinir olma niteliği sayı ve şekil konusunda belli bir gizemcilik de yaratmadı değil. Özellikle Pisagorcu gizemciliğin Yunan bilim ve felsefesi üzerindeki etkisi dikkati çeker.

Yunan toplumu üretimde kölelerin kullanıldığı, bu nedenle de üretimi artırmak için teknolojik gelişmeye pek gereksinme duymayan bir toplumdu. Bu durum toplumun egemenlerinin somut gerçeklikten uzaklaşmalarına yol açmıştı. Bu toplumsal yapı Yunan matematiğine gerçekten özgün bir nitelik kazan-

PİSAGOR'UN KARABASANI: İRRASYONEL SAYILAR

Geometrinin kaynağı kuşkusuz uzunluk, yüzey ve hacim ölçüsü problemleridir.

Verilen bir doğru parçasının uzunluğunu ölçmek demek, o doğru parçası içinde standart bir uzunluktan kaç tane olduğunu saptamak demektir. Bir doğru parçasını kendi içinde tam kere bulunan diğer bir doğru parçasıyla ölçmek kolaydır. Örneğin, 3 m'lik uzunluk demek o uzunlukta standart olarak kabul ettiğimiz 1 m'lik doğru parçasından 3 tane var demektir. Peki eğer ölçülecek uzunlukta standart doğru parçası tam kere bulunmuyorsa ne yaparız? O zaman standart uzunluğumuzun belli bir kesrinin -örneğin yarısının- ölçülecek uzunlukta tam kere olup olmadığına bakarız. Örneğin standart uzunluğun yarısı ölçülecek uzunlukta 3 kere varsa iki uzunluğun birbirine oranı 3/2'dir. Standart uzunluğun, ölçülecek uzunlukta tam kere bulunan kesrine ortak ölçü diyeceğiz. Yani yukardaki örnekte ortak ölçüden standart uzunlukta 2 tane, ölçülecek uzunlukta 3 tane vardır.

Şimdi şu soruyu soralım: Farklı uzunlukta iki doğru parçası verildiğinde her zaman öyle bir ortak ölçü bulabilir miyiz ki, bu ölçü her iki doğru parçasının da uzunluğunda tam kere bulunsun? Başka bir deyişle, iki uzunluk verildiğinde bu iki uzunluğun birbirine oranını m/n şeklinde, iki tamsayının oranı olarak her zaman yazabilir miyiz?

İlk bakışta bu sorunun yanıtı olumluymuş gibi gelebilir. Nitekim "evrenin başlangıcı ve özü tamsayıdır", "evrende herşey bir ahenge, bir ölçüye, bir sayıya bağlıdır" inancı içinde Pisagorcular da böyle düşündüler ilk başta.

Oysa aşağıda da göstereceğimiz gibi örneğin bir karenin kenarının uzunluğu ile köşegeninin uzunluğunun ortak ölçüsü yoktur. Yani karenin köşegeninin, kenarına oranı iki tamsayının oranı olarak yazılamaz.

Bunu ilk kim buldu dersiniz? Pisagor'un kendisi!

Bu buluş, Pisagorcuları tam bir paniğe sevketti. Öyle ya bütün nicelikler ya tamsayılar ya da bunların birbirine oranı (rasyonel sayılar = akla yakın sayılar) ile ifade edilebilirken, şimdi öyle nicelikler ortaya çıkıyordu ki, Pisagorcu felsefe bunu açıklayamıyordu. Pisagorcular bunu aralarında bir sır olarak saklamak için yemin ettiler. Evrenin yüce mimarının bir kusurunu bulmuşlardı çünkü. m/n gibi iki tamsayının oranı şeklinde yazılamayan bu sayılara "Alogon = ifade edilemez" adını verdiler. Bugün de bunlara irrasyonel sayılar = akıl dışı sayılar diyoruz. Yani halâ pek içimize sindirememişiz bunların varlığını.

Şimdi Pisagor'un irrasyonel sayıların varlığını -kendisine rağmen- nasıl bulduğunu görelim. Kenar uzunluğu a olan bir kare alalım. Bu karenin köşegeninin uzunluğu d olsun. Pisagor teoremini kullanarak köşegenin uzunluğunun karesini kenar uzunluğu cinsinden

$$d^2 = a^2 + a^2 = 2a^2 \qquad (1)$$

olarak yazabiliriz. Şu halde $(d/a)^2 = 2$'dir. Şimdi göstereceğiz ki d ve a ikisi birden tamsayı olamaz. Kanıtlamamızda olmayana ergi yöntemini kullanacağız. Bir an için hem d'nin, hem de a'nın tamsayı olduğunu varsayalım. Burada d ve a'nın aralarında asal olduğunu (ortak çarpanları olmadığını) varsayabiliriz. Çünkü başlangıçta d ile a' nın ortak çarpanları olsa bile d/a kesrini sadeleştirerek ortak çarpanları götürtebiliriz. d ile a aralarında asal olduklarına göre ikisi birden çift sayı olamazlar (neden?). (1) denkleminde d^2, 2 kere a^2 olduğuna göre d^2 çifttir. Şu halde d de çifttir (neden?). Öyleyse q bir tamsayı olmak üzere $d = 2q$ yazabiliriz. Bu ifadeyi (1)'de yerine koyarsak $a^2 = 2q^2$ buluruz. Şu halde a'nın da çift olması gerekir! Bizi bu çelişkiye götüren varsayım d/a'nın iki tamsayının oranı olduğu (yani d/a'nın rasyonel olduğu) varsayımıydı. Öyleyse d/a, yani 2'nin karekökü irrasyonel bir sayıdır.

dırmıştı: Uygulamayı hor görmek. Yunanlıya göre bir ürün uygulanabiliyorsa matematik olamazdı. Olsa olsa zanaat olabilirdi. Bunun sonucu Yunanlı nesnel gerçeklikten kaçar, onu yadsır oldu.

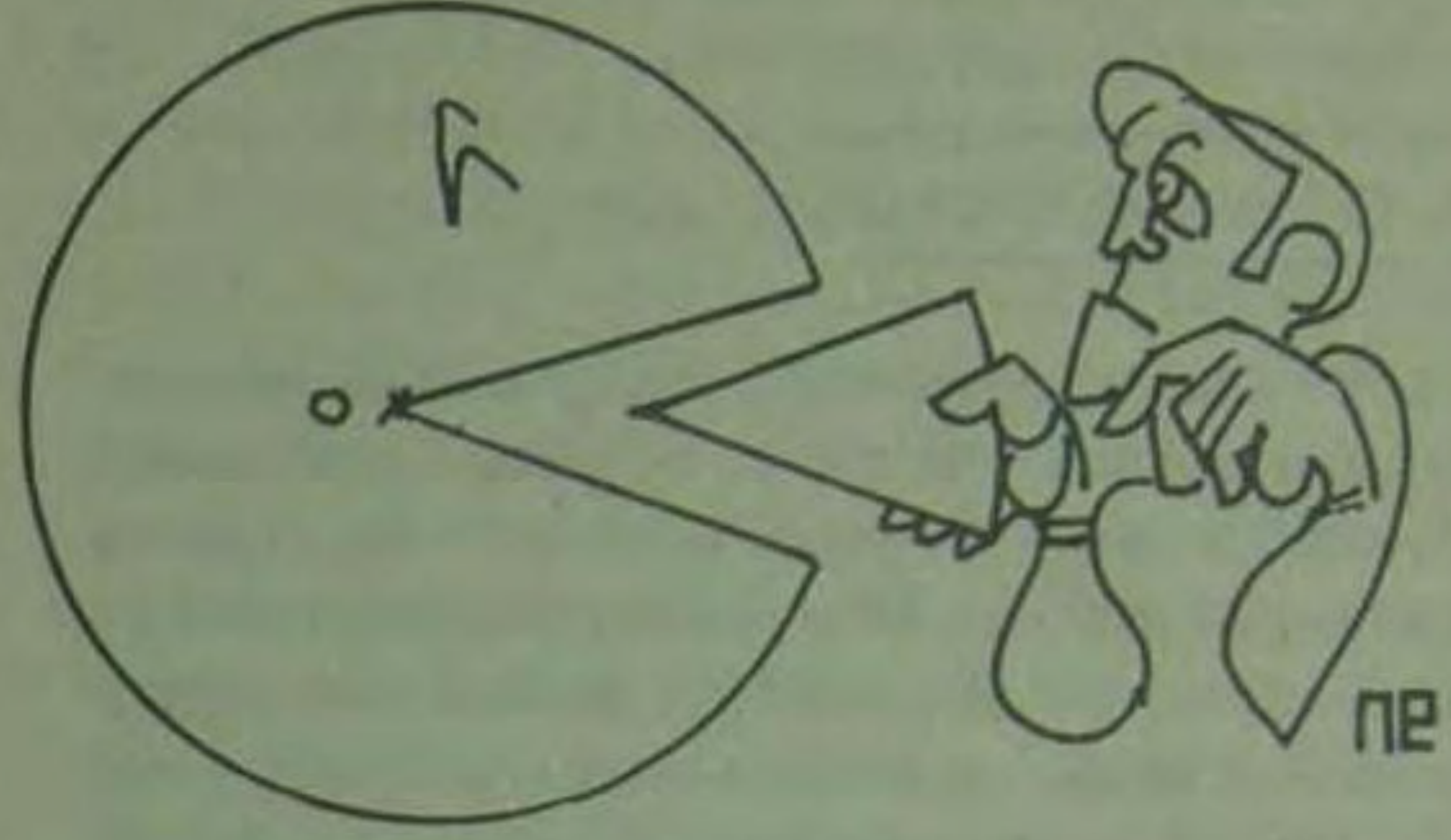
Yunan toplumunun bu yapısı Yunanlıların soyutlama ve akıl yürütmede gösterdikleri ilerlemenin nesnel tabanını oluşturur. Aynı zamanda bu yapının, Yunanlıların salt akıl yürütmekle gerçeğe ulaşabileceğine olan inançlarını doğurduğunu söylemek de yanlış olmaz. Bu nedenle Yunan toplumu matematiğe modern anlamda kanıtlama tekniğini kazandıran ilk toplumdur. Matematiği ilerletmek için yalnızca akıl yürütmeye dayanan Yunanlılar geliştirdikleri kanıtlama yöntemiyle, matematiğin daha sonraki dönemlerdeki gelişmesinde birincil etken olmuşlardır.

Yunanlı geometricilerin bu yolla elde ettikleri eşsiz başarı Yunanlıların nesnel gerçeklikten büsbütün uzaklaşmalarına yol açar. Örneğin, Pisagorculara göre, gerçek, güzellik ve iyi bir bütün halinde "sonluda" ve "duranda" aranmalıdır. Bu eğilim Yunanlı geometricilerin akıl yürütmelerindeki durağanlığı ve hareketsizliği açıklar. Örneğin Zeno çok yaygın bilinen örnekte bir noktadan atılan bir okun, izlediği her noktada duruyor olması gerektiğinden, hiçbir zaman hedefe ulaşamayacağını savunur; yani hareketi yadsır. Hatta Euclid bile çemberi, bir noktadan eşit uzaklıkta hareket eden noktanın çizdiği eğri (yer eğrisi) olarak tanımlamaz da hareket kavramını gerektirmeyen başka bir tanım verir. Çember, Yunanlıya göre, düşünsel bir varlık olarak hep vardır çünkü.

Yunan geometrisinin bu diyalektik-dışı karakteri, tamsayıyı yücelten, irrasyonel sayılardan kaçan, "sonsuz" kavramını dışlayan Pisagorcu fikirlerle birlikte bugünkü matematiğin temeli olan matematiksel analizin ve cebirin gelişmesini önledi. Çünkü analiz ve cebirin gelişmesi için pratik bir sayı sistemi gerekiyordu ve Yunanlıların geometrisi böyle bir sistemin gelişmesinin önünü tıkamıştı.

Öte yandan Hindistan'da tüccar bir toplum görüyoruz. Bu toplumsal yapının sonucu Hindular ticaret için gerekli aritmetiği ve toprak ölçmek için gerekli geometriyi geliştirmişlerdi. Hindular matematiğe Yunanlılardan çok farklı bir biçimde yaklaşıyorlardı: Matematik onlar için yaşam kolaylaştıran bir araçtan başka birşey değildi. Bu nedenle Hindular matematiğin "teorik" yanı üzerinde pek durmadılar; kanıtlarla öyle uzun boylu uğraşmadılar. Sayılara ne taptılar ne de sayılardan korktular: İrrasyonel sayı herhangi bir sayı idi onlar için.

Ticaret kullanışlı bir sayı sistemi gerektiriyordu, bugün bildiğimiz sayı sistemini geliştirdiler, sıfır kavramını icadettiler. Dolayısıyla analiz ve cebiri geliştirdiler. Bu kavramlar daha sonra Araplar aracılığıyla batıya tanıtıldı ve özellikle 13. yüzyıl İtalyasında büyük ilgi gördü. Buradan Avrupa'ya yayıldı.

Bu kısa yazıda toplum yapısının matematiği nasıl biçimlendirdiğini anlatmaya çalıştım. Göstermeye çalıştım ki matematik bir toplumun üretim ilişkilerinin işlevidir. Matematiğin gelişmesinin özellikleri toplumun gelişmesinin özellikleriyle belirlenir.

MATEMATİK EĞLENDİRİR

Somunu bölmek: Somunu N kişiye bölme kuralı şöyle: Birinci şahıs somunun 1/N'ini keser ortaya koyar. Bundan sonra ikinci kişi ortaya konan parçanın gerçekten somunun 1/N'i olup olmadığını irdeler. Eğer parçanın olması gerekenden büyük kesilmiş olduğu kanısına varırsa, parçayı kendince 1/N'e indirir ve kestiği parçayı büyük somuna ekler. Yok eğer parçanın somunun 1/N'i (veya daha küçük) olduğu kanısındaysa parçaya dokunmaz. Daha sonraki kişiler de sırayla bu parça üzerinde aynı işlemi yaparlar. Parça ona en son dokunanın olur.

Açıkgöz Boyacı: Bir alanı boyamak demek o alana düzgün kalınlıkta boya sürmek demektir. Oysa zurnaya benzer hacmin çapı gittikçe daraldığı için boya kalınlığı giderek azalıyor demektir. Ne kadar ince olursa olsun verilen bir boya kalınlığı için öyle bir X bulunabilir ki o X değerinin sağındaki zurnanın çapı (dolayısıyla boya kalınlığı) istenen kalınlıktan daha küçük yapılabilir. Oysa o X değerinin sağındaki alan hala sonsuzdur.

Kulağı kesik satranç tahtası: Kesilen karelerin ikisi de aynı renkte olacağı için geri kalan 62 karenin 30'u -örneğin- siyah, 32'si beyaz olacaktır. Oysa, bir domino taşı komşu iki kareyı kapattığı için ve komşu kareler zıt renkli oldukları için domino taşlarıyla ancak eşit sayıda siyah ve beyaz kare kapatılabilir.

KAYNAKLAR

1. Chapelon, J., "Mathematics and Social Change" Great Currents of Mathematical Thought, Dover, 1971.
2. H. Rademacher ve O. Toeplitz, Sayılar ve Şekiller, Türk Matematik Derneği Yayınları, Sayı 25, 1964.

EKONOMİ POLİTİKASI VE EKONOMİ BİLİMİ

A. SİNAN KORKUT

Bir ülkede izlenecek ekonomi politikası konusunda karar vermenin, belirlenen politikayı uygulamanın, elde edilen sonuçları yorumlamanın ve bu yorumlamadan kalkarak yeni bir ekonomi politikası kararlaştırmanın zor bir uğraş olduğu yolunda bir düşünce varsa, bu düşünce yanlıştır. Ekonomi politikası kararları alabilmenin gerekli ve yeterli koşulu, politik iktidara sahip olmak veya politik iktidarı etkileyebilecek konumlarda bulunmaktır. Dolayısıyla ekonomi bilmeden de ekonomi politikası kararları alınabilir ve uygulanabilir.

Belki de bu yüzden bazı eski iktisatçılar ekonomi bilimini, ekonomi politikası karar ve uygulamalarıyla karıştırılmaması gereken bir bilim olarak tanımlamışlar; iktisatçının politik kararlar alınmasında rol oynamasına şiddetle karşı çıkmışlardır. Aynı görüş bugünün iktisatçıları tarafından da savunulmaktadır. Bu iktisatçılara göre bu davranış biçiminin ardında yatan mantık son derece basittir: Bir mühendis bir köprünün yapılması sırasında o köprünün ne kadar yüke ne kadar süreyle dayanacağını hesaplar, hangi malzemenin ne oranda kullanılacağını belirler; fakat, köprünün yapılıp yapılmamasına, yapılacaksa hangi nehir üzerine yapılacağına karar vermek mühendisin işi değildir. Bu karar başkalarına aittir. İktisatçı da, çeşitli ekonomik politika seçenekleri arasından hangilerinin hangi sonuçları doğuracağını bilen, fakat bu seçeneklerden biri veya diğeri konusunda tercihini belirtmeyen bir kişi olmalıdır. Tercih yapmak iktisatçının değil, politikacının işidir.

Eğer bu görüş doğruysa, yani ekonomik politikalar eninde sonunda politikacılar tarafından belirleniyorsa, o zaman ekonomi politikalarında ekonomik bir içerik aramak boşunadır. Alınan ve uygulanan kararlar politik tercihleri yansıtmaktadır ve tümüyle politiktir. Politika, ekonomik mücadelenin en yoğun biçimi olduğuna göre, bunda şaşılacak bir yan yoktur. Politik güç sahipleri, politik kararlar alarak kendi toplumsal konumlarını pekiştirmek ve yeni kazanımlar elde etmek için karşıt oldukları ekonomik ve toplumsal kazanımları törpülemek yolunu tutacaklardır. Ekonomi politikası da bu kararlar demeti içinde yer alan bir politikadır.

Politik içeriği ağır basan ekonomik kararlar almak ve uygulamak için ekonomi bilgisi gerekmez ama

bunları yapmanın da kendine özel bir yolu vardır. Çünkü, adı üstünde, yapılan şey ekonomi politikasıdır. Yani, ekonomi politikasının ekonomi biliminden kaynaklandığı veya hiç olmazsa esinlendiği izlenimini vermek gerekir. Bazen bunu yapmak, yani politik kararlara ekonomik gerekçe bulmak, boş bir zaman kaybı olabilir, çünkü kimseyi ikna etmek zorunda olmayabilirsiniz.

Bazen, ekonomi politikasına ekonomik gerekçeler bulmak gerekebilir. Bu gerekçelerin açıklanması, tartışılması ve irdelenmesi, uygulanan ekonomi politikasının ardında çok derin ekonomi bilgilerinin yattığı izlenimini uyandıracağı için çok faydalıdır. Yalnız, eleştiriye sunulan ekonomi politikasının kendi içinde tutarlı olup olmadığı ve ulaşılmak istendiği söylenen amacı daha kolay ve daha az maliyetle gerçekleştirebilecek başka seçeneklerin bulunup bulunmadığı tartışmasını başlatmamaya özel bir özen göstermelidir. Örneğin, ekonomi politikamızın amacının fiyat artışlarını durdurmak ve yüksek bir büyüme hızı sağlamak olduğunu söyler ve bu politikanın temel aracının kamu harcamalarını kısmak olduğunu açıklarsanız, kendinizi zor duruma düşürebilirsiniz. Çünkü, aklı evvelin biri çıkıp bu araçla bu iki amacın birden gerçekleştirilemeyeceğini, ortada çözülmesi imkansız bir çelişki olduğunu ileri sürebilir. Daha da kötüsü, örneğin fiyat artışlarının yüksek kâr marjları yüzünden meydana geldiğini söyleyip, fiyat artışlarını engellemenin en iyi

yolunun kâr marjlarını düşürmek veya fiyatları dondurmak olduğunu bile iddia edebilir. Yüksek bir büyüme hızının ise kamu harcamalarının azaltılmasıyla değil, tam tersine, yatırımların kamu tarafından yapılarak, yani kamu harcamalarının artırılmasıyla başarılabileceğini de söyleyebilir.

Böyle durumlarda başvurulabilecek iki yol vardır. Birincisi, kuzu suyu bulandırsa da bulandırmasa da kurdun onu yiyeceğini söyleyip, ileri sürülen ekonomik politikanın tek ve en doğru politika olduğunu, "alternatifi" olmadığını iddia etmektir. Başka seçenek önerebileceklere söz hakkı verilmediği sürece bu yol çok başarılı olur. İkinci yol ise, ekonomik politikanın ekonomi biliminin gereklerinden ve bulgularından kaynaklandığını gösterecek sözler söylemek, demeçler vermek; paneller, toplantılar düzenlemektir. Bu iki yöntem birlikte kullanıldığı ölçüde, eleştirilere hedef olmama ihtimali de artar.

İkinci yöntemin uygulanmasında hiçbir özel güçlük yoktur. Nasıl ekonomi politikasının kararlaştırılması için ekonomi bilmek gerekmiyorsa, demeç vermek veya toplantılarda konuşmak için de ekonomi bilgisi gerekmez.

Tarih, ekonomi bilgisi olmadan alınan ekonomi politikası kararlarıyla doludur. Ekonomi bilgisi yerine kibir, büyüklük veya bilgiçlik taslama, düşmanlık ve hatta korku bile tarihte ekonomi politikalarının temel dayanak noktalarını oluşturmuştur. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere'nin, altın standardına sterlinin savaş öncesi paritesiyle geçme kararı İngiliz kibrinin sonucudur. İngiliz politikacıları iç fiyat düzeninin savaş sırası ve sonrasında yükselmiş olduğu gerçeğini görmek istemediler; sterlinin ve dolayısıyla da Britanya İmparatorluğu'nun her zaman olduğu gibi, savaştan sonra da güçlü olduğunu dünyaya kanıtlama sevdasına düşüp bu kararı aldılar. Bilgisizliğin ve büyüklük taslamanın sonuçları, İngiltere ekonomisini alt üst etti. İngiltere ekonomisinin içine sürüklendiği bunalımı görebilmek için de ekonomi bilgisine gerek yoktu, bakınca görülüyordu.

Hitler'in 1933'te iktidarı ele geçirmesini kolaylaştıran ekonomik bunalımın, Almanya'da, bütün kapitalist ülkelerden daha derin olmasına yol açan neden, Breuenning hükümetinin uyguladığı ekonomi politikasıydı. Bu politika da ekonomi bilgisi üzerine değil, bir korku üzerine kurulmuştu. Hükümet, 1920'lerin ilk yıllarında yaşanan ve gülünç boyutlara ulaşan enflasyonun tekrarlanmasından korkuyordu. O kadar korkuyordu ki, ekonomi bilgisine boş verip, bunalımın ortasında enflasyona karşı tedbirler alıp uyguladı. Ücretler, memur aylıkları ve kamu harcamaları azaltıldı; vergiler ve faiz oranları yükseltildi. Günümüzde üniversitelerin birinci sınıfında ekonomi okuyan öğrencilerin bile yapmayı düşünemeyeceği şeyler ekonomi politikası olarak hükümet tarafından uygulandı.

Ekonomi bilgisi olmadan ekonomi politikası kararları almak ve uygulamak için görünüşe önem vermenin gerekli olabileceğine daha önce değinmiştik. Bu yapıldığı takdirde, ekonomi bilgisi sahibi olanların bir bölümü de dahil olmak üzere, birçok kimseyi kandırmak mümkün olabilir. Burada seçme örnekler yardımıyla, ekonomi bilmeden ekonomi politikası belirlemeye kalkışacaklara bazı ipuçları vermeye çalışacağız.

Varsayalım ki ekonomi bilmiyorsunuz, bilmeniz de gerekmiyor, ama bir ülkenin ekonomi politikasını çizmek görevi sizin üzerinize yıkılmış. Önerdiğiniz politikanın doğru ve sonuç alıcı olduğunu savunmak durumunda kalırsanız, (daha önce de değindiğimiz gibi, böyle bir zorunlulukla karşılaşmayabilirsiniz de), ne yapacaksınız? İşte önerilerimiz:

1- Ekonomi biliminin yasaları olduğunu, uygulanacak ekonomi politikasının da bu yasalara uygun ve onların bir gereği olduğunu söyleyiniz. Bu açıklama çok sayıda insanı tatmin edecektir. Herkes yasalara saygılı ve sizin yaptıklarınız da yasalara uygun olduğuna göre, size yönelebilecek eleştirilerin büyük bir bölümü daha dile getirilmeden bastırılmış olacaktır. Ekonomik yasaların otoritesine sığınmanın sayılamayacak kadar çok yararı vardır. Örneğin, ekonominin sürüklenmiş olduğu bunalımdan çıkış yolunun maliyetini, bu bunalımı yaratanların değil de herkesin yüklenmesi gerektiğini bir ekonomik yasa olarak ileriye sürebilirsiniz. Böylece, fiyatların artmasında, üretimin ve ihracatın azalmasında, dış borçların dağlar gibi yığılmasında hiçbir suçu olmayan sıradan vatandaşlar bu sorunların çözülmesinde kendilerine, yasa gereği, bazı görevler düştüğüne inandırılabilirler. Dolayısıyla da gelirlerinin kısılmasına, daha düşük bir yaşam düzeyine mahkum olmalarına, yasa gereği, ses çıkarmayabilirler.

Ama, her toplumda yasalara tam olarak uymama eğilimi taşıyan kişilerin de bulunabileceği unutulmamalıdır. Yasama organlarının yaptığı yasalara bile uymamaya yatkın olan bu kişiler yalnız sizin kafanızda mevcut olan ekonomik yasaları tanımamakta direnebilirler. Basit düşünceli bu insanların anlayışsızlığını hoşgörüyle karşılayın. Başka ülkelerden örnekler seçerek onların ekonomi politikalarının da bu yasalar uyarınca düzenlendiğini, hatta İngiltere gibi ülkelerin bile son zamanlarda aynı yola girdiğini sabırla anlatın. Göreceksiniz ki sizi eleştirme potansiyelini taşıyan bu kişilerin büyük bölümünün de görüş ufku genişleyecek ve gerçekleri daha yakından görerek ekonomik yasaların gücüne inanmaları sağlanacaktır.

Bu arada, ekonomik yasa diye birşey olmadığını iddia edenler de çıkacaktır. Bunların kullandıkları ar-

güman son derece yalındır: Eğer her yerde ve her zaman geçerli olan ekonomik yasalar varsa -ki yasa olmanın gereği her yerde ve her zaman geçerli olmaktır- neden iktisatçılar kendi aralarında bir türlü anlaşamazlar? Örneğin, eğer maliye politikasının etkinliği konusunda Keynes taraftarlarının söylediklerine Friedman taraftarları şiddetle karşı çıkıyorsa, veya, para politikasının üstünlüğünü savunan Friedman taraftarlarını Keynesçiler çok sert bir biçimde eleştiriyorsa; eğer ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmeye çalışan bir ülke için birbirinden çok farklı kalkınma stratejileri önerilebiliyorsa, ekonomik yasalardan söz etmeye imkan var mıdır?

Doğa yasaları gibi her yerde ve her zaman geçerli ekonomi yasaları olmadığını her nasılsa kavramış olan bu kişilere karşı izlenecek yöntem bizi ikinci önerimize getiriyor.

2- Sağduyuya hitap eden ve ilk bakışta ekonomi biliminden kaynaklandığı izlenimini veren demeçler verin veya verilmesini sağlayın. Bu demeçlerin sağduyuya hitap etmesi, ama ekonomi terimleriyle süslenmiş olması çok önemlidir. Örneğin, "Ayağınızı yorganınıza göre uzatın" derseniz, sağduyuya hitap etmiş olursunuz ama istediğiniz etkiyi sağlayamazsınız. Çocukluk günlerinden beri bu atasözünü defalarca işitmiş olan birçok kimse, ülkelerinde uygulanan ekonomi politikasının kökeninin böylesine basit olduğunu görmekten hoşlanmayacaktır. Çünkü, şimdiye kadar hep ayaklarını yorganlarına göre uzatmışlarsa da, bellerini bir türlü doğrultamamışlardır. O halde ne yapmalı?

Birçok güzel örnek arasından size şunu salık veririz: "Bozulmuş olan üretim-tüketim dengesini yeniden kuracağız" gibi şeyler söyleyin. Bunun çok etkili olacağını, size büyük prestij kazandıracağını, hatta karşıtlarınız tarafından bile beğenilip kullanılacağını garanti ederiz. Neden derseniz, yukarıdaki cümle "Ayağını yorganına göre uzat" atasözünü değişik biçimde de olsa içerdiği için sağduyuya hitap ettiği gibi üretim, tüketim ve denge olmak üzere üç tane ekonomik kavram kullanarak yapmaktadır bu işi. Dahası, yararlı olduğu zımnen belirtilen ve şimdi yıkılmış olan bir şeyi yeniden yapacağınızı söylüyorsunuz ki buna karşı çıkmak için gerçekten kötü düşünceli olmak gerekir. Bu türden sözlerin bir başka yararı da, sağduyularına bilimsel biçimde hitap edilen birçok kişinin düşünmekten vazgeçme olasılığıdır.

Ne yazık ki sağduyu ile bilimsel bilginin ayrı şeyler olduğunu bilenler de vardır toplumlarda. Uygulamak istediğiniz ekonomi politikası düşünmeyi yasaklamak amacına yönelik olmadığı sürece bu kişiler düşünmeye başlayacak ve toplumun büyük çoğunluğunca onaylanmış bu sözlerinizin aslında ekonomi bilgisinden olduğu kadar sağduyudan da yoksun olduğunu keşfedeceklerdir. Üzülerek söylemek gerekir ki, böyleleri de olacaktır.

Sayıları oldukça az olan bu kişiler genellikle şunu söyleyeceklerdir: Denge, eşitlik demektir. Üretim-tüketim dengesinin yeniden sağlanması ise tüketimin üretime eşit duruma getirilmesidir. Bozulduğu söylenen bu denge ne zaman vardı ki sonradan bozulmuş olsun. Eğer bu denge yeniden sağlanacaksa ülkemizde, örneğin, ne kadar fındık üretiliyorsa o kadar fındık tüketilecek; veya, ne kadar petrol üretiliyorsa o kadar petrol tüketilecek demektir. Yani, fındık ihracatımız gibi petrol ithalatımız da ortadan kalkacaktır. Bu sözlerin bundan başka hiçbir anlamı yoktur ve olamaz. Böylesine bir durum arzulanır bir denge değildir; hiçbir ekonomi kitabında yeri yoktur ve gerçekleştiği takdirde dünyada alay konusu olmamıza neden olacaktır. Üretimle tüketim arasındaki ilişki bire bir değildir. Tüketim = Üretim – İhracat + İthalat ∓ Stok Değişmeleri, özdeşliği ise sağlanmasına çalışılacak bir denge değildir, çünkü her zaman vardır, çünkü hiçbir zaman bozulamaz. Dolayısıyla "üretim-tüketim dengesini yeniden kurmak" iddiası anlamsız ve boş bir iddiadır.

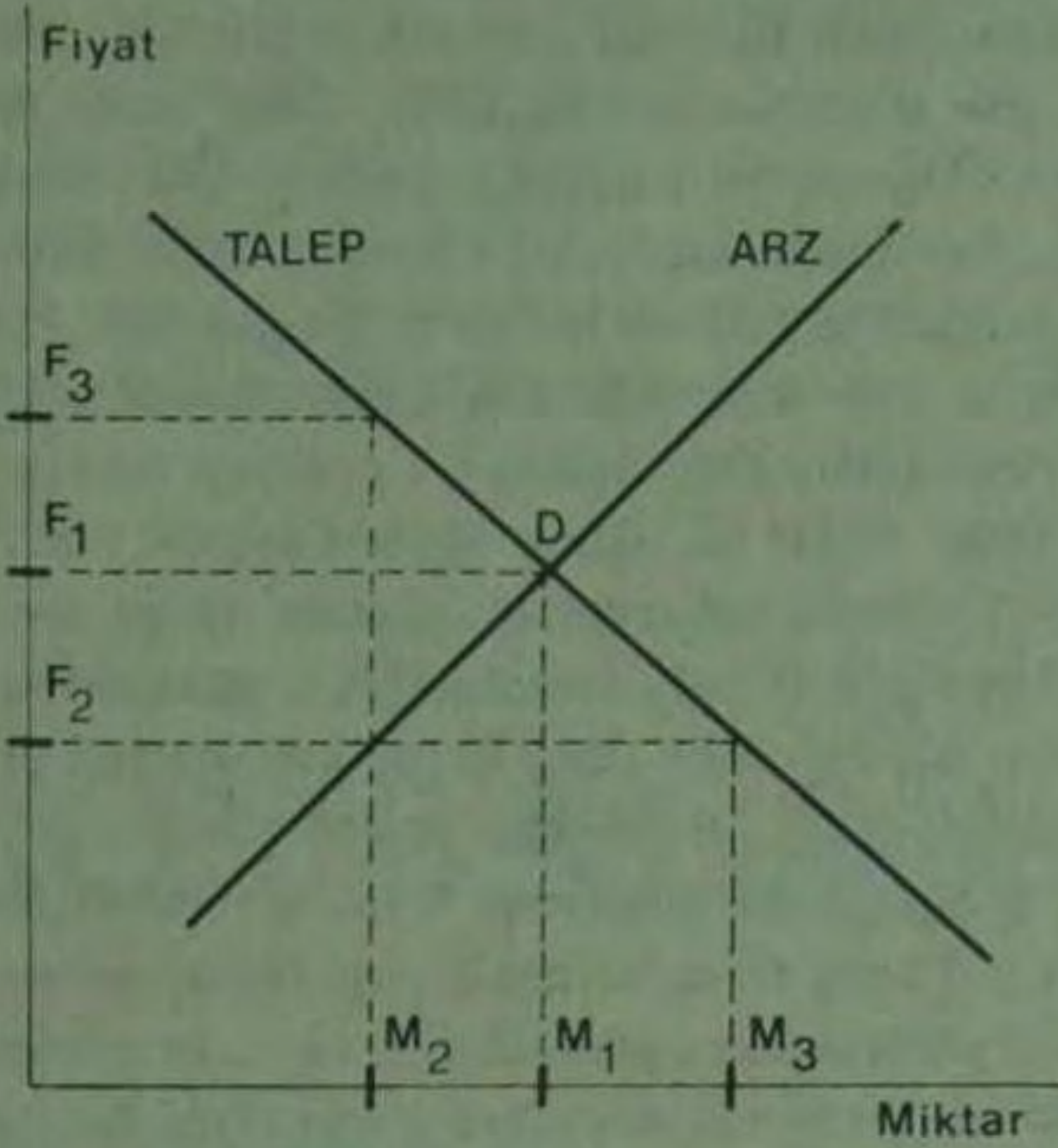
Bu kişilere dikkat etmeniz gerekir. Onların eleştirilerine muhatap olmamak için ekonomi teorisi dozajı biraz daha artırılmış demeçler vermek zorunda kalabilirsiniz. Üçüncü önerimiz böyle bir ihtimal düşünülerek hazırlanmıştır.

3- Sizden önceki dönemlerde uygulanan fiyat kontrollerinin piyasa fiyatını, serbest rekabet piyasasında oluşabilecek denge fiyatının altına düşürdüğünü, bu durumun mal darlığına, karaborsaya ve vurguncuIuğa yol açtığını, fiyatların serbest bırakılmasıyla denge fiyatına ulaşıldığını, karaborsanın ortadan kalktığını, daha çok malın daha düşük fiyatla alınıp satıldığını söyleyin.

Bundan daha etkili bir ikna yöntemi olabileceğini sanmıyoruz. Sözlerinizin ardında çok derin bir ekonomi bilgisi yattığından kimse kuşku duyamaz. Çünkü hepsinin üniversitelerin birinci sınıflarında okutulan ekonomi ders kitaplarında yeri vardır. Zaten gerçekler de sözlerinizi doğrulamaktadır. Karaborsa ortadan kalkmıştır, isteyen istediği malı piyasa fiyatından satın almak imkanına sahiptir. Bunlar gözlenebilen olgulardır ve sizin ekonomik dehanız en uzlaşmaz karşıtlarınızı bile dize getirecektir.

Gerek olacağını pek sanmıyoruz ama söylediklerinizi ekonomi teorisinde çok kullanılan bir araç yardımıyla açıklamak durumunda kalabilirsiniz diye, aşağıdaki şekli sunmayı doğru bulduk.

Şekil 1- Karaborsanın Oluşması ve Ortadan Kaldırılması

Şeklin açıklanması: Serbest rekabet piyasalarında denge, arz ve talebin kesişmesi ile oluşur. Bu piyasa eğer serbest biçimde çalışsaydı D noktasında denge oluşacak, OM_1 kadar mal OF_1 denge fiyatında alınıp satılacaktı. Fiyat kontrolü sonucunda denge fiyatının altında bir fiyat olan OF_2 fiyatı uygulanmaya başlayınca bu mala karşı olan talep OM_3, malın arzı ise OM_2 kadar olmuştur. Dolayısıyla piyasada OM_3 - OM_2 kadar bir mal darlığı ortaya çıkmıştır. (Daha bilimsel olmasını isterseniz buna "fazla talep" diyebilirsiniz.) Üreticilerin OF_2 fiyat düzeyinde piyasaya sürdükleri OM_2 kadar mal karaborsacıların eline geçince, talep eğrisinin gösterdiği gibi, OF_3 fiyatından satılmıştır. Karaborsacılar sattıkları her birim mal için OF_3-OF_1 kadar haksız kazanç sağlamışlardır. Geçmişte bunların hepsi olmuştur. Mal darlığı ve karaborsa ülkeyi kasıp kavurmuştur. OF_2 azami fiyat uygulaması kaldırılıp piyasa serbestçe çalışmaya başlayınca karaborsa fiyatı ortadan kalkmış, piyasaya mal gelmiş, denge fiyatı olan OF_1 fiyatında herkes istediği kadar (OM_1) mal alıp satabilmiştir. Uygulanan ekonomi politikasının ne kadar doğru olduğunu Şekil 1 açık biçimde sergilemektedir.

Bu başarılı sonuca ulaşmakta sözlerinizin arasına dikkatle yerleştirilmiş bir cümleciğin büyük katkısı bulunduğunu belirtmek isteriz. Dikkat ettiyseniz hep "serbest rekabet" piyasasından söz ettiniz. Yani, sizin öngördüğünüz durumun ancak böyle bir piyasada gerçekleşebileceğini sözlerinizin ta başında kabul ettiniz. Ekonomi biliminde bu türden öncüllerin çok büyük önemi vardır. İleri sürdüğünüz görüşlerin hangi koşullarda gerçekleşebileceğini "varsayım" denilen bu öncüller belirler. İktisatçılar gerçekliği açıklamak için kurdukları teorilerde bol bol varsayım kullanırlar. Varsayım yapmak aynı zamanda soyutlama yapmak demektir. Bazı iktisatçıların görüşlerine göre teorilerin geçerliliği, varsayımlar aracılığıyla yapılan soyutlamaların, önemli faktörleri hesaba katıp katmamalarına bağlıdır. Yani, canalıcı öneme sahip bazı faktörleri diğer önemsiz faktörlerle birlikte soyutlayıp "yok" varsayarsanız, teoriniz gerçekçi olmayabilir. Bu görüşe karşı çıkan iktisatçılar arasında en ünlü olan Friedman'dır. Friedman'a göre bir teorinin değeri, varsayımlarının gerçekçi olup olmadığına bağlı değildir. Eğer teori gözlemlerle sınanabilen önermeler üretebiliyorsa, varsayımların gerçeğe uygun olup olmadığı hiçbir öneme sahip değildir.

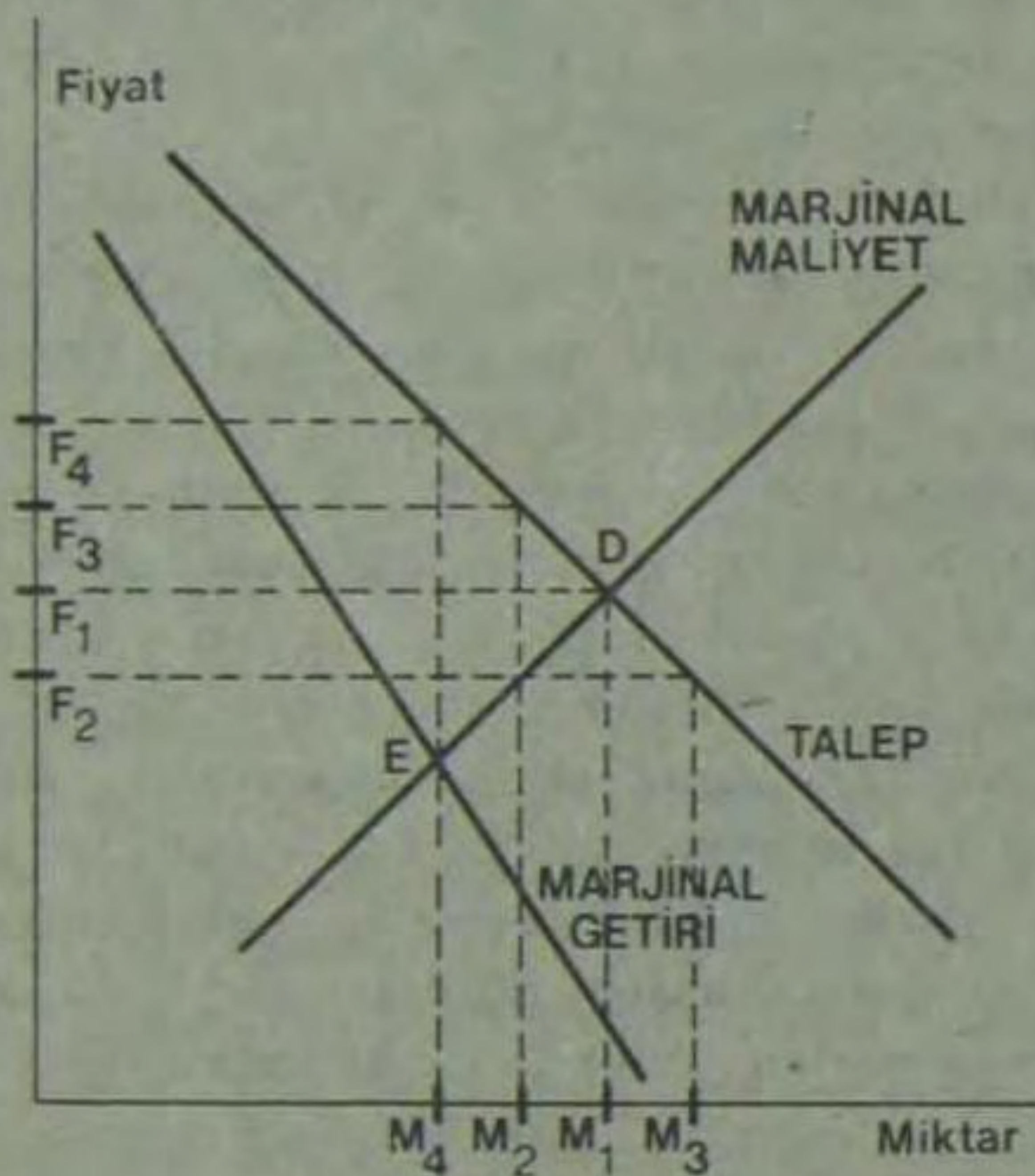
Varsayımların teorideki rolü konusunda bazı yanlış düşüncelere değinmek de gerekir. Örneğin, kurduğunuz bir teoriye "dış ticaretin olmadığı bir dünya varsayalım" öncülüyle başlarsanız, bilimsel yöntemden habersiz birçok kimse "dış ticaretin olmadığını varsayan bir teori gerçekleri açıklayamaz" gerekçesiyle size karşı çıkabilir. Halbuki sizin bütün anlatmak istediğiniz şey, dış ticaretin varolup olmamasının sizin teorinizin sonuçlarını değiştirmeyeceğidir. Burada çok dikkat etmeniz gereken konu, tartışmanın bu nokta üzerinde yoğunlaşmamasına çalışmak olmalıdır. Çünkü karaborsanın oluşumu ve yokedilmesini açıklayan teoriniz yalnız ve yalnız serbest rekabet piyasaları için geçerlidir. Yani, varsayılan piyasa yapısı sizin teorinizin sonuçları üzerinde çok büyük etkiye sahiptir. Daha açık söylemek gerekirse, teoriniz tekelci rekabet ve oligopol piyasalarındaki durumu açıklayamaz.

Ele aldığınız piyasanın serbest rekabet piyasası olduğu varsayımını mümkün olduğu kadar gizlemeye

çalışın. Olur olmaz her yerde serbest rekabetçi piyasalarda fiyat oluşumu konusunda konuşmaya kalkarsanız, üzülerek söylememiz gerekir ki, birisi kalkıp fiyatlarını serbest bıraktığınız malların hiçbirinin serbest rekabetçi piyasalarda alınıp satılmadığını, hepsinin tekelci rekabet veya oligopolcü piyasaların konusu olduğunu söyleyebilir. Hatta daha ileri giderek aşağıdaki şekli çizerek sizin yanlış görüşlere sahip olduğunuzu bile kanıtlayabilir.

Şekil 2- Tekelci Rekabette Fiyat Oluşumu

Bu şekil de en az sizin çizdiğiniz şekil kadar inandırıcıdır. Ekonomi ders kitaplarında yeri de vardır. Sizin çizdiğiniz şekille bu şekil arasında benzerlikler ve farklar vardır. Benzerliklerden başlarsak, fiyat ve miktar eksenleri her iki şekilde de aynıdır ve aynı ölçekte çizilmiştir. Talep eğrisi sizin şeklinizdeki talep eğrisinin aynısıdır. Değişiklikler ise şunlardır: Bu şekilde serbest rekabetçi piyasanın arz eğrisi yerine tekelci firmanın marjinal maliyet eğrisi var. Bildiğiniz gibi tekelci firmaların arz eğrileri yoktur. Tekelci firma piyasada negatif eğimli bir talep eğrisiyle karşılaştığı için bu firmanın marjinal getiri eğrisi talep eğrisinin altında olacak ve talep eğrisinin esnekliğinin bir olduğu noktada miktar eksenini kesecektir. Belirtmeye gerek yoktur ki bu firma kârlarını olabilecek en yüksek düzeye çıkarmak isterse marjinal maliyetin marjinal getiriye eşit olduğu noktada üretim yapacak, üretilen malları ise talep eğrisinin gösterdiği fiyattan satacaktır.

Şimdi, sizin iddianıza göre bu piyasa serbest rekabet piyasası olsaydı denge D noktasında oluşacak, OM_1 kadar mal OF_1 fiyatıyla satılacaktı. Bu tekelci rekabet piyasasında geçmişte uygulanan fiyat kontrolü sonucunda fiyat OF_2 olarak belirlenmiş, OM_2 kadar mal piyasaya gelmiş, OM_3 - OM_2 kadar bir fazla talep oluşmuş ve karaborsa sonucu OM_2 kadar mal OF_3 fiyatından satılmıştır. Buraya kadar sizin söylediklerinize ters düşen herhangi bir şey yok. Fakat, fiyatların serbest bırakılmasıyla piyasanın D noktasında dengeye geleceğini, fiyatın OF_1, alınıp satılan miktarın OM_1 kadar olduğunu söylerseniz bu yanlış olur. Çünkü, tekelci rekabet piyasasında denge sizin iddia ettiğiniz gibi D noktasında değil, E noktasında oluşacaktır. Bu durumda OM_4 kadar mal üretilip piyasaya sürülecek ve OF_4 fiyatından satılacaktır.

E noktasının gösterdiği fiyat ve miktarı, karaborsaya yol açan fiyat kontrolü uygulamasının sonuçları ile karşılaştırırsanız göreceksiniz ki, sizin ekonomi politikanız sayesinde piyasaya eskisinden daha az mal sürülmüştür. OM_4 miktarı OM_2 miktarından küçüktür. Dahası, bu miktarın alınıp satıldığı fiyat karaborsa fiyatının da üzerine çıkmıştır. OF_4 fiyatı, OF_3 fiyatından büyüktür. Yani, fiyat kontrolü uygulamasına kıyasla sizin ekonomi politikanız daha az miktarda malın daha yüksek fiyatla satılması sonucunu doğurmuştur.

Karaborsanın ortadan kalktığını söylerken haklısınız. Çünkü karaborsa, ister serbest rekabet isterse tekelci piyasada, belirlenen fiyatın denge fiyatının altında olmasından kaynaklanır. Uyguladığınız ekonomik politika, dengenin E noktasında oluşmasını sağladığı için, karaborsanın nedeni ortadan kalkmıştır. Ama, piyasa fiyatı karaborsa fiyatının bile üzerine çıkmıştır. Tüketiciler, eskiye kıyasla, daha az miktarda malı daha yüksek fiyatla satın almak zorunda bırakılmışlardır.

Görüyorsunuz ki ekonomik politikanızı uyguladığınız piyasa yapısı hakkında yaptığınız varsayım çok önemli sonuçlar doğurabilecek nitelikte. Tekelci piyasaları serbest rekabet piyasası varsayarsanız dediklerinizin hepsi doğru olur. Ekonomi bilsin veya bilmesin herkes varsayım yapma özgürlüğüne sahip olduğuna ve zaten Friedman da varsayımların gerçekçi olup olmamasının bir önem taşımadığını söylediğine göre, kimse sizin ekonomi politikanıza eleştiri yöneltmek hakkına sahip değildir.

Varsayımların gerçekçi olması gerektiğini ileri sürenleri Nobel Ödülü sahibi Friedman'ın yöntem konusundaki öğretisiyle ikna edemezseniz, yapabileceğiniz tek şey kalıyor: "Ben yaptım, oldu" dersiniz. Buna da karşı çıkamazlar ya?

BOMBALAR

GÜNEY GÖNENÇ

Şimdiye kadar geliştirilmiş olan en büyük kitlesel yoketme aracı, nükleer bomba (çekirdek bombası), bu kez de nötron bombası biçiminde yeniden güncellik kazandı. Biz de bu yazımızda çekirdek bombalarının çalışma ilkeleri, yapıları ve etkilerini özetlemeye çalışacağız.

Çekirdek bombaları iki türe ayrılır: Çekirdek parçalanması (fisyon) ve çekirdek kaynaşması (füzyon) bombaları. Çekirdek parçalanması atom ağırlığı büyük olan atomlarda (uranyım, plütonyum atomları gibi) görülür. Atom çekirdeği ağırsa çekirdekteki protonların sayısı fazla olacağından, artı yüklü protonların birbirlerini itme etkisi artar ve çekirdek kararsız bir nitelik kazanır. Böyle bir çekirdeğe bir nötron sokulursa çekirdek salınıma girebilir ve bir su damlasının çekilip uzatılmasına benzer bir biçimde ikiye ayrılabilir. Bu olguya çekirdek parçalanması deniyor. Bir atomun parçalanması sonucunda iki tane atom ortaya çıkar. Bu sırada yokolan bir miktar kütle enerjiye dönüşür. Örneğin 235 atom ağırlıklı uranyum (U 235) 1 gramındaki atomların parçalanmasında 20.000 kilovatsaatlik enerji açığa çıkar. Bu, 3 ton kömürün yanmasıyla elde edilecek enerjiye eşittir. Saniyenin yaklaşık 100 milyarda biri kadarlık bir sürede gerçekleşen bu parçalanma sırasında birkaç nötron ortaya çıkar, bu nötronların bir bölümü yakındaki U 235 çekirdeklerine girip onları parçalarlar. Böylece çekirdeklerin parçalanması hızla ve çığ gibi büyüyen bir biçimde kendiliğinden sürer. Bu süreçte çok kısa bir sürede çok büyük enerji açığa çıkar, yani büyük bir patlama olur. İşte atom bombası ya da A bombası denen nesne budur. Amerikalılar ilk denemesini 16 Temmuz 1945'te yaptıkları atom bombasını 6 Ağustos 1945'te Hiroşima'ya attılar. O günün parasıyla 3 milyar dolara malolan bu bomba 20 kiloton TNT'ye eşdeğerdi. U 235 yerine plütonyum-239 atomunun parçalanmasına dayanan başka bir bomba da üç gün sonra Nagazaki'ye atıldı. Bu iki bomba yaklaşık 150 bin kişinin ölmesine, bir o kadarının da sakat kalmasına yol açtı.

Hafif atomların çekirdekleri birbirlerine yeterince büyük bir hızla çarparlarsa, protonların birbirlerini itmeleri yenilebilir ve iki atomun çekirdeği birbirleriyle kaynaşır.

Çekirdeklerin kaynaşabilmesi için büyük hızla çarpışmaları gerekir, bu da ancak 100 milyon derece dolayındaki sıcaklıklarda olanaklıdır. Böyle yüksek bir sıcaklık çok kısa bir süre için sağlanınca kaynaşma başlar, bu kaynaşmanın yarattığı sıcaklık başka çekirdeklerin kaynaşmasına yol açar ve bu kaynaşma süreci kendini sürdürür. Böylelikle çok kısa bir süre içinde çok büyük enerji açığa çıkar, yani patlama olur. Bu tür bombaya termonükleer bomba, hidrojen bombası ya da H bombası denmektedir. Bu bombada gereken ilk sıcaklık (bir tür "kibrit" görevi yapan) bir atom bombasıyla sağlanır.

Sovyetler Birliği'nin atom bombasını 1949'da gerçekleştirmesi üzerine, tüm dünya üstünde bir tehdit öğesi olarak kullandığı nükleer tekeli elinden kaçırdığını gören ABD hidrojen bombası yapımına öncelik verdi. İlk H bombası 1 Kasım 1952'de patlatıldı. Bu bombanın yıkım gücü 10 megaton TNT'ye, yani Hiroşima'ya atılan bombanın 500 katına eşdeğerdi. SSCB de ilk bomba denemesini 12 Ağustos 1953'de yaptı.

Çekirdek kaynaşmasında açığa çıkan nötronları çekirdek parçalanması amacıyla kullanan yeni bir tür bombayı ABD 1 Mart 1954'te Pasifik'te patlattı. 15 megaton yıkım gücündeki bu bombanın yarattığı radyoaktif serpintiler bir Japon balıkçı gemisine döküldü, ölümlere ve sakatlıklara yol açtı. Bu tür parçalanma-kaynaşma-parçalanma bombalarına U bombası adı verilmekte. Bu bombalardan bugün birkaç yüz megaton (on bin Hiroşima!) gücünde olanları yapılıyor.

ABD bununla yetinmedi. California eyaletinde Livermore'daki Lawrence Laboratuvarında yeni bir H bombası türü geliştirildi. Bilindiği gibi bir çekirdek bombası yüksek sıcaklık, basınç dalgaları ve radyoaktivite aracılığıyla zarar verir. Bu yeni tür bombaların yarattığı enerjinin küçük bir bölümü ısı ve basınca dönüşüyor, büyük bir bölümü ise yüksek enerjili nötron ışınımı biçiminde yayılıyor. Nötronlar cansız maddeden zarar vermeksizin geçiyor, canlı organizmaların ise hücrelerini tahrip ediyorlar. Bu tür bombalara nötron bambası ya da N bombası deniyor. Aslında buna bomba demek pek doğru değil, çünkü bir "yerden yere" füzeyle (örneğin Lance füzesiyle) 100 km'ye, hatta havan topuyla 20 km'ye atılması olanaklı. "Geleneksel" nükleer bombalara göre hafif ve ucuz. Bir fikir vermek üzere etkisini şöyle özetleyebiliriz: Patladığı noktanın 100 metre çevresindeki herşeyi yokediyor; 100-750 metrede cansız cisimlere az hasar veriyor, insanları iki gün içinde öldürüyor; 750-900 metrede hasar yok, insanlar bir hafta içinde ölüyor; 1500 metreye kadar insanlar bir ay içinde ölüyor; bunun ötesinde bir bölgedeki insanlar da kuşaklar boyu süren hastalıklara yakalanıyorlar (kanser, lösemi, vb).

Nükleer savaş kışkırtıcılarının daha "insancıl", daha "temiz" diye sunmaya çalışmalarına karşın nötron bombası, öteki nükleer silahlara göre çok daha insanlık dışı ve tehlikeli. Bunun nedeni yalnızca canlı varlıkları yoketmesinin yanı sıra, hatta ondan daha çok, hafif ve ucuz bir taktik silah oluşu. Bu, nötron bombası sayesinde sınırlı ve denetim altına alınmış nükleer savaşların yapılabileceği yanılgısına -bu yöndeki yoğun propagandanın da yardımıyla- yeşil ışık yakıyor. Kısacası nötron bombası atom eşiğini alçaltıyor, yani klasik savaştan nükleer savaşa geçilmesi olanağını büyük ölçüde artırıyor.

İnsanlıktan yana olanlar nötron bombasına ve bütün nükleer silahlara karşı çıkıyorlar.

BİR "BAĞIMLILIK" ETKENİ OLARAK "YABANCILAŞMA"

MUZAFFER SENCER

EŞİTSİZ GELİŞME

Çağımız çeşitli toplumlar arasında gelişme düzeyi ayrımlarının büyük boyutlara vardığı ve giderek derinleştiği bir çağdır. Kapitalist üretim sürecinde önceliği alan toplumlarla, aynı süreci zamandaş olarak izlememiş oldukları için gelişmiş toplumların etki ve egemenliği altında değişmeye uğrayan geleneksel toplumlar arasında köklü yapısal ayrımlar vardır. Azgelişmiş, daha doğrusu gelişmeleri saptırılmış toplumlar, dış kapitalist etkiler altında biçimlenirken, gelişme yönünde önemli engellerle karşılaştıkları gibi kendilerine özgü yapısal özellikler oluşturmuşlardır. Bu özellikler, iki toplumsal yapı arasında -doğaları gereği- süregelen "bağımlılık" ilişkisi nedeniyle giderek pekişmiş ve azgelişmişliği çözümü zor bir kısır döngüye sokmuştur. Bu nedenle, çağımızda gelişmiş - azgelişmiş toplumlar arasındaki ilişkileri, bağımlılık kavramını ele almadan çözümlemek olanaksızdır.

BAĞIMLILIK

Günümüzde azgelişmişlik bağımlılık kavramıyla özdeş sayılan bir olaydır. Bağımlılık, ekonominin uluslararası düzeyde yarattığı işbölümüne bağlı olarak azgelişmiş ülkelere kazandırdığı bir yapısal özelliktir. Bu yapısal özelliğin kökeni olan işbölümü, endüstrileşmiş ülkelerle hammadde ve taban ürünleri ya da tarım ürünleri üreten ülkeler arasında beliren ve yapısı gereği eşitsizlik temeline dayanan bir işbölümüdür. Böyle bir ilişki gelişmiş ülkelere kendi güdüleriyle büyüme olanağı sağlarken, ötekileri bu egemen büyümenin bir yansıması olarak değişmek zorunda bıraktığına göre bir bağımlılık ilişkisidir.

Buna göre bağımlılık, belli ekonomik ve toplumsal yapıların, başka ülkelerin gelişme ve büyümelerini tarafından koşullandırılması demektir.

Koşullandırıcı bir durum olarak bağımlılık sanıldığı gibi salt bir dış etken değil, aynı zamanda bir iç etkendir. Bağımlılık, azgelişmiş ülkelerin kendi içlerinde gelişmiş mekanizmalarla da desteklenip sürdürülür. Bu mekanizma ya da etkenler içinde en başta geleni yabancılaşmadır.

YABANCILAŞMA

Yabancılaşma kaynağını klasik sömürgecilikten alan ve çağımızda bağımlılıkla yakından ilişkili bir kavramdır. Daha yerinde bir deyişle, sömürgecilik ya da bağımlılığın başlıca ideolojik ve kültürel yansıması yabancılaşmadır. Bu bağlamda yabancılaşma, en genel tanımıyla bireyin ya da toplumun kendisini bir başkasının ya da bir yabancının gözüyle görmesi, onun değer yargılarına göre tanıma ve algılamasıdır. Bu tanım, bağımlılık ilişkisinde taraf olan öğelere uygulandığında, yabancılaşma, azgelişmiş bir toplumun bireylerinin kendilerini gelişmiş bir toplumun ölçülerine göre yargılaması ya da o toplumda nasıl görünüyorsa kendisini öyle kavramasıdır. Bu ilişkide yabancılaşmanın bağımlı toplumlar için sözkonusu olması, ekonomik ve toplumsal koşullanmanın bir sonucudur.

Böyle bir durumda, yabancılaşan birey ya da toplum, kendisini -ilkel ya da geri olmasa da- en azından bir yabancı kültüre benzeme yolunda güdülenmiş duyarak o kültürün ilişki biçimleri, tutum ve davranış kalıpları ve giderek ana ideolojilerine özenme ve öykünme çabası içine girer. Bu öykünme, özellikle özenilen toplumun kurumsal ve yaygın ilişkileri, yaşam biçiminin özümlenmesi ve buna bağlı olarak maddi kültür öğelerinin benimsenmesi biçiminde belirir. Daha da önemlisi yabancılaşma, bu biçimsel ve maddi öğelerin altında yatan ve bu öğelerin kendisinden ayrı düşünülemeyeceği ideolojilerin benimsenerek izlenmesi demektir.

KLASİK SÖMÜRGECİLİK

Tanımladığımız anlamda yabancılaşma ve yabancılaştırma -eşitsiz gelişme sürecinin başında tohumları atılmakla birlikte- sömürgecilikle yaşıt bir olgudur. Bu olgu, bilinçli bir uygulama yöntemi olarak tipik özel-

liklerini, 19. yüzyılda doruk noktasına varan klasik sömürgecilik çağında kazanmıştır. Yabancılaşmanın tarihsel kökenleri, Kuzey-Batı Avrupa'nın ekonomik üstünlüğüne dayanarak, siyasal bir dünya egemenliği peşinde olduğu bir çağda, gelişme düzeyleri ve kültürleri değişik toplumları sömürgeleştirirken geliştirdiği ideolojiye kadar uzanır.

Bu ideoloji, sömürgeciliği haklı göstermek üzere değişik kültür yapısı gösteren insan toplumlarını "ilkel - gelişmiş", "barbar - uygar" gibi basamaklı sınıflara ayırmış ve batı toplumlarına bu "ilkel ya da barbar" toplumlara uygarlık götürme gibi bir tarihsel görev yüklemiştir. Böylelikle geleneksel yapılarını koruyan toplumların tüm doğal kaynakları alabildiğine kullanılırken tarihsel birikimleri, hatta varlıklarıyla ağır bir yıkıma uğramalarına yol açacak koşullar hazırlanmıştır.

SÖMÜRGECİLİĞİN ÖZNEL KOŞULLARI

Bu yolda 19. yüzyıl toplumbiliminin, geliştirdiği kültür ve ırk kuramlarıyla bu yaklaşıma sözde bilimsel temeller sunarken klasik sömürgeciliğin öznel koşullarına katkıda bulunduğu belirtilmelidir. Sözgelimi kimi kültür kuramlarına göre, insanlık belli kültür basamaklarını aşarak uygarlaşmıştır. Her toplum aynı kültür düzeyinde değildir. Uygarlık yolunun henüz ilk basamaklarında bulunan ilkel toplumlar, uygarlığın son aşamasında olan toplumlarca uygarlaştırılmak durumundadır. Bu görüşle, herbiri ayrı bir varlık alanı olan ve batı kültürünün tarihsel kökenlerini oluşturan değişik kültürler aşağılanarak bir anlamda tüm varlıklarıyla kıyıma hüküm giymiştir.

Sömürge toplumbilimi giderek ayrı kültürler ve bu kültürlerin taşıyıcısı olan toplulukların çağdaş insandan nitelikçe farklı bir mantığa sahip olduğu yolunda görüşler üreterek ilkel ve geleneksel toplumları bir bakıma ayrı bir varlık türü olarak nitelemiş ve sonunda izleri günümüze kadar gelen ve uygulamada derin yansımaları olan ırk kuramları geliştirilmiştir. Bu kuramlar insanlığın beden yapılarıyla olduğu kadar zihinsel yetenekleriyle birbirinden ayrılan üstün ve aşağı ırklardan oluştuğu görüşüyle belli ırklara (-Arya-Töton, vb. gibi) öteki ırklar üzerinde egemen olma hakkı tanımıştır.

Bütün bu kuramların pratik sonucu, gelişmiş toplumların ötekileri egemenlik altına alarak yönetmesini haklı, doğal hatta insanlığın evrimi bakımından gerekli sayan uygulamalardır.

Sömürgeci yayılma çağında geliştirilen ve başlangıçta misyonerler, tüccarlar tarafından sömürge ya da yarı sömürge toplumlara dolaylı olarak aktarılan bu ideoloji sonunda bu toplumlara, ana ülkelerin askeri güç kullanarak kurduğu siyasal yönetimlerce zorla benimsetilmiştir.

Bu ideoloji, etki alanına giren toplumlarda -başta eğitim dizgesi olmak üzere- tekelleştirilen tüm kültür aktarma yollarıyla yaygınlaştırılmış ve kısa zamanda yerli temsilcilerini de bulmuştur.

İlk aşamada gelişmiş ekonomilerin yerli ortaklarınca benimsenen bu ideolojiler giderek toplumun her katına sızmış ve onun kendisini egemen gücün istediği biçimde algılamasına yol açmıştır. Böylece, geleneksel toplumlarda sömürgeci çıkarların gerçekleşmesini sağlayan öznel koşullar hazırlanmış ve yaratılan toplum psikolojisiyle bireylerin sömürge yönetimine boyun eğmeleri kolaylaştırılmıştır.

YENİ SÖMÜRGECİLİK

Ancak her ideoloji gibi sömürgecilik de kendi oluşturduğu koşullar içinde yine kendi karşıtını yaratmakta gecikmemiştir. Özellikle sömürgeci ana ülkelerin (metropollerin) temeldeki kültür öğeleri ve ana kavramlarıyla ilişki kuran ya da bu kavramlarla donatılan yerli toplum kesimlerinin öncülüğünde başlayan ulusculuk ideolojisi ve siyasal bağımsızlık devinimleri, klasik sömürgeciliğin dönüşüme uğramasıyla sonuçlanmıştır.

Sömürgelerin doğrudan yönetimine dayanan ve artık maliyeti yararlarını aşan klasik sömürgecilik, giderek yerini örtük ve dolaylı bir biçime, yeni sömürgeciliğe bırakmaya başlamıştır. "Bağımlılık" olarak adlandırılabilecek olan bu yeni durumda, gelişmiş toplumun izlediği yöntem, bağımlı toplumun kaynaklarına doğrudan el koyma biçiminden sıyrılarak uluslararası ekonomik işbölümünde o topluma hammadde ya da taban ürünleri kaynağı ve kendi yapım malları için uygun bir pazar olma işlevini yüklemek biçiminde belirmiştir. Giderek azgelişmiş toplumların doğal kaynaklarını kendi ekonomisi için devinime geçirmek ya da ucuz girdilerinden yararlanmak amacıyla başlatılan dış sermaye yatırımlarıyla ekonomik bağımlılık ilişkileri pekiştirilmiştir. Böylelikle geleneksel toplumların yapısal şemasında dış sermaye yatırımlarıyla ekonomik bağımlılık ilişkileri pekiştirilmiştir. Böylelikle geleneksel toplumların yapısal şemasında dış ekonomilerle bütünleşmiş bir dış-ticaret ve yapımcılık kesimi belirmiş ve bu kesim -tıpkı klasik sömürgeciliğin yerli temsilcileri gibi- artık biçim değiştirmekte olan batı ideolojisinin taşıyıcı ve yayıcısı olmuştur.

YENİ YABANCILAŞMA

Sömürgeciliğin yapısında beliren bu değişme, eski sömürgeci toplumların yabancılaştırıcı ideolojisinde de dönüşümler yaratmıştır. Gelişmiş kapitalist toplumlar, -sömürgecilik savaşına geç giren birkaç örnek dışında- azgelişmiş toplumların siyasal bağımsızlığının yanısıra kültürel varlığına saygılı görünmekle birlikte, denetledikleri uluslararası teknoloji ve bilgi alışverişi, yığın iletişim araçları ve kültür aktarma yollarıyla kendi kültür kalıpları ve maddi-yaşam biçimlerini bir anlamda zorla benimsetme ve özümletme olanağı bulmuşlardır. Böylece, bir batılı gibi düşünen ve duyan geniş halk kesimlerinde bu kültüre özenme ve öykünme eğilimleri alabildiğine kamçılanmış ve yaygınlaşmıştır. İşte, uluslararası eşitsizliksiz ilişkinin yeni biçimi olan bağımlılığın yaygınlaşıp pekişmesinde bu yeni yabancılaştırıcı etkinin büyük payı olmuştur.

Köklerini yakın geçmişin bilinç altında bulan bu yeni yabancılaşma biçimi, içerik değiştirmekle birlik-

te ilkece aynı işlevi yerine getirmiştir. Gerçi artık azgelişmiş ülke -daha saygılı bir deyişle "gelişmekte olan ülke"- ilkel, barbar, aşağı ırktan değildir. İnsanlar arasında ırk-renk ayrımı yapmak çağdışıdır. Gerçi artık sömürge değil, bağlaşık ülkeler vardır, dikte edilen çıkarlar değil, karşılıklı anlaşmalar vardır. Ancak bu yeni ilişkinin getirdiği mesaj yüzyıl önceki yabancılaştırıcı etkilerin aşıladığı görüşten özce farklı değildir: Bu toplumlar geri kalmıştır. Kalkınma ancak Batı toplumlarının reçetelerini uygulamak ve onların izlediği yola öykünmekle olur. Buna göre, azgelişmiş toplumda Batı anlayışı ne kadar yaygınlaşır, Batının bireyci ve girişken kişiliği ne kadar benimsenirse, gelişme o ölçüde hızlanacaktır. Bu durumda, Batı kültürü, değer ve davranış kalıpları ve yaşam biçimi örnek alınacak bir modeldir.

İşte gelişmiş toplumlardan kaynaklanan bu yeni yabancılaşma, çağımızda bağımlılığın kültürel ya da ideolojik temelini oluşturmuştur.

ÇARPIK EKONOMİ MODELİ

Bu yabancılaştırıcı etkiyle Batı, herşeyden önce, kendi kültür ve yaşam tasarımının her türlü öğesini sunup benimseterek kendi ürettiği mal ve hizmetler için geniş bir pazar ve tüketim istemi yaratırken, dış sermaye çıkışları ve çok uluslu ortaklıklar için kârlı yatırım alanları oluşturmuştur. Bu gelişme, azgelişmiş toplumlarda yaratılan ekonomik değerin, patent anlaşmaları, sermaye ve işletme kârları, vb. yoluyla dışa kaymasına yolaçarken, iç kaynakların dağılımında da saptırıcı etkilerde bulunmuştur. Yığın iletişimi ve kültür aktarımıyla kamçılanan bu istem giderek azgelişmiş toplumların sınırlı kaynaklarının geniş ölçüde tüketim alanına kaymasına ve ekonomik gelişmeyi güdüleyecek kaynakların büyük bir savurganlıkla kullanılmasına yol açmıştır. Böylelikle olanaklarını en etkin bir biçimde kullanmak zorunda olan azgelişmiş toplumlarda otomobilden renkli TV'ye, Jeans'ten jiklete kadar uzanan yaygın bir tüketim istemi ve bu istemi karşılamaya çalışan ve çeşitli girdileriyle dışa bağımlı olan verimsiz bir tüketim endüstrisi geliştirilmiştir.

Dıştan aktarılan bu üretim ve tüketim modeli üstelik yine dıştan aktarılan teknoloji modeline dayandırılmış, daha doğrusu kültürel yabancılaşma, teknolojik yabancılaşmayı da birliğinde getirmiştir. Böylelikle fuel-oil'li enerji üretim sistemlerinden giderek -üretim aracı olarak değil- bir taşıma aracı olarak kullanılmaya yarayan traktör ve römorklara dayalı bir makinalaşmaya kadar uzanan yanlış ve bağımlı teknolojik seçimler yapılmıştır.

Sermaye, teknoloji, aramallar, vb. gereksinmesi içinde olan azgelişmiş bir ekonominin gelişmiş ekonomilerle olan ilişkilerinde yapısı gereği açık veren dış ticaret dengesi, iç ve dış etkenlere bağlı olarak yoğunluğu artan tüketim istemleri, hacim ve kapsamı genişleyen dışalımlar nedeniyle giderek bozulmuştur. Bu durumda, dış ticaret açıklarını kapamak, dövizli alımları karşılamak üzere gelişmiş ülkelere ve onların mali kuruluşlarına borçlanma yoluna gidilmiştir. Giderek ödenemez boyutlara varan bu borçlar bağımlılığı daha da artırmıştır.

YENİ YABANCILAŞMA ETKENLERİ

Azgelişmiş toplumun eşitliksiz ilişki sonucu gelişmiş ülkelere doğrudan ve dolaylı yollarla sunduğu kaynak aktarımı yakın zamanlarda uzmanlaşmış işgücünü de kapsamına almıştır. Gelişmiş toplumların sunduğu olanaklar ve yabancılaştırıcı etkileriyle kronikleşen beyin göçünün yanısıra, bu toplumlar sayıca az olan nitelikli işgüçlerini de dışa satar olmuşlardır. Batı ekonomisindeki hızlı büyümenin istemine uyarak azgelişmiş toplumlar yakın zamanlarda işçi göçüyle de bu ekonomiyi beslemeye başlamışlardır.

İşçi göçü, daha doğrusu gelişmiş ekonomilerce kiralanan işgücü, yabancılaşma olgusuna yeni ve daha derin boyutlar kazandırmıştır. Doğrudan bu ülkelerde yaşayan ve onların kültür ve yaşam biçiminin yoğun etkileri altında kalan geniş "konuk" işçi topluluğu, bir yandan doyumsuz bir tüketici olarak yüksek istemiyle o ekonomiyi beslerken, bir yandan da doğrudan ya da dolaylı yollarla dış tüketim modellerinin kendi ülkesine aktarılmasında etkin bir aracı olmuştur. Başka bir deyişle göçmen işçiler birikimlerini tüketime ya da verimsiz alanlara yöneltirken batı kültür modellerinin taşıyıcısı olarak rol oynamıştır.

Bütün bu süreç içinde iç ve dış etkilerle toplumun her kesiminde kamçılanan tüketim istemi, üretimin karşılayamadığı boyutlara vardığından, hızlı fiyat artışları, oranı giderek yükselen enflasyon bu toplumların tipik özelliği olmuştur.

KALKINMA ENGELİ

Ancak azgelişmiş toplumda yabancılaşmanın en önemli yansıması, kalkınma alanında ya da gelişme hızında gözlenmiştir. Kültürüne, yaşamına, tüketim kalıplarına karşı yabancılaşan azgelişmiş toplum, giderek kendisine, özgüvenine ve yapıcı gücüne karşı yabancılaşmaya başlamıştır. Kendi öz gücü yerine yabancı itkilere dayanan ve ortak çıkarlarına aykırı seçimler yapan toplum üyeleri, bireyci çözümlere sarılmak zorunda kalmış, böylece ortak amaçlar benimseme ve bu uğurda özveride bulunarak kalkınmaya etkin bir biçimdekatılma güdüsünden yoksun bırakılmıştır.

Çağımızda kalkınma, bir toplumun tüm bireylerinin eylemlerde yol gösterici olacak bir ideolojinin bağlayıcı gücüyle ortak amaçlar doğrultusunda güçbirliği yapmaları ve özgüvenleriyle tüm güçlerini devinime getirmeleriyle olanaklıdır. Başka bir deyişle, ideoloji, amaç birliği ve özgüven, günümüzde sermaye ve emek kadar nesnel bir üretim etkeni, kimi durumda öteki üretim etkenlerinin boşluğunu gideren bir öğedir. Kısacası, kalkınma, bir toplumun, toplu isteminin ürünüdür. İşte çağdaş yabancılaşma, herşeyin üstünde, kalkınma çabasındaki toplumları geniş ölçüde kalkınma güdüsü ve isteminden yoksun bırakmıştır.

Kısacası, yabancılaşma, eski ve yeni içeriğiyle bağımlılığı sürdüren ve azgelişmiş toplumlara gelişme doğrultusunda büyük engeller yaratan bir olgudur.

ALMANYA ÜSTÜMDEN KALKINCA

BEKIR YILDIZ

HİÇLİK VE HAYRANLIK

Neredeyse 20 yıl oluyor Almanya'ya gittiğim. Çeyrek yüzyıla yakın bir zaman, insan ömrünün gerisinde kalmışsa eğer, çok şeyler değişmiştir onun düşüncelerinde. Ben de, bu yazı nedeniyle 20 yılımı önüme serdiğimde, üç önemli aşamayı geçirdiğimi kavradım. Birinci dönem: Hiçlik ve hayranlık dönemimdir.

Açıkçası o yıllar, 1962'lerde, ben bir hiçtim ve genelde batıya, özelde de Almanlara taparcasına hayrandım. İlk kez pasaportun yüzünü görmem, ilk kez yurtdışına çıkışım bu yıllara rastlar. Ben, ben kimdim?

Batı hayranlığıyla büyütülmüş, tarihi karalanmış, hiçbir şey bilemeyeceği öğretilmiş, salt bir beygir, bir at, bir eşek gibi adaleleri olan bir canlı olduğuma inandırılmış bir emek satıcısıydım. Böylesi ham gücümü Almanya'nın Heidelberg kentine ulaştırdığımda, geniş yollarında alabildiğine hızla gidip gelen araçları, fabrikalarıyla, bakımlı, kibirli Almanların karşısında daha bir ufalanmayı hak etmiş bir Asyalıydım. Yabancı ülkelerden, İspanya'dan, İtalya'dan, Yunanistan'dan gelmiş emek sürüleri arasında o Fabrikadan bu fabrikaya itilip kakıldım. İtildikçe, hayranlığım arttı, hayranlığım arttıkça, hiçliğim kanıtlandı.

KİN VE ÖFKE

Böylesi hayranlığım birkaç yıl sürdü. Giderek, nesnelerin görkeminden sıyrılıp onlara biçim, can veren insanı aramaya başladım. Sanayi evrimini tamamlamış bu toplumda insana sokuldukça, insanda, insanı olan pekçok şeyin yok edilmiş olduğunu şaşkınlıkla gördüm. Böylece ikinci dönemim başlamış oldu. Bu kin ve öfke dönemimdir.

Yıllardan beri karşılarında aşağılandığımız batılı insanın, aslında, ürettiklerine ne denli yabancılaşmış olduklarına tanık oldum. Özellikle fabrikalarda, emeklerini satanlar olarak sınıfsal bir yaklaşımla kardeşleşeceğimize, ırkçılığa, hem de aşırı bir ırkçılığa varan tutumlarıyla egemen sınıflarından hiçbir ayrıcalık göstermeksizin, bizleri horladıklarını ibretle yaşadım. Toplumlarının hangi sınıfından olunursa olunsun, eğer o bir Almansa, dünyanın en üstün kişisi olduğuna ve herşeyi, herşeyi salt kendisinin bildiğine inandırılmış olduğunu izledim. Hiç unutamadığım bir olayı, sırası gelmişken buraya da aktarmak istiyorum:

Bir öğle yemeğinde, ismi pilav olan ama aslında lapadan başkaca birşey olmayan beyazı yedikten sonra, yıllardan beri omuz omuza, aynı işi paylaştığım Almana, "Bir gün Türkiye'ye gelirsen anneme bir pilav pişirteyim de ye" dedim. "Ye de bak pilav neymiş gör... Dünyanın en iyi makinalarını yapıyorsunuz ya, pilav yerine lapa yiyorsunuz." Alman öyle bir öfkelendi, öyle bir öfkelendi ki: "Benim annem de güzel pilav yapar" dedi. Kudurmuş gibi üstüne saldırdım. Makinaların arasında o koştu, ben kovaladım, kovalarken de bağırıyordum: "Ulan it, ulan soytarı alçak, bir pilav be, alt tarafı bir pilav... Bırak da bizim de iyi yaptığımızı söyleyebileceğimiz birşeyimiz olsun şu dünyada..."

İsviçreli bir bilim adamı diyor ki, "Yabancı işçilerin, gelişmiş toplumlardaki aşağılanmalarının yarattığı ruhsal çöküntünün giderilmesi, o ülkeye gönderilen dövizlerin bin katı, on bin katı harcansa, gene de yetmez."

Yıllar sonra bir röportaj için gittiğim Bakırköy Akıl Hastanesinde, 120 akıl hastası vardı ve bunlar Almanya'dan getirilmiş hastalardı. Şimdi kim bilir hastane dışı, hastane içi kaç bin hastamız vardır?

SINIFSAL BİLİNÇ VE ACIMA

Hayranlık, sonra öfkeye dönüşmüş hayranlık döneminin ardından, toplumlara sınıfsal konumlarıyla yaklaştıkça, yeni bir dönem başladı benim için. Alman Kültür Merkezinde yaptığım bir konuşmada, bu dönemin düşüncelerini şöyle açıkladım: "Eğer bir Türkiyeli, sözgelimi Mehmet, halkının düşmanıysa, benim de düşmanımdır, ama bir Alman eğer halkının yanında, çağımızı sınıfsal olarak yorumlayabiliyorsa, ismi Hans da olsa kardeşimdir benim."

Türkiye'ye döndükten sonra, Almanya üzerine, dış göç üzerine pekçok kitap yazdım. Açıkcası yazdıklarım Almanya'da ilgi görmedi. Ama şaşırmıyordum buna. Çünkü biliyordum ki, batıdaki sanayi gelişmişliğine karşın, moral çöküntüsünün temelinde kapitalizmin, emperyalizmin güdümünü vurgulamış bile olsanız, batılı, kapitalizmin, hatta emperyalizmin, suçluluğundan kendisini soyutlamacağına, bir Asyalı karşısında, batının herşeyine sahip çıkma alışkanlığıyla, çağımızın düşmanıyla ortakmış gibi görünmekten kaçınma huyuna devam edecekti.

Bir Almanla, daha geniş bir yaklaşımla, bir batılıyla, sınıfsal konumları ne olursa olsun, bir Asyalı çirkefe baksalar, baktıklarının çirkef olduğu konusunda anlaşsalar, ama sonra Asyalı bu çirkeften bir parmak alıp batılının yüzüne sürse, o artık bir çirkef değildir. Çünkü batılıya geçmiş olduğundan, Asyalıya karşı niteliğinin değişikliğini savunmak, hatta onu yüceltmek kaçınılmaz görevi olmuştur batılının.

Hayranlık, öfke ve sınıfsal bilinçle neredeyse acıma duygusuna varan üçüncü aşamamdan sonra batılıya, özellikle yıllarca aynı tezgahta çalıştığım, ama benim de, kendisi gibi bir emekçi olduğumu kabul etmek şöyle dursun, bizleri adam yerine bile koymayan Hans'a, Hans'lara geçenlerde ölen bir ozanımız, Özdemir Asaf'ın bir sözüyle, şimdilik son sözüm olarak seslenmek istiyorum:

"Bir şeyden yana isen sen belki varsındır.
Bir şeye karşıysan sen gerçekten varsındır."

"BERLİN ÜÇLEMESİ"NİN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ ALMANYA GERÇEĞİ VE GERÇEKLİK SAVAŞI

AZİZ ÇALISLAR

I. "Çağdaş uygarlık düzeyi"nin, "sanayi kültürü" nün; "refah devleti", giderek "kültür devleti" Federal Alman Cumhuriyeti'nin önde gelen siyaset adamlarından biri, sanatsal eylem konusunda şöyle dile getiriyor düşüncelerini: "Sanatta özgürlük, toplum eleştirisi yapmak için tanınmış bir ayrıcalık değildir; sanat, her ne kadar, herşeyi ve herkesi eleştirebilirse de, kesinlikle siyasal eleştiride bulunamaz."[2] Hiç kuşkusuz, aşırı gerici ve tutucu bir sanat görüşünün, karşıt kültür-siyasal ideolojinin bir anlatımı olan bu sözler, temelinde, halk kitlelerinin, emekçi kitlelerin tarihsel konumunu ve rolünü küçümsemeye kalkmaktan kaynaklandığı kadar, sanatı gerçeklerden koparmaya ve sanatın nesnesi olarak "sahte-gerçekler" yaratmaya, dolayısıyla, gerçekleri kitlelerin gözünden uzakta tutmaya çalışan bir siyasetin de kesin bir anlatımıdır.

Oysa, Almanya'da yaşayan Türk ozanı Aras Ören, "Berlin Üçlemesi" adlı yapıtında tam bunun tersini yapmaya, yani, "Almanya gerçeği"ni gözler önüne sermeye; bir başka deyişle, genel düzeni toplumsal-siyasal bir eleştiriden geçirerek, işçi ve emekçi halkın bu "refah devleti"nde nasıl ezildiklerini ortaya koymaya çalışıyor. Bu anlamda, "Berlin Üçlemesi", gerçeğin araştırılması mücadelesinin de sanatsal bir örneğini oluşturuyor. Burda, gerek kullandığı diyalektik maddeci yöntem, gerekse epikleştirme açısından Ören'in ustası olduğu anlaşılan Brecht'i anımsamamak olanaksız. Çünkü "Uzun Uzun Aradım Gerçeği" adlı şiirinde şöyle başlıyor Brecht: "Uzun uzun aradım / İnsanların yaşamlarındaki gerçeği. / Bu yaşam zigzaklı, karmaşık ve anlaşılması zor. / Çok uğraştım anlamaya onu ve ondan sonra da / söyledim gerçeği nasıl buldumsa."[3] Aras Ören'in "Berlin Üçlemesi"nde de metal işçisi "Niyazi sokağı yürüyor, / hem de konuşuyor kendi içiyle. / Bildiklerim gerçek mi acaba? / Gerçekse eğer, nasıl bir gerçek? / ...Bilmeye çalıştım, uğraştım, / Ne olursa olsun, / ...Önce kendin öğren, kendin bil, / gerçek bilinirse ancak aktarılır..." Brecht, daha sonra, kahramanının bulduğu gerçeği şöyle dile getiriyor: "Aldılar benden / alnımın teriyle kazandığım / evimi, arabamı / (zor kurtardım eşyalarımı). / Aras Ören'in kahramanı işçi Niyazi de gerçeği şöyle aktarıyor: "N'olacaksa sonunda / bizim biriktirdiklerimize olacak; / yemeden, içmeden, yaşamadan / biriktirdiklerimiz başkalarının / cebine akacak. /" Böylece, önce "gerçeği bilmeme", sonra "gerçeğin bilincine varma", daha sonra da "gerçeği yaşama" olarak üçlü bir aşamayı, tez -antitez - sentez uğraklarını içeren "Berlin Üçlemesi", bu sürece koşutluk içinde üçlü bir bölünmeyi kapsıyor: "Niyazi'nin Naunyn Sokağında İşi Ne?" - "Kağıthane Rüyası" - "Gurbet Değil Artık".

Ören'in bu yapıtını "Almanya edebiyatı"ndan ayırarak ona belirleyiciliğini kazandıran özellik ise "Almanya gerçeği"ne, daha doğrusu, "gerçeğe" sınıfsal bir bakış açısıyla yaklaşması, dolayısıyla, "Almanya gerçeği", "Türkiye gerçeği" gibi kendi özgün özellikleri dışında, evrensel olan, tarihsel süreç içindeki nesnel gerçekliği yakalamaya çalışması. Bu sınıfsal bakış açısı altında, Almanya'daki Türk işçilerinin yazgıları ile Alman işçilerinin yazgıları aynı tarih potasında eritilerek evrensel bir boyut kazanıyor. Bu bakımdan, "Berlin Üçlemesi" bir "işçi edebiyatı" olmaktan da çıkarak bir "işçi sınıfı edebiyatı" örneği haline geliyor. Yine bir başka ustası da Nazım olduğu anlaşılan Ören, tıpkı Nazım gibi, geniş bir tipleme yoluyla, Almanya'dan ve Türkiye'den "insan manzaraları" çizerek bir "meşhur adamlar ansiklopedisi" oluşturmayı deniyor.

Söz gelişi, Nazım'dan bir örnek: "CEVAT- (İzmirli. 1313). / Kamacı ustası. / İmalatı Harbiyeden. / İngilize esir düştü 20 yaşında. / Bombay'da öldü. /"[4] Aras Ören'in "Berlin Üçlemesi"nde işçi Gustav ise şöyle veriliyor: "(otuzyedi yıl tam / koca lokomotiflerin ön tekerlek akslarını / yerlerine takmıştı) / ve öldü. /" Ören'in bu insanları, anlaşılacağı gibi, çağımızın tarihsel akışı içinde kendi sınıfsal yerlerini alarak kişiliklerini de gerçekleştirme savaşı veriyorlar. Kişiliklerini gerçekleştirme savaşı, çünkü, karşılarındaki gerçek, kendilerini kendilerine yabancılaştıran ve kendi insani özlerinden uzaklaştıran kapitalizmin evrensel yasaları. İşte, sınıfsal bakış açısı derken, Ören'in, gerçeği, insanları benliklerinden ettiği kadar, yoksullaştıran da "kapitalizm gerçeği" olarak anladığını söylemek istiyoruz. Bunu yaparken de işçilerin, ya da genelinde insanların kendi toplumsal - ekonomik pratikleri içinden çıkarak yapıyor Ören. Yani, bir yandan, bilmenin sınıfsal karakterini özümlemiş olarak

gerçeği vermeye çalışırken, gerçeği bilmenin ölçütü olarak da pratiği ele alıyor ve bunu toplumsal gelişmeyi bilmenin nesnesi olarak tarihte temellendiriyor. Söz gelişi, Ören'in şiir kahramanı Niyazi ve daha birçoklarının Almanya'ya çalışmaya gelmelerinin nedeni, hiç kuşkusuz, işsizlik; ne var ki, işsizlik, kapitalizmin krizlerinin ortak belirtilerinden biri; çünkü, aynı genel olgu, 2. Dünya Savaşı öncesinde Almanya'da yaşanıyor. İşte, işsizlik, vücut ticareti, ya da vurgunculuk gibi olguları, Ören, kitabında hem Almanya'ya, hem de Türkiye'ye egemen kapitalizmin sonuçları olarak ortaya koyuyor. Eğer bu gibi bir olgu Almanya'da savaş dolayısıyla kapitalizmin bir gereği olarak ortaya çıkmışsa, Türkiye'de de emperyalizm ve onların işbirlikçileri sonucu yine kapitalizmin bir gereği olarak ortaya çıkmıştır. İşçi Niyazi'nin evsahibesi küçük-burjuva Bayan Kutzer'in gençlik yıllarındaki düşleri ve sonundaki düş kırıklığının nedenleri neyse, işçi Niyazi'yi de İstanbul'dan söküp Almanya'ya çeken düşler ve sonundaki düş kırıklığının nedenleri de aynıdır: kapitalizmin acımasızca işleyen çarkı.

İşte, "Berlin Üçlemesi"nin birinci kitabı, "Niyazi'nin Naunyn Sokağında İşi Ne?" aşamasında verilmek istenen bu: Bir "sahte-gerçek" olarak "Almanya düşü" ya da "refah devleti"nde "müreffeh olma". İkinci kitap, "Kağıthane Düşü" ise, gerçeğin araştırılmasına ve bilinçlenme sürecine ayrılmış bir antitez, "Almanya gerçeği"nin olumsuzlanması, "sahte-gerçeğin" bilincine varılması. Hiç kuşkusuz, burda, "sahte-gerçek"le mücadele edilerek kişiliğin kazanılmaya çalışılması, sınıfsal bilinçlenme yoluyla olduğu kadar; kişinin kendinle hesaplaşması da tarihle hesaplaşma şekline dönüşürek, sonunda kapitalizmle hesaplaşmayı da içeriyor. Ören'in, sanıyoruz, yine "Alamanya edebiyatı"na hiç benzemez olarak, kendi yapıtına özgünlüğünü kazandıran bir başka çok önemli bir özellik de, gerçeği sınıfsal bakış açısıyla ele almasının sonucu, tarihi de kendini belirleyen nedenler açısından süreklilik içinde ve toplumsal-ekonomik belirleyicilikte, bütünsel bir süreç olarak ortaya koyması. Bir başka deyişle, işçi Niyazi kendisiyle hesaplaşırken, kendi tarihsel geçmişiyle de hesaplaşıyor ve burda Ören, geriye dönüşlerle, Alman-Türk ilişkilerini Alman emperyalizmi bağlamı içinde ele alarak, emperyalizm - dışa bağımlılık, kapitalizm - azgelişmişlik ve sömürme - sömürülme bileşkenlerini bütünlük içinde vermeye çalışıyor. Böylece, "Almanya gerçeği" ya da "Almanya'daki Türk işçileri gerçeği", bir neden olmaktan çıkıp, bir sonuç halinde, daha doğrusu, sömürülme ilişkisinin bugünkü tarihsel aşama içindeki karşılığı halinde açığa çıkıyor. Yaşanan, çeşitli ve bugünkü tarihsel uğrakları içinde, kapitalizmin ve onun insanı ezilmeye, yok olmaya ve gayri-insani konuma mahkum eden acımasız çarkları olup, bu çarklar, ulusallık dinlemek sizin bugün Almanya'da bütün uluslardan emekçileri kendi kıskacına almış bulunmaktadır. O halde, yapılması gereken şey, kişinin kendisine ve kendi tarihine, yani, bu kişi eğer işçi Niyazi ise, kendi sınıfı açısından yazılmış tarihine sahip çıkması, kendi sınıfsal konumununun bilinci içinde hareket etmesidir; bu tarihsel-sınıfsal bağlar Türkiye'nin de tarihinde olduğu kadar, Almanya'nın da tarihinde vardır, ve "kapitalizmin acımasız çarkı" altında ezilmiş milyonlarca emekçinin yazgısını bugün de Almanya'daki işçi Niyazi'nin yazgısına bağlamaktadır.

II.

Yalnız Aras Ören'in değil, ama, örneğin, başta Martin Walser olmak üzere, Federal Almanya'da birçok yazarın yapıtlarında, kişinin kendini gerçekleştirmesinin olanaksızlığı en belirgin temayı oluşturmaktadır. Bu yazarların işledikleri başlıca sorun, kişilik ile sınıflı toplumlardaki koşullar arasındaki keskinleşen açmaz; kişiler üzerindeki ekonomik, toplumsal ve manevi baskı; "kapitalizmin hastalıkları", bir başka deyişle, yalnızlık, çöküntü duygusu, yararlılıktan uzaklaşma, yabancılık, kişiler arası insani ilişkilerin kurulamaması; özgürsüzlüğü açıkça duyan ama nedenlerinin tam bilincine varamayan insanlar.

Nerden kaynaklanmaktadır bu "özgürsüzlük" o halde? Hiç kuşkusuz, tüketim toplumunun getirdiği dogmalardan, tekelci kapitalizmin piyasa egemenliğinden. Bırakalım, genel "özgürsüzlüğü" bir yana, yazarlık ve edebiyat için de Almanya'da aynı şeyin geçerli olduğunu görüyoruz. "Özgürce söylenmiş bir sözün satın alınabilir olması, metayı temsil etmesi gerekiyor".[5] Ancak düzenin savunuculuğu yapıldığı sürece, yazara özgürlüğü tanınıyor. Şöyle diyor Martin Walser, "Gazete sahibini memnun edecek şekilde yazan eleştirmen, tam bir özgürlük içinde çalışıyor... Hiçbir yerde bizdeki kadar çok özgürlük yok."[6] Nitekim, demokratik-insancıl ideallerin ve görüşlerin savunucusu binlerce kişi işlerinden olduğu gibi; Günter Grass da "yazarlara ve aydınlara karşı girişilen bir cadı avı'ndan sözediyor",[7] yine Walser, "İletişim araçları ve politikacılar öyle bir hava estiriyorlar ki, böylesi felaket bir duruma nasıl düşüldüğü hiç sorulmasın".[8] Gerek Aras Ören'in, gerekse ilerici Alman yazarlarının yapıtlarında başlıca sorunsalı oluşturduğu kadar; güncel yaşamda da yazarlara, aydınlara ve genelinde emekçi kitlelere, gerçek demokratik düşünceye karşı girişilen bu baskı nerden geliyor?

Bu baskı, F.Almanya'daki tekelci burjuvazinin kültür politikasından; giderek, siyasal-ideolojik durumun, kapitalizmin genel krizinin derinleşmesine bağımlı oluşundan gelmektedir. Ekonomik krizin tekeller çıkarına kullanılması ve siyasal dengenin baskı al-

tında tutucu önlemlerle karşılanmaya çalışılması, hiç kuşkusuz, kendisini kültür-siyaseti, sanat ve kültür ideolojisinde de göstermekte ve gerici-tutucu görüşler gitgide yaygınlaşmaya yüztutmaktadır. Bunun için de iki yola gidilmektedir: Birincisi, tutucu-gerici güçlerin etkin hale getirilmesi, ikincisi de bölünmesiz, tek biçimli bir kamuoyunun, dünya görüşünün yaratılması. Nitekim, "felsefe de öldü" görüşleri yayılmışken, birdenbire, "yeni felsefe"den söz edilmeye başlanmakta ve felsefenin siyasal felsefenin yerini alması; daha doğrusu, yaşanan krizlere felsefenin kılıf hazırlaması ve önlem alması istenmektedir. Kapitalizmin genel krizinin bilincine varılmasından duyulan korku, bir yandan, tutucu-gerici görüşlerin etkinleştirilmesi yoluyla demokratik etkinliklerin bastırılmasına yönelirken, öte yandan da, mistik, metafizik, akıl-dışıcı düşüncelerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. "Mistiğe yeniden dönüş"ün savunulması yapılırken, bir "Nietzsche Rönesansı" da yaratılmakta; yeni-pozitivist antropolojist, biyolojist ve klerikal düşüncelerin yanısıra, varoluşçu ve fenomenolojist görüşlere sarılarak, toplumsal-tarihsel, nesnel gerçeklikler çarpıtılmaya, gözardı edilmeye çalışılmaktadır. Böylece aşırı bir öznelcilik'le tutuculuk birarada yürütülerek, tekelci kapitalizmin çıkarlarına uygun bir düzenin ve ona bağlı bir ideolojik yapının değişmemesine çaba gösterilmektedir. Bu girişimler, hiç kuşkusuz, yeni-Nazi ve faşizm yanlısı bir karakter de kazanmakta ve Almanya'daki gerici-tutucu kültür-siyasal ideoloji ve etkinliklerin şovenist ve rövanşist bir nitelik kazanmasına, giderek bir yandan "Hitlercilik"in diriltilmesine, öbür yandan da bir yanlış - tepki olarak goşizmin ve terörizmin boy atmasına yol açmaktadır. Hiç kuşkusuz, sonuçtaki amaç, sağlıklı ve kararlı demokratik ve ilerici düşünce ve eylemlere karşı, "düşünce çoğulluğu ve özgürlüğü" kisvesi altında, genel bir karşıt-cephe oluşturmaktır.

III.

İşte bütün bu gibi, yukarda kısaca belirttiğimiz kültür siyasetinin, felsefi ve sanatsal görüşlerin aldığı yönsemeler, temelinde, "Almanya düşü"nün pekiştirilmesine hizmet etmekten öteye gidememekte; "refah devleti", "kültür devleti" ya da "sanayi kültürü" ve "tüketim kültürü" ardında nasıl gerici bir felsefi - siyasal ideolojinin ve kültür düşüncesinin yattığını gös-

termektedir. Nitekim, kapitalizmin genel krizinin üstü örtülmek istendiğinde, sorunlar, "yaşam düzeyi" tartışmalarına çekilmekte; "sanayi kültürü"nün önermeleri öne sürülmektedir. Hiç kuşkusuz, maddi üretimin ve maddi yaşam koşullarının görece gelişmişlik düzeyi, "tüketim ekonomisi"ni olumlar gözükmekteyse de, bunun kısa sürede, nasıl geniş emekçi kitleler zararına işlediği ve tekelci kapitalizmin içinde bulunduğu krizi örtme pahasına, emekçi kitlelerin nasıl kendilerini geliştirme olanaklarından yoksun kalarak, kişiliksizleşmeye ve ezilmeye mahkum oldukları ortaya çıkmaktadır. Çünkü, emekçi kitlelerin yaşam düzeyleri, maddi tüketimin ve maddi niceliğin kendisi ile değil, herşeyden önce, maddi ve manevi üretimi sağlayan emeğin içeriği ve özelliğiyle belirlenebilecek bir olgudur; yani emeğin insani-oluşu niteliği ve ölçüsüyle.

Ancak bunu böyle görebilen yazarlar hiç kuşkusuz "Almanya düşü"nün ardındaki gerçekleri ortaya çıkaracaklar, kapitalist toplumların kültürü çözümlemedeki yetersizliklerini, kişilerin kendilerini maddi ve manevi kültürce geliştirme olanaklarından alıkonmuş olmalarını verecekler; bir başka deyişle, egemen kültür-siyasal ve sanatsal ideolojinin mistik, metafizik, akıldışıcı ya da yeni-pozitivist, aşırı öznelci, gerici ve tutucu, giderek şoven, ırkçı ve emperyalist yönlendirmelerine karşı, diyalektik maddeci, gerçekçi yöntemle, demokratik-hümanist idealler ve sınıfsal bir dünya görüşüyle, ister Alman, ister Türk, ezilen insana sahip çıkacakları gibi, onlara da kendilerine sahip çıkmalarının yollarını göstereceklerdir. Tıpkı Aras Ören gibi. Bu nedenle, "Berlin Üçlemesi"nde verilmek istenen "Almanya gerçeği" aslında hepimizin gerçeği olup, bu gerçeği vermek, bütün gerçek sanatçıların bir görevidir. Çünkü, Aras Ören'in de kitabının sonunda kendince belirttiği gibi, "yarattığımız yazın ve sanatta yapıp ettiklerimiz, aslında var olma ya da yok olma savaşının da bir bakıma ta kendisidir."

(31 Ekim 1979-Köln) *Fotoğraf: V. Özmenek*

EĞİTİM Mİ, KÜLTÜR MÜ!

Federal Almanya'nın Köln kentinin Bernhard-Letterhaus semtinde 9 yıl ilk ve orta öğrenim görülen bir okulun (Hauptschule) toplantı ve gösteri salonunun geniş duvarını boydan boya kaplayan "Karagöz - Hacivat kompozisyonu.

Toplam 494 öğrencisi olan bu okulda 257 Federal Alman uyruklu çocukla, 200'ün üzerinde Türkiye Cumhuriyeti uyruklu çocuk birarada öğrenim görüyor. Duvardaki kompozisyonda Hacivat, yarı Almanca, yarı Türkçe şöyle konuşuyor: "Ben nichts deutsch öğrenmek var." *Bu sözler "Ben Almanca öğrenmiyorum" anlamına geliyor.*

"Hacivat"a karşı, Karagöz elindeki palayı gösterip Almanca şunları söylüyor:

"— Wenn du nicht besser deutsch lernst, have ich dein Kopf ab." *Türkçesi şu: "Eğer Almanca öğrenmezsen kafanı uçururum..."*

— ?!...

1) Aras Ören, Berlin Üçlemesi, Remzi Kitabevi, 1980.
2) (Hıristiyan Demokrat Parti milletvekili ve Baden-Würtemberg Eyalet Başbakanı) Hans Filbinger, Entsheidung zur Freiheit (Özgürlüğe Karar Verme).
3) Brecht, Makinaların Türküsü, çev. A. Kadir, Sanat Emeği Yayınları, 1979, s. 123.
4) Nazım Hikmet, Memleketimden İnsan Manzaraları-5, De Yayınevi, 1967, s. 576.
5) 3. Yazarlar Kongresi'nde tebliğ, Fantazi ve Sorumluluk, 1975.
6) Martin Walser, Über Papst, "Die Zeit", 25 Mart 1977.
7) Günter Grass'la söyleşi, 5 Ekim 1977.
8) Martin Walser, "Vorwarts"te yazı, 1977.

DÜZELTME: Şubat sayımızdaki "Kültür Üzerine Kuramsal Bir Yaklaşım" başlıklı yazımızın dipnotu unutulmuştur. İlgili paragraf ile birlikte yayınlıyor, aksaklıktan dolayı özür diliyoruz.

"Çağımızdaki burjuva felsefesi, idealist kültür anlayışı da kültürü maddi temellerinden sıyıran, üretim ilişkilerinden ve insanın pratik eylemselliğinden soyutlayan bu geleneksel burjuva idealist felsefesinin çeşitli değişik görünüşleriyle devamından başka birşey değildir.[1] Bütün bu gibi görüşleri ortak kılan yan, kültürün oluşmasında toplumsal-tarihsel pratiğin rolünün küçümsenmesi, kültürün nesnel karakterinin yadsınması ve tarihsel bakış açısından kaçınılmasıdır."

1) Günümüz başlıca burjuva idealist kültür kuramlarını kısaca şöyle sıralayabiliriz: 19. yüzyıl geleneğini sürdüren ve idealizm ile maddecilik arasındaki karşıtlığı "aşma"yı savlayan yeni-pozitivizm ve pragmatizm (başlıcalıkla, Malinovski'nin "Temel Gereksinmeler Kuramı", Levi-Strauss'un temsil ettiği yapısalcı eğilim; Erich Fromm'un temsil ettiği yeni-freudculuk, Cassirer'in başı çektiği "sembolikçi kültür kuramı"); idealist konumu açıkça savunan yeni-kantçılık ve yeni-hegelcilik (bu arada, Nietzsche, Bergson, Dilthey ve Spengler'in "yaşam felsefesi" kuramı, Husserl ve Scheler'in fenomenolojisi ya da varlık felsefesi, Sorokin'in kültür antropolojisi; Jaspers, Heiddegger, Camus ve Sartre'ın varoluşçuuk kuramı, Tillich'in kültür teolojisi, Collingwood'un yeni-hegelciliği, vs); ayrıca, Marcuse, Adorno ve Horkheimer'in eleştirici Frankfurt okulu.

KONUK MU SIĞINTI MI?

MURAT GENCOSMAN

Federal Almanya'da bugün (bir türlü birbirini tutmayan verilere göre) bir milyonun üzerinde TC yurttaşı yaşıyor. Bakkalıyla, kasabıyla, kasetçisi, plakçısıyla, lokantası, 'mafia'sıyla...

Bir milyonun üzerinde, her yaştan, her türden Anadolu insanı... Bavullarına koyup Almanya'ya getirecek birşeyleri olmadığından onca derdi de birlikte taşımışlar gurbete..

Nasıl başlamış bu insanların bu yeni "Alamanya" öyküsü?..

1957 yılının bir güz ayı, 12 kişilik "stajyer zenaatkar" kafilesini trene koyup götürmüş Almanya'ya. Bunlar giden ilk konuklar olmuşlar. Çünkü F. Almanlar konuk işçi anlamına gelen "gastarbeiter" demeyi yeğlemişler bu yabancılara. Bu konukları başka konuklar izlemiş, üçyüz, beşyüz, bin kişilik kafilelerle. Batı anlamında "konukluğu" da beceremeyince önce istenmeyen konuk, ardından "sığıntı" oluverdiler.

Çünkü ucuz el emeği, Anadolu insanı, yaklaşık çeyrek yüzyıla yayılan süreç içinde, Federal Almanya'nın toplumsal geleceği için bir tehlike unsuru haline gelmişti; dernekler kurmuş, sendikalarda hızla örgütlenmiş, haklarının bilincine varmıştı. Bu arada birdenbire güncelleştirilen, oysa yıllardan beri belirli ölçüler içinde gözyumulan kaçak işçi sorunu, "iltica" ya da sığınma sorununa dönüştürülünce, saf, şirin, çalışkan konuk işçi görüntüsü, yerini, Alman'ın ekmeğini elinden alan bir canavar görüntüsüne terketmişti.

Öyle anlaşılıyor ki, 1957 yılında başlayan bu göç, bugün vize aşamasıyla duraklamıştır. Ancak bu noktaya nasıl varıldığına da bir göz atmak gerekir.

BATI AVRUPA'YA YABANCI İŞÇİ GÖÇÜ

Batı Avrupa'nın gelişmiş endüstri ülkeleri, savaş ardı koşulların da dürtüsüyle 1950'lerin ikinci yarısında hızla ekonomik atılımlara giriştiler. Federal Almanya, özellikle 1958 Roma Andlaşmasıyla Avrupa Ekonomik Topluluğunun oluşturulmasından sonra, yeni teknolojik gelişmelerin de yardımıyla, umulmadık bir endüstrileşme sürecine girdi.

Ancak eldeki işgücü birikimi, dünya pazarlarının artan taleplerini karşılayamıyordu. Aynı işgücü darlığı ile yoğrulan İngiltere, sömürgecilik döneminin alışkanlığıyla Hindistan ve Pakistan, Fransa ise Kuzey Afrika yörelerinden işçi getirirken, Federal Almanya, Doğu Avrupa yerine başta Türkiye olmak üzere Akdeniz kıyılarının ucuz işgüçlerine yöneldi.

ROTASYON

Federal Almanya'daki TC yurttaşı işçilerin başlarda "rotasyon" (devr-i daim) yöntemiyle çalıştırıldığını görüyoruz. Nasıl işlemektedir bu rotasyon yöntemi?

İşçi, ailesini Türkiye'de bırakmakta, Almanya'da işçi yurtlarında kalıp, kıt-kanaat geçinerek para biriktirmeye çalışmakta, süresi dolunca da yerini taze, yıpranmamış işgüçlerine terketmek üzere ülkesine dönmektedir. Bu yöntemin amacı, devlete sosyal yükümlülükler getirmeden işverene taze işgücü sunmaktır.

Rotasyon yönteminin geçerli olduğu dönemde Türkiye 'den giden işçi, Alman toplumunun gözüne fazla batmadan, ayakbağı olmadan çalışıp gitmektedir. Ancak her gün biraz daha gelişen endüstri bu kez kalifiye işgücü gereksinmeye başlamıştır. Oysa uygulanagelen yöntemde, acemi işçi biraz pişmekte, çevresine uyum sağlar gibi olmakta, süreli iş anlaşması bitince çaresiz ülkesine dönerek yerini bir başka acemiye bırakmaktadır.

AİLELERİN BİRLEŞTİRİLMESİ

1965'ten sonraki yıllarda belirli bir sürenin ardından işçi ailelerinin eşlerinin yanlarına gelmesini sağlayıcı bazı yasa değişikliklerinin yapıldığı, yabancı işçilerin sınırlı da olsa kalıcı kılınmaya çalışıldığı görülüyor. Özellikle 1968-1973 arası dönemde bu eğilimi sayıyla saptamak olası..

1961 yılında Federal Almanya'da yaşayan yabancıların yalnızca yüzde 20'si işçi ailesiydi. Sayıyla 137 bin kişi. 1975 yılında işçi ailelerinin sayısı 2 milyonu aştı. Başka bir anlatımla, ülkede yaşayan yabancıların yarısından çoğunu işçi aileleri oluşturuyordu. Yalnızca 1970 yılından sonra Almanya'ya göçen işçi ailelerinin sayısı 1 milyon olarak tahmin ediliyor.

Aynı zaman diliminde Türkiye'nin içinde bulunduğu ve niteliğini bugün de koruyan toplumsal ve ekonomik sorunlar, 1973 yılında Federal Almanya'da çalışan TC yurttaşı işçilerin sayısının rekor düzeye, 610 bine ulaşmasına yol açtı.

1973 VE SONRASI

Petrol üreten ülkelerin aldığı zam kararıyla başlayan uluslararası ekonomik kriz, Federal Almanya'nın dışa dönük üretimini önemli ölçüde kısıtlamasına yol açtı. F. Alman işverenler, çoğunlukla yabancıların hedef alındığı toplu işten çıkarma girişimlerine başladılar. Bu gelişmeler sonucunda, Alman hükümetinin 23 Aralık 1973 tarihinde yurtdışından işçi alımını yasaklayan ka-

rarı yürürlüğe koydugunu görmekteyiz.

Bu karar bilindiği gibi halen geçerliliğini korumaktadır. Yurtdışından işçi alımını durduran karardan sonra, Federal Almanya'daki yabancı işçilerin sayısal durumu Türkiye'den giden işçilerin gösterdiği özgün gelişmeyi belirginleştiriyor. Özellikle 1973 yılından, yasağın sıkı sıkıya uygulandığı 1977'ye kadar olan döneme bakınca, diğer tüm yabancı grupların sayısında azalma görülürken, TC yurttaşı işçilerde aksine bir artma saptanıyor.

Bu sonucu, şu gelişmelere bağlamak olası: Yunanistan ve İspanya'da iç siyasal gelişmeler görülmesi, Yugoslavya'nın dönen ışçilerine sayısız olanaklar sağlaması, İtalya'nın Ortak Pazar üyesi olarak serbest dolaşım ilkelerinden yararlanması, dönenlerin kararlarında önemli bir rol oynarken, koşullar, TC yurttaşı işçileri Federal Almanya'da kalıcı olmaya itmektedir.

Anadolu insanını Almanya'ya bağlayıcı nedenlere ek olarak bir önemli nokta daha vardır: Petrol krizini, OPEC ülkeleriyle sürdürdüğü yoğun ekonomik ilişkiler sayesinde "birkaç sıyrıkla" denebilecek kadar hafif atlatan Federal Almanya, işler kötü giderken kendi kamuoyuna "öcü" biçiminde göstermeyi yeğlediği yabancı işçilere yeniden "göz kırpmaya" başlamıştır.

Çünkü 1977 yılından sonra, yıllarca Türk çocuklarının eğitimsizliğine kayıtsız kalmış yetkili F. Alman makamları, bu kez birdenbire bu konu üzerine ağırlık vermiş, yabancı çocuklar için yeni yeni eğitim olanakları sağlamaya çabalamıştır. Bunun amacı açıktır: Teknoloji artık yarı pişmiş, kalifiye işçi gereksinmektedir. Bu durumda işçilerin, yüzde altmışı meslek öğrenimi görme şansından bile yoksun çocukları, biçilmiş kaftandır.

1977-80 arası dönemde bu yolda hızlı gelişmeler gözlenmektedir Federal Almanya'da. Okul çağını aşmış, eğitimci açısından kartlaşmış çocuklar, birkaç aylık kurslarla mesleğe kavuşturulmakta, uzun yıllar peşinde koşup edinemedikleri çalışma iznine bir anda sahip olmaktadır.

Geriye dönük biçimde incelendiğinde, Bonn hükümetinin aşağılayıcı yabancılar politikasına simge oluşturabilecek bu tutum, ileriye dönük olarak bakıldığında, göçmenlik aşamasına yeni bir boyut kazandırmış, en azından ikinci kuşak diye adlandırdığımız işçi ailesi gençlerinin geleceklerine biraz daha güvenle bakabilmelerine yol açmıştır.

F. Almanların yönünden ise durum çok daha olumludur. Sonuçta, yıllardır yabancıların tekeline geçmiş, çoğunluğu bedensel çalışmaya dayanan işler için, şimdi artık posası çıkmaya yüz tutan ilk kuşak işçilerin yerine, biraz daha yontulmuş, taze işgüçleri yetişmiştir.

SIĞINMA HAKKI - VİZE

Fakat Federal Almanya'da bir de sezonluk işçi sorunu vardır. Özellikle yapı endüstrisi ve meyvecilik alanları, yaz aylarında bir süre çalıştırıp, fazla sosyal yükümlülük de üstlenmeden salıvereceği işgüçleri aramaktadır. Almanya içinden bu tür işgücü bulmanın zorluğunu bilen akıllı işverenler, bu sorunu yıllar yılı "turist" işçilerle çözümlemiştir. Türk köylüsü, kış aylarını ülkesinde geçirmekte, bahar aylarında pasaport uydurup çeşitli yollardan Federal Almanya'ya gelmekte, birkaç ay süreyle çalışıp, üç-beş kuruş biriktirince dönüp gitmektedir. "Alan razı - satan razı" bu düzen içinde işler uzun yıllar yolunda gitmiştir. Ancak yaklaşık iki yıldır Federal Almanya'daki işsiz sayısının bir milyon sınırını zorlar olması, dikkatleri ve yıldırımları bu turist işçiler üzerine çekmiştir. Sınır kontrolleri sıkılaştırılmış, Federal Almanya sınırları, özellikle bahar ve yaz aylarında gerçekten onur kırıcı görünümler almaya başlamıştır. Sınır kapılarında "patates seçilir gibi" adam seçilmekte, eli yüzü düzgün olanlar alınmakta, geri kalanlar Türkiye'ye giden ilk araçla gerisin geri postalanmaktadır. Bu arada Federal Almanya'da kısa yoldan zengin olma meraklısı bazı simsar-avukatlar tarafından kaçak çalışmak, ya da kolay tarafından Federal Almanya'ya yerleşmek isteyenler için yeni bir formül bulunmuştur: İltica (sığınma hakkı) başvurusu.

O denli kurumlaşmıştır ki sığınma başvuruları, avukatlar dava dilekçelerini hazır bastırıp, sadece altını imza ettirmektedirler. Tümünün de gerekçesi aynıdır: Siyasal baskı..

Bunun üzerine Federal Almanya'daki sığınma formaliteleri yeniden gözden geçirilmekte, bazı değişikliklerle başvuru akınının önlenmesine çalışılmakta, bir yandan da Türkiye'ye gerekli önlemleri alması için çağrıda bulunulmaktadır. 1980 yılının Ekim ayından sonra ise Türkiye - F. Almanya ilişkileri yeni bir aşamaya, "vize aşamasına" gelmiştir. Yukarıda değindiğimiz onur kırıcı görüntüler artık Alman sınırlarında değil, Türkiye'deki Federal Almanya Büyükelçiliği ve Konsoloslukları önünde başlamış, Alman'ın adı günlük gazetelerde "vizeci Alman"a dönüşmüştür.

1957 yılında başlayan, sonu belli olmayan, nalıncı keseri yöntemi güden bir göç olgusunun yeni aşaması bu... Belki de, ileriye dönük sağlıklı bir politika saptanması için bulunmaz bir olanak. Türkiye, uluslararası ekonomik dengenin sonucu olarak başlayan bilinçsiz bir işgücü akımının olumsuz etkilerinden yeterince nasibini almıştır. Bugün artık sorun, değinilen etkilerin Türkiye için olumluya dönüştürülmesi ve bunun yöntemlerinin aranmasıdır.

ALMANYA'YA İLK İŞCİ VE ÖĞRENCİ GÖÇÜ: 1916 - 1918

ZAFER TOPRAK

Osmanlı Devleti 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Alman yanlısı bir politika izlemeye başlıyordu. 1908 Devrimi ertesi İttihat ve Terakki, II. Abdülhamit'e başkaldırmalarına karşın, bir ölçüde onun dış politikasını sürdürmüş, I. Dünya Savaşı'nda Almanların yanında yer almıştı.

Öte yandan, Türk ulusçuluğunun gelişimi Alman romantizminin etkisinde kalmış, İttihatçıların ulus modelini Almanya örneği biçimlemişti.

Bu doğrultuda, Osmanlı ülkesinde Alman etkinliği giderek yaygınlaşmış, ordudan eğitime değin birçok alanda Alman uzmanlara başvurulmuştu.

II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında Goltz Paşa Osmanlı kara ordusunu islahla görevlendirilmişti. Balkan Savaşları ertesi ise tüm ordu Alman subaylarının denetimine geçmişti. Artık, Liman von Sanders'in yönetimindeki "Alman Askeri İslah Heyeti", Harbiye Nezareti'nin tüm kararlarında etkin oluyordu.

Bu yıllarda, eğitim alanında da, Almanya ön plana geçmiş, Almanca Osmanlı aydınının yeğlediği yabancı dil olmaya başlamıştı. I. Dünya Savaşı'na girildiği sırada Almanya'nın Osmanlı topraklarında 23 okulu ve 3000 dolayında öğrencisi bulunuyordu. Savaşla birlikte Babıali Almanya'dan bir "Alman Okul ve Kültür Heyeti" getirtmiş ve heyet başkanı Prof. Dr. Franz Schmidt'i Maarif Nezareti müşavirliğine atamıştı. Aynı yıllarda, yabancı okulların büyük çoğunluğu kapatılırken, Alman okullarına önemli ayrıcalıklar tanınmış, İstanbul Sultanisi gibi bazı okullara Almanya' dan öğretmen getirtilmiş, Almanca eğitime başlanmıştı. Sonraları öğretmen okulları için de Almanya' dan öğretmen istenmişti.

Orta öğretim yanısıra yüksek öğretimde Alman eğitim sisteminin benimsenmesi aynı yıllarda gerçekleşmişti. 1915 Haziran'ından itibaren Darülfünun'a 20 Alman öğretim üyesi gelmişti. Hukuk Fakültesi'ne çağrılanlardan Prof. Fleck ilm-i mali, Prof. Hoffman iksitad-ı içtimai, iktisad-ı zirai ve tarih-i mesalik-i iktisadiyye okutmuş; Dr. Schönberg amme hukukunu, Dr. Nord ise medeni hukuku üstlenmişti.[1]

Savaş yıllarında teknik öğretime de önem verilmiş, İstanbul'daki sanayi mektebini islah amacıyla Almanya'dan Lucatsch adlı bir uzman getirtilmişti. Ziraat ve Ticaret Nezareti Müessesat-ı Sınaiyye Genel Müfettişi, Macar uyruklu Turdahi ile birlikte, okulun genişletilmesi hakkında hazırladığı yasa tasarısında Lucatsch, makinistlik, şoförlük, kunduracılık, elektrik mühendisliği ve ziraat makinistliği şubelerinin kurulmasını önermişti.[2]

Osmanlı topraklarının diğer yörelerinde, valiler ve ordu mensupları benzer girişimlerde bulunmuş, yeni sanayi mekteplerinin kurulması ya da eskilerinin genişletilmesi için Almanya'dan uzman getirtmişlerdi. Örneğin, Suriye'de Dördüncü Ordu Komutanı Cemal Paşa ve Vali Azmi Bey'in çabalarıyla bu yörede yeni sanayi mektepleri açılmış; Hayfa, Kudüş, Yafa, Beyrut, Şam sanayi mekteplerinin geliştirilmesi amacıyla Almanya'dan Offenbourg Sanayi Mektebi müdürü Dr. Stücker getirtilerek önerileri alınmıştı.[3]

Bu arada, ülkedeki mesleki ve teknik öğrenim olanaklarının kısıtlılığı nedeniyle Alman öğretim kurumlarına ve fabrikalarına binlerce öğrenci ve işçi gönderilmişti.

Savaşın ilk yıllarında Babıali Alman hükümetinden, 12-18 yaşları arasında 10.000 kadar Türk gencinin mesleki ve teknik öğrenim görmek üzere Alman fabrikalarına kabul edilmesini talep etmişti. Alman sanayi odalarının bu öneriyi benimsemesi üzerine iki hükümet arasında bir protokol imzalanmıştı.[4]

Hazırlanan protokolde, Türk gençlerinin Alman köylerinde, ya da orta büyüklükteki kasabalarda üç, dört yıl eğitilmeleri öngörülmüştü. Türk öğrenciler, olanaklar elverdiği ölçüde, pansiyoner olarak Alman öğretmenlerinin konutlarına yerleştirilerek, giyim, kuşam ve beslenmeleri ise eğitimlerini üstlenen Alman fabrikalarınca karşılanacaktı. Öğrenimlerini tamamladıktan sonra bu öğrenciler, eğitimleri sırasında masraflarını karşılayan fabrikalarda bir ya da iki yıl ücret-

siz çalışacaklardı.[5]

Almanya'ya gönderilecek öğrencilerin seçiminde Türk-Alman Cemiyeti etkin bir rol oynuyordu. Sonraları Türk-Alman Dostluk Cemiyeti adını alacak olan bu dernekte Halit Ziya (Uşaklıgil), Hüseyin Cahit (Yalçın), Ahmet Emin (Yalman), Dr. Nazım, Prof. Dr. Franz Schmidt, Prof. Dr. Bergstraesser, Tuminski (Alman Okulu Müdürü) ve Fabel (öğretmen)den oluşan bir seçici komisyon kurulmuştu.

Yukarıda belirtilen genel protokol yanısıra nezaretler de kendi gereksinimlerini karşılamak üzere, Almanya'ya öğrenci, işçi ya da teknik eleman göndermişlerdi.

Harbiye Nezareti, Levazımat-ı Umumiyye Dairesi müessese ve fabrikalarıyla, kolordu sanayi takımları ve askeri fabrikaları ve Seyr-ü Sefain fabrikaları için debbağ, kunduracı, sarraç makinist, dokumacı, boyacı, iplikçi, terzi ve makastar olarak yetişecek 200 kişiyi iki yıl süreyle, Almanya'ya yollamıştı.[6]

Ziraat ve Ticaret Nezareti, sanayi mektebi mezunlarının bir kısmını takım tezgahları üzerine çalışmak için Almanya'da Luvveh fabrikasına göndermişti. Çırak olarak fabrikada üç yıl makina yapımında çalıştıktan sonra, bu gençlerin yüksek başarı gösterenleri Vitenberg Politeknik Okulu'na kaydettirilecek, öğrenimlerini bitirip yurda dönüşlerinde Sanayi Mektebi'ne şef olarak atanacaklardı.[7]

Bahriye Nezareti tersane çıraklarından yetenekli olanları Alman fabrikalarında ihtisasa göndermişti.[8] Maarif Nezareti, demircilik, marangozluk, terzilik, saatçılık, postacılık, binek ve yük arabacılığı imali vb. alanlarda ihtisas görmek üzere 292'si Darüleytam'dan 330 öğrenciye Almanya'da olanak sağlamıştı. Nezaret ayrıca 200 Darüleytamlıyı madencilik öğrenmeleri için Almanya'ya, maden ocaklarına, işçi olarak çalışmak üzere göndermişti.[9]

Bakanlıklar yanısıra, Osmanlı ticaret ve sanayi odaları da Türk öğrencilerine Almanya'da eğitim olanakları sağlamış, terzilik, kunduracılık, marangozluk, demircilik, dülgerlik ve boyacılık öğrenecek gençleri dört yıl süreyle Almanya'ya göndermişti.[10]

Almanya'da eğitim ve çalışma olanakları sagıanan öğrenci ve işçiler genellikle çok genç yaşta (12-18) yetim mekteplerinden seçiliyorlardı. Türk-Alman Dostluk Cemiyeti'nin Almanya şubesi öğrenci ve işçilerin okullara ve fabrikalara yerleştirilmelerinde yardımcı oluyordu.[11]

* * *

I. Dünya Savaşı dönemi Osmanlı toplumunda Alman etkinliğinin arttığı yıllardı. İttihatçı yöneticiler savaş ekonomisinin yarattığı sorunları Almanya'dakine benzer yöntemlerle çözmeyi denemişlerdi: Alman iaşe örgütü örnek alınarak kurulan iaşe müdüriyetinin başına Meyer adlı bir Alman getirilmiş, dışsatımı devletleştiren İhracat Heyeti Almanya'dan esinlenilmiş, kambiyo işlemlerini devlet denetimine alan Kambiyo Muamelatı Merkez Komisyonu Almanya'dan özenilmişti.

İktisadi düşün düzeyinde de Alman düşüncesi etkin olmuştu. Savaş yıllarında artık Smith, Ricardo, Bastiat'dan kaynaklanan Osmanlı liberalizmi terkediliyor, Friedrich List'in "milli iktisat" önerilerine kulak veriliyordu. Öte yandan Schmoller, Wagner vb. Alman iktisatçıları İttihatçıların "devlet iktisadiyyatı"nın esin kaynağını oluşturuyorlardı.

İttihat ve Terakki'nin savaşla birlikte gündeme getirdiği "milli iktisat" Alman önerileriyle güdümlenmişti. Osmanlı topraklarının İngiliz ve Fransız ekonomik etkinliklerine kapanması Almanya'nın işine geliyor, "milli iktisad"ın beslediği Türkçülük ve İslamcılık gibi yayılımcı ideolojiler Alman ekonomisine yeni gelişim alanları sağlıyordu. Almanların "Drang nach Osten - Doğu'ya İtilim" politikasıyla İttihatçıların "Turan" özlemi aynı doğrultuda gelişiyordu.

Savaş yıllarında Almanya'ya işçi ve öğrenci gönderimi İttihat ve Terakki'nin "milli iktisat" politikasının bir parçasını oluşturuyordu. Alman mali çevrelerinin uzun dönemli özlemleri ötesinde, bu tür bir ilişki, Almanya'nın savaş nedeniyle karşılaştığı işgücü açığının da, kısmen giderilmesine olanak sağlamıştı.

1- Almanya'dan gelen diğer öğretim üyeleri şunlardı: Dr. Anschütz (Pedagoji, Psikoloji), Doç. Dr. Bergstraesser (Semitik Diller), Doç. Dr. Giese (Ural-Altay Dilleri), Dr. Lehman Haupt (Eskiçağ Tarihi), Doç. Dr. Obst (Coğrafya), Doç. Dr. Penck (Jeoloji ve Coğrafya), Doç. Dr. Leick (Botanik), Dr. Zarnick (Zooloji), Dr. Hoesch (Organik Kimya), Doç. Dr. Ardnt (İnorganik Kimya), Dr. Fester (Teknolojik Kimya), Doç. Dr. Jacobi (Felsefe), Dr. Mordtmann (Tarih Metodolojisi), Dr. Unger (Arkeoloji), Doç. Dr. Richter (Alman Dili ve Edebiyatı), Prof. Dr. J. Würschmidt (Fizik).
2- "Sanayi Mektebi'nin Tevsi'i", **İktisadiyyat Mecmuası**, Yıl 1, Sayı 29, 12 Eylül 1332, s. 8
3- "Beyrut Mektubu", **İktisadiyyat Mecmuası**, Yıl 2, Sayı 54, 3 Mayıs 1333, s. 8
4- "Bir Büyük Beşaret", **Sanayi**, Sayı 9, 15 Kanuni Sani 1332, s. 23
5- "Almanya'da Sanat Tahsili", **İkdam**, 8 Kanuni Sani 1917, s. 2
6- "Sanat Tahsili İçin Almanya'ya Talebe İ'zamı", **İkdam**, 7 Temmuz 1916, s. 2
7- "Sanayi Mektebi'nden Almanya'ya Talebe İ'zamı", **Sanayi**, Sayı 15, 31 Temmuz 1333, s. 23
8- "Tersane Çıraklarının Alman Fabrikalarına Hareketi", **Sanayi**, Sayı 14, 30 Haziran 1333, s. 23
9- "Maden Talebesi", **Sanayi**, Sayı 14, 30 Haziran 1333, s. 23; "Almanya'ya Maden Amelesi İ'zamı", **İktisadiyyat Mecmuası**, Yıl 2, Sayı 50, 29 Mart 1333, s. 7
10- "Almanya'da Sanayi Tahsili", **Sanayi**, Sayı 15, 31 Temmuz 1333, s. 23
11- "Almanya'ya Amele İ'zamı", **İktisadiyyat Mecmuası**, Yıl 1, Sayı 16, 2 Haziran 1332, s. 8; "Almanya'ya Talebe İ'zamı", **Sanayi**, Sayı 15, 31 Temmuz 1333, s. 23.

SİNEMAMIZI YASA KURTARIR MI?

MAHMUT T. ÖNGÖREN

Sinema alanının düzenlenmesi ve bir sinema kurumunun kurulması için yıllardan beri yürütülen çalışmalar son yıllarda yoğunluk kazandı, fakat bir türlü sonuçlanmadı. Bu arada da sinemamızın sorunları giderek derinleşti ve çözümlenemeyecek izlenimini yaratan bir noktaya geldi. Nedenlerin başında devletin sinemaya elini uzatmaya hiç yanaşmaması da vardı. Pek çok kimse, özellikle yaratıcı insanlar devletin her hangi bir sanat dalına, bu arada da sinemaya katkıda bulunmasına yanaşmazlar. Çünkü devletin kültür yaşamımıza ve başta sinema olmak üzere tüm sanat dallarına olumlu bir yardımı dokunduğu hiç görülmemiştir. Nitekim, sinemamızda da devletin varlığı sansür uygulaması, ağır vergiler ve yanlış yönetsel uygulamalarla kendini göstermiştir. Sinema salt bir sanat dalı değildir. Sinema alanının teknik, yönetsel (sansür, film dışalımı ve dışsatımı, vergilendirme, belediyelerle olan ilişkiler, vb.), sosyal güvenlik, sicil, TV ile ilişkiler, yapımcı-tefeci-tröst sorunu, dağıtım ve gösterim gibi konuları vardır. Bu konularla ilgili olarak sinemacılar ve filmciler ya devletle ilişki kurmak zorundadırlar ya da devletin aynı konularda sinemaya eğilmesi gerekir. Sinemamızın gelişmesi, halka olumlu sinema yapıtlarının götürülmesi ve aynı zamanda da sinema alanındaki işçilerin ve emekçilerin haklarının sağlanması için...

Sinema alanında devlete düşen görevleri yerine getirebilmek amacıyla bir sinema yasasının hazırlanması çalışmalarına çok eskiden başlandığı bir gerçektir. Ne var ki, devlet yetkililerine sunulmak üzere sinema içindeki çeşitli özel topluluklar ve kişiler tarafından pek çok sinema yasa tasarısı hazırlanmıştı. Ama bunların hiçbirini yaşama geçirmek mümkün olmadı. En son sinema yasası ile ilgili tasarıyı CHP ağırlıklı hükümet dönemindeki Kültür Bakanlığı ortaya çıkardı. Bu tasarıyı da yaşama geçirmeye olanak bulunamadı. Şimdi, günümüzdeki Kültür Bakanlığı'nın da bir başka tasarıyla ortaya çıkacağı anlaşılıyor.

Son iki sinema yasası tasarısı ile ilgili görüşler üzerinde durmadan önce çok önemli bir noktayı belirtmekte yarar var: En son dönemde hazırlanan yasa tasarısı ne denli başarılı olursa olsun, sinemamızın sorunları her hangi bir yasa ile çözümlenebilecek boyutları çoktan aşmış bulunuyor. Türk sinemasının sorunlarının özellikle ekonomik yanlarını bugün Türkiye'ye egemen olan sosyo-ekonomik yapıdan soyutlamaya olanak olmadığından, çok iyi derlenmiş bir yasa ile kesin ve kalıcı çözümler getirilemez. Ama iyi bir yasa belki bir iki konuda rahatlatıcı adımın atılmasını sağlayabilir.

CHP ağırlıklı hükümet döneminde başlatılan yasa hazırlık çalışmaları şubat 1979'da "Türk Sinema Kurumu Yasa Tasarısı"nın ortaya çıkmasıyla sonuçlandı. Bu yasa tasarısının en önemli yanlarından biri, "Polis Vazife ve Selahiyetler Kanunu'nun 6. maddesini (film sansürünü öngören madde) kaldırıp, yıllardan beri sürüp gelen ve günümüzde de geçerliliğini koruyan çekilecek ve gösterilecek yerli ve (salt gösterilecek) yabancı filmlerin sansürünü sona erdirmesi, ama artık sansürsüz oynatılacak filmlerde bulunabilecek suç öğelerinin değerlendirilmesini ise mahkemelere ve ceza yasalarına bırakmasıydı. Son derece demokratik bir anlayışla oluşturulan bu tasarı hiçbir alanda sansürcü ya da kısıtlayıcı bir uygulama öngörmemekte, öte yanda çok yaşamsal bir noktaya ise ülkemizde ilk kez dikkatleri çekmekte ve yepyeni bir uygulama getirmekteydi. Tüm filmler gösterimden önce, 18 yaşındaki küçük çocukların ruh ve beden sağlığını korumak amacıyla bir "Sınıflandırma Kurulu"ndan geçirilecek ve kurulda onların bu filmleri görüp görmemeleri gerektiğine karar verilecekti. Seks ve şiddet filmleri de unutulmamıştı. Sinema sanatı bakımından hiçbir değeri olmayan bu filmlerin gösterimlerinde Be-

lediye Eğlence resmi yüzde 50 'e çıkartılıyor ve bu tür filmlerin her sinema salonunda oynatılmaması öngörülüyordu.

Kültür Bakanlığı'nın hazırladığı sinema yasası tasarısının iki önemli yeniliği daha vardı. Yasaya göre kurulacak olan Değerlendirme Kurulu film yapmak isteyenlere kredi ve yardım verilmesini sağlayacaktı. Böylece ülkemizde nitelikli film yapmak isteyenler devletten borç para alabilecek ve girişimlerini gerçekleştirmek olanaklarını bulacaklardı. Tasarının öngördüğü bir başka yenilik de Türkiye'de bir devlet film stüdyosunun kurulmasıydı. Tam donatımla kurulacak olan bu stüdyo sinemamızın çok büyük bir eksikliğini tamamlayacak ve hemen hemen Türk Sineması'nın kuruluşundan beri ortada olmayan teknik altyapının bir anlamda ortaya çıkmasını sağlayacaktı.

Aynı yasa tasarısının getirdiği pek çok yenilik daha vardı elbette. Yasa işlerlik kazandıktan sonra yönetsel özerkliğe ve tüzel kişiliğe sahip bir Türk Sinema Kurumu kuruluyor ve bu kurum bürokratların, sinema öğretim üyesi ve öğretim görevlilerinin, sanatçıların üye olduğu sendika üyelerinin, sinema yazarlarının, sinema alanındaki işveren kuruluşları temsilcilerinin, sinema çalışanlarının meslek örgütleri temsilcilerinin ve gerekli görülebilecek diğer ilgili kişilerin katkılarıyla çalışacak duruma geliyordu. Bir başka anlatımla, Türk Sinema Kurumu'nun kurulmasını öngören bu yasa tasarısı son derece demokratik bir anlayışla hazırlanmıştı ve yine son derece demokratik bir yönetim biçimiyle sinema alanının düzenlenmesini öngörüyordu. Belki tasarının çeşitli eksiklikleri vardı. Bunlar Türk Sinema Kurumu kurulduktan ve çalışmaya başladıktan sonra anlaşılacaktı. Fakat tasarının hazırlanışı sırasında yaklaşık olarak teker teker düşünceleri, istekleri ve önerileri alınan sinemayla ilgili kişilerin ve örgütlerin görüşleri daha sonra Kültür Bakanlığı'nın dışındaki sinemayla ilgili uzmanların oluşturduğu bir yarkurulda değerlendirildiği ve aynı özelliklere ve niteliklere sahip kişiler Kurum'da da görev alacağı için, eksikliklerin üzerine yine demokratik bir anlayışla gitmek ve sorunlara sinema alanının tüm kesimlerini temsil edenlerin katkılarıyla çözümler getirmek mümkündü.

Ne yazık ki, gerek bu sinema yasa tasarısı Kültür Bakanlığı'nın bürokrasisi içinde bekletildiğinden ve gerekse CHP ağırlıklı hükümetin ömrü yetmediğinden bir türlü yaşama geçirilemedi. Daha sonraki dönemlerde Türkiye'nin ekonomik sorunlarının boyutları genişlediği için, sinemamızın da sorunları daha büyüdü. Şimdi de günümüzdeki

Kültür Bakanlığı bir sinema yasa tasarısı hazırlamış bulunuyor. Öğrenildiğine göre, yeni tasarı bir öncekinin hemen hemen tüm olumlu niteliklerini taşımakta. Ama yeni tasarı, bir sinema kurumunun kurulmasını öngörmemekte ve elbette sinema sansürünü de kaldırmak üzere en küçük bir çabayı içermemektedir. Kaldı ki, sinema alanının düzenlenmesi için çıkarılan bu yasa konuyla ilgili işleri yürütecek olan örgüte yönetsel özerklik anlayışını da getirmiyor. Böyle bir yasa başarılı olur mu?

Şimdi sorulması gereken soru bu değildir. En son tasarının yasalaşması sonucunda belki gerçekten filmler arasında bir sınıflandırma yapmak mümkün olacak, çocukların ruh ve beden sağlığını korumak için bir takım çabalar harcanacak, nitelikli olduğu ileriye sürülen kimi filmlere destek sağlanacak ve belki uzun yıllar sonunda bir devlet stüdyosunun kurulması için gerekli çalışmalara da başlanacaktır. Fakat tasarıdaki bu ve diğer yeniliklerden sinemamızın hangi kesiminin yararlanacağı merak edilen bir nokta olabilir. Diyelim ki, her kesim yasadan yararlandı. Acaba bugün bir sinema yasası ile söz konusu alanın devletle olan ilişkileri bir düzene girebilir ve en önemlisi de sinemamızın çarpık koşulları düzeltilebilir, ekonomik yapısı yılların birikimi sonucunda oluşan yetersizlikten kurtarılabilir mi?

Bu gibi soruları salt günümüzdeki Kültür Bakanlığı tarafından hazırlanan en son yasa için değil, geçmişte CHP ağırlıklı hükümet döneminde ortaya çıkarılmış olan bir önceki yasa için de sormak gereklidir. Yasalar son derece çapraşık bir ekonomik düzene sahip olan sinema alanımıza belki kimi yeterli yenilikleri getirebilirler. Ama bu yenilikler gerçek film yapımcılarına ve yeni film yaratıcılarına değil, düzeni yıllardan beri elinde tutan ve koruyan tefecilerin ve tröstlerin işine yaramayacak mıdır en sonunda?

Pek çok filmcinin de kabul edebileceği gibi, sinemamız yıllardan beri ham filmi kendi satın alabilen ve ortaya çıkardığı gösterime hazır filmi diğer yapımcılara kıyasla daha ucuza çıkaran yapımcı yıllardan beri Türk Sineması'na egemendir. Gerçi bugün uzun metrajlı bir sinema filmi beş milyon liradan aşağı yapılamamaktadır ve bu parayı da ortaya koyabilen yapımcının sayısı çok azdır. Ama yine de söz konusu bütçeyi bu tür yapımcılar oluşturabilmektedirler. Bu yapımcıların film bütçesinin belli bir bölümünü bile elde edebilmek için tefecilere gereksinimi olmamıştır, yıllardan beri. Hatta kendileri de ham film karaborsacılığı yapan bu kişiler çevirdikleri filmlerin yapım giderlerini böylece daha da düşürmüşlerdir. Elbette böyle bir yapımcıya sinemamızın tüm "star"ları da koşmakta, bu da o yapımcının filminden daha büyük gelirler elde etmesine yol açmaktadır. Ayrıca bu tür yapımcılar, derme çatma da olsa, kendi stüdyolarını kurmuşlardır. Dolayısıyla da yetersiz teknik koşullara karşın ve izleyicinin göz sağlığını gözetmeksizin kendi filmlerinin teknik işlemlerini yapabilme olanağına da sahiptir. Sinemamız Türkiye'de görülen genel ekonamik yetersizliklerden etkileninceye değin, yapımcı-tefeci-tröst birleşimi yapımcı az sayıda olmasına karşın, tüm piyasaya egemen bir duruma gelmiş ve elinde ham filmi, stüdyosu, herhangi bir ek kazancı ve sinema sahipleriyle olumlu ilişkileri bulunmayan gerçek filmcileri sürekli ezmiştir. İşte üzerinde durulması gereken nokta, Türkiye'de dün ya da bugün çıkarılan bir sinema yasasının ve oluşan ekonomik düzenin sinema alanında da tefeci yapımcıya engel olup olmayacağı ve yeni ve gerçek filmcilere uygun bir destek sağlayıp sağlamayacağıdır.

Ayrıca, tefeci-yapımcı ekonomik üstünlüğünden yararlanarak kendi filmini gösterebilecek olduğu sinemaları da, diğer gerçek yapımcılara kıyasla, hem daha kolay, hem de daha çok sayıda bulmuştur, bugüne değin. Nitekim, bir de bu nedenle sinemamızın genç ve yeni yönetmenleri İstanbul piyasasının ekonomik koşullarının değişmediğini gördüklerinde ve değişmeyeceğini anladıklarında Yeşilçam'ın ağalarının oyununa ayak uydurmak zorunda kalmışlar ve sinema oyununu onların kurallarına göre oynamaktan kurtulamamışlardır. Bu nedenle de sinemamızın en başarılı sayılabilecek filmlerinde en başarısız ve niteliksiz filmlerimizin sanatsal ve teknik etkilerini rahatlıkla görmek mümkündür. Hatta bu olumlu filmcilerimizin kimileri sinemamızın salt ekonomik yetersizliğinin değil, Yeşilçam'ın çıkarcı uygulamasının da etkilerinden kendilerini kurtaramayarak örneğin anlaşma yaptıkları senaryo yazarlarının adlarını filmlerine koymama ve ücretini de ödememe gibi ucuz ve kestirme sandıkları yollara başvurabilmektedirler.

Bir yasa ile tüm bu yetersizliklerin önü alınabilir mi? Bir yasa sinema alanının ekonomik çarpıklıklarını ortadan kaldırabilir ve bırakalım sosyalist anlayışı, kapitalist düzenin bile savunduğu birazıcık olgun ölçüleri sinemamıza getirebilir mi? Yasalar elbette bu gibi sanatsal ve teknik alanların kimi kapılarını açabilirler. Fakat önemli olan, özellikle sinema gibi karmaşık bir alanda, salt kapıları açmak değil, eşitliği ve nitelikli bir düzeyi tutturabilmektir. Böyle bir amaca sansür devam ederken ulaşılabilir mi? Yurtdışında ödül kazanmış filmlerimizin hiçbirinin devlet tarafından desteklenmediğini göz önünde bulundurunca, bir yasanın kime ve hangi çevrelere hizmet edeceğini düşünmek zorundayız.

Elbette düşünmek zorunda olduğumuz daha başka noktalar da var. Bugün Türk sinemasının en büyük sorunlarından biri de dağıtım ve gösterim alanında yatmaktadır. Gerçek yapımcı filmini binbir zorlukla çevirdikten sonra bir de bu ürününü pazarlamak için dağıtım ve gösterim alanındaki tröstlerle uğraşır. Hatta bir filmin çevrilmesinden önce, bu tröstler tarafından kabul edilmesini sağlamak amacıyla onların isteklerine uygun konuların ve oyuncuların seçimini de yapmak zorunda kalır. Devletin sağlayacağı kredi yardımının bu engeli bir dereceye değin ortadan kaldıracağı düşünülürse de, ortaya bu kez de bürokrasinin istediği dar kapsamlı konuların filme alınma tehlikesi belirecektir diye düşünmemiz gerekir mi acaba?

Yoksa sorunu çok daha basite mi indirgemeliyiz? Bugün Türkiye'de ham film sıkıntısı var. Salt karaborsacılardan ötürü değil... Döviz bulunamadığı için, dışardan ham film yeterince getirtilemiyor. Devlet buna bir çare bulsa, acaba yeter mi? Hiç olmazsa üretim yeniden başlar diye düşünülebilir, ama elbette bu bir çözüm getirmez. Fakat günümüzde salt bir yasayla sinemamızın sorunlarının hafifleyeceğini bile düşünmek boşunadır. Dün böyleydi. Bugün de temeldeki çarpıklığı bir yasa ile düzeltmeye olanak bulunamaz. Önemli olan sinemamızın yapısını ve işleyişini değiştirebilmektır. Bırakınız bu yapıyı değiştirmeyi, sinema konusuna hiçbir zaman olumlu bir el uzatmamış olan belediyelerin niçin sinema biletlerinden bu denli yüksek rüsum aldığı hala anlaşılmamıştır. Ha, belediyelerin gelire gereksinimi olduğu için mi? Ya sinemamızın? Onun da kendi kazanması gereken gelire gereksinimi yok mu?

BAHAR NOKTASI

ATAOL BEHRAMOĞLU

Shakespeare konusunda uzmanca çalışma yapmamış birinin Shakespeare'den söz eden bir yazı yazmaya kalkışması cüret işi. Buna karşılık, kendisinden söz edilen bir yazıda, bilimsel değer taşımasa da içtenlikle söylenmiş sözlerin en çok yaraşacağı yazarın da Shakespeare olduğunu düşünüyorum. Bu yaraşırlık, Shakespeare'in dehasındaki halksallıktan, içtenlikten, her türlü akademik kalıplara gerçekten de yabancı ve hatta karşıt yalınlıktan, doğallıktan, insanca sıcaklıktan geliyor.

Engels, Marks'a yazdığı 10 Aralık 1873 tarihli bir mektubunda, Roderick Benediks adlı bir Alman yazarının Shakespeare'i kötüleyen bir kitabından öfkeyle söz ederek şöyle diyor: "Sadece Şen Kadınlar'ın birinci bölümünde bile, tüm Alman edebiyatında olduğundan daha çok yaşam ve gerçeklik vardır." Marks'ın 11 Aralık tarihli yanıtında ise şu satırları okuyoruz: "Roderick Benediks beni şaşırtmıyor. Eğer o ve onun gibiler Shakespeare'i anlasalardı, kendi 'mamul'lerini halka gösterme cesaretini nasıl bulurlardı?" Marks ve Engels'in, Shakespeare'le dolaylı ya da dolaysız olarak ilgili, (derlemelerde birkaç sayfa tutan) değinilerinden birini daha, bu yazının konusu olan oyunla bağıntılı olduğu için, ilginç bir ayrıntı olarak aktarayım: "Parlamento Oturumları" başlıklı bir yazısında Marks, radikal milletvekillerinden J. Hume'un İngiliz parlamentosunda yaptığı bir konuşmayı alaycı bir dille nitelerken şöyle diyor: "Bay Hume'un payına ise, ülke adına, Piramus ve Tisbe'nin çok korkunç ölümü'nde aslan rolünü oynayan marangoz Snug gibi yanıt vermek düştü..."

Bir Yaz Gecesi Rüyası, Shakespeare'in "romantik komedi" diye nitelenen oyunlarından biri. Aynı türün ürünlerinden Veronalı İki Centilmen, Aşkın Emeği Boşa Gitti ve Venedik Taciri ile aşağı yukarı aynı yıllarda, 1596'da yazılmış. 1564 doğumlu Shakespeare'in otuz yaşları ürünlerinden... 1971 yılında Paris'te Peter Brook'un "Bir Yaz Gecesi Rüyası" yorumunu izlerken bu ayrıntıları bilmiyordum. Olağanüstü netlikte telaffuz edilmekle birlikte, sahnedeki İngilizceyi de tam olarak anlayabilecek durumda değildim. Doğrusu, "Bir Yaz Gecesi Rüyası"nın konusunu da önceden bilmiyordum.. Fakat bütün bunlar, oyunu çok büyük bir hayranlıkla izlememe engel olmadı. Peter Brook'un bu yorumu (Lubimov'un "Dünyayı Sarsan On Gün" ve Minuşkin'in "1789"u ile birlikte) beni derinliğine etkileyen, çağdaş tiyatronun anlamını, tadını, olanaklarını bana duyuran, zihnimde ve beğenimde ufuklar açan bir gösteri olmuştu. Petek Brook'un yorumunda, renk, coşku, hareket, başdöndürücü bir tempoyla akıp gidiyordu. En saf biçimiyle aşk ve en doğal biçimiyle tensel tutku bir aradaydı. Oyundan belli başlı izlenimler olarak aklımda bunlar kalmış...

Şu günlerde biri Devlet Tiyatrosunda, öteki Şehir Tiyatroları Tepebaşı Deneme Sahnesinde olmak üzere iki ayrı gösterisi sürüyor "Bir Yaz Gecesi Rüyası"nın. Devlet Tiyatrosundaki yorumun başarısızlığının, Tepebaşı Deneme Sahnesindeki yorumun başarısının, Peter Brook'un yorumuna ilişkin olarak söylediklerimle açıklanabileceğini sanıyorum. İngiliz yönetmen D. Conville'in Devlet Tiyatrosunda sunulan yorumunda, oyunun karmaşık yapısı çok basite indirgenmiş. Bu yorumla ilgili eleştirilerde haklı olarak belirtildiği gibi, "Bir Yaz Gecesi Rüyası" neredeyse bir çocuk oyunu, "terbiyevi" bir okul gösterisi olmuş. (Devlet Tiyatrosundaki gösteride rol alan oyuncuların özverili çabalarını burada saygıyla anmak gerekir. Özellikle, Oyun İçinde Oyun'u sunan Halk Topluluğu Oyuncuları'nın içtenlikli yaklaşımlarında Shakespeare tadı yine de duyumsanıyor.)Tepebaşı Deneme Sahnesindeki yorum, her şeyden önce, Can Yücel'in yaratıcı bir çeviri anlayışıyla, neredeyse "uyarladığı" bir metinden yola çıkma şansına sahip olmuş. (Can Yücel oyunun adına da, belki oyundaki erotik öğeyi, canlılığı, yaşama sevincini, enerjiyi daha çok vurgulamış olmak için Bahar Noktası demiş.) Başar Sabuncu-Metin Deniz ikilisinin yönetmen-dekorcu ortak çalışmasında, Peter Brook yorumunun temele alındığı görülüyor. Ancak, bu örnek alış, kanımca, görsel öğelerden, mizansenlerden çok, oyunun özüyle, oyundaki dinamik öğeleri kavrayıp ortaya çıkarmakla ve oyunun temposuyla ilgili. Bu açıdan, biçimsel bir öykünme ya da etkilenmeden değil, bir yaklaşım ortaklığından söz edilebileceğini düşünüyorum. Başar Sabuncu'nun yorumunda, yöneticiler ve halk karşıtlığı da, altı kalın çizgilerle çizilerek belirtiliyor.

Bahar Noktası Shakespeare'in canlılığını, enerjisini, diriliğini, düşlem zenginliğini; başıboş, dizginsiz, alaycı, çocuksu ve bilge zekasını, halksal yalınlığını, yaşam sevgisi ve özgürlük tutkusunu yüreklerimize, sevincimize, insanlığımıza sunuyor... Can Yücel, Başar Sabuncu, Metin Deniz ve Tepebaşı Deneme Sahnesi oyuncularının tümünün -ve ne koşullarda!- ortaya koydukları bu büyük çaba ürününe içten sevgiler.

18 YAŞA NOTLAR VE BİRKAÇ EK

RUTKAY AZIZ

"Hikaye-i Mahmud Bedreddin"den...

Rutkay Aziz

• Eylül 1979 - 80 turnesi az borçlu, ama onurlu bitti. Zar zor Ankara'ya dönüp, Berlin'deki Türk Haftası'na N.Hikmet'in Ferhad ile Şirin yapıtıyla katılmak için çalışmalara başladık. İptal haberi gelene kadar sürdü bu...

• Bir yandan Akan, Hikaye-i Mahmud Bedreddin'in masabaşı dans çalışmalarını sürdürüyor. Soğuk, parasal baskılar ama inat. AST sahnesinin kurucusunu yitip giden saygın emekçilerinin yaşayan soluklarını bir kez daha kucaklıyoruz. Asaf Çiyiltepe, Güner Sümer, Orhan Kemal, Sermet Çağan, İsmet Küntay, Sevgi Soysal'dan devralınan bayrak her çıkmaza inat dalgalanmalı...

• Yine gidenler var kadrodan. Ayrılanlar ya da ayrıldıklarımız. Gelenler de var tabii. Yaklaşık gine eskisi yenisi otuz kişiye yakınız...

• Soğuk. Kalorifer deposunun mazot kabulü için, bir ton mazotun 34 bin Türk lirasına ancak dolacağı haberi geldi... Bekliyoruz...

• Nasıl bir iş bu? Neden bunca özveri ve emek? Neye yatırılan tutku bu... Arkadaşlar ortaklaşa karar almışlar. Birkaç gece kulis, sahne, tiyatro girişinin düzenleme ve boyaması için sabahlayacaklar. Esnafın dostluğu ile borca boya geliyor. Prova sonrası işe koyuluyor bizimkiler. Ocakta çay, az müzik ve evin kış temizliği...

• Sabahladıkları gün eski oyunun giysileri altında uykuya çekilmişler; birinin sırtında Tak-Tik'ten bir pelerin, kimini Ana'nın paltosu sarmış, bir başkasında Dimitrof'tan örtü, kimi ise Komün Günleri'nin kaputları altında. Tiyatronun uğuru birkaç fareden bile çıt çıkmamış. Soylu emeği rahatça uykuya terketmişler.

• Nasıl yaşayacak bu tiyatro? Ya yaşatanların yaşamı ne olacak? Tiyatro öyle bir şeydir ki, kaç yıllık olursa olsun, her yıl yeniden kurulur.

• Oyun günü yaklaşıyor. Dekor yapımına koyulacağız. Kerestenin metreküpü otuz bin liraya fırlamış... Şaşkınlıktan eser yok.

• İçimizden dışımıza uzanan dostdoğru dostluklarla yaşıyor evimiz. Yılmadan öğüten buğdayını bu değirmenin dostlar var.

• Bedreddin'in dans ve müzik çalışması sahnede koştururken, 18 yıllık yorgun koltukların

sekiz yıldır dilini anlayan tek yaşlı ustası elinde mum, bir Şekspir kahramanı gibi koltukları onarıyor...

• Apo ise spot ampullerinden yoksun. Binliklerin yaklaşık on bine, beşyüzlük ampullerin ise yedi binin üstüne çıkışından yakınıyor.

• Karar kesin... Karanlıklara ışık yakılacak...

• Zorluklar yoksulluklar gölge gibi peşimizde. Kalorifer kazanını ateşleme komutunu vermekse kolay değil hani. Fuayedeki nefeslerin sıcağına kayıyor çalışma. 18. yaşın ilk oyununa 12 Aralık'ta başlamak umudundayız.

• 18. yaş... Kolayca varılıp yaşanası bir yaş olmaktan çıktı memleketimde. Öyleyse niye bu direnme? Nedir sanatımıza olan tutku? Muhsin Hoca'nın tanımıyla "mezara dek götürülen sevginin" gerçek nedeni ne?

VE BİRKAÇ EK...

Bugün, 1981. Aylardan Şubat. "Hikaye-i Mahmud Bedreddin" oynanıyor, çabalar sürüyor.

Tiyatroda 1980/81 dönemi sürüyor... 18. yaşı tiyatro alanına sorumsuzca saldırı ve yığılmaların furyasında sürdürüyoruz.

Şu kentimizde şu kadar sahne, şu kadar seyircinin akın akın dolduruşuyla dolup gitmekteymiş. Sorular takılıyor akla. Seyirci neyle karşı karşıya? Doldurulan şey ne? Kim kime ne veriyor? Alınan şey ne? Seyircinin anlamazlığından şüphe duyan kafa ne mene bir kafa?.. Oysa öyle bir piyasa ki bu, herkes bir mal sürüyor... Tezgah açan açana..

Kimileri para için yaşamak sloganıyla tiyatro kılıfı içinde pupa yelken perde açıyorlar... Kendilerince "Tiyatro yeniden seyirci buldu" ya da "Tiyatroya yeniden seyirci, yeniden kalite" getirdikleri savı, bırakalım inandırıcı olmayı, baştan aşağı talihsiz bir aldatmaca ve yalan üstüne kurulu bir yolculuktur...

İnsanoğlunun en yaşlı sanatından biri tiyatro, dinsel çıkışlı, süreç içinde "Kitleleri eğitmek ve eğlendirmek" gibi soylu bir işlevle donatılmış sanatımız, maden işçiliği, et emekçisi, tiyatro işçiliği gibi ağır işçilikten sayılmış işimiz, şimdilerde ne halde...

Tiyatronun şiirine apayrı bir kişilikle müzik öğesinin, ayrı bir güç olarak yarattığı katkı, bugünlerde ruhun gıdası bile olmaktan çıktı. Sanatsal yaratımın akıl-duygu birliğindeki oluşumuna müzik usta işi iş olacakken, şimdi nerelerde...

Müzikli danslı gösteriler ağında seyircinin duygu ve düşüncelerini körletme yolunda sonu belli ruhsuz bir yolda eserek gidiyor...

AST çalışanları...

Sorumsuzca girişimler sonucunda sahne üstüne paketlenen mallar, sıradan dükkan niteliğinde geçim kaygusuyla "yat-ro" salgını, ciddi işimizi ciddiyetsizlik batağına sürüklüyor...

Özellikle toplumda sanatsal istemlerin yoğunlaştığı, neredeyse patlamaya dönük eğilimler oluşturduğu koşullarda, çıkar ve karar sözcüklerinin çatışması büyüme gösterir.

Fırsatları iyi değerlendirmede, çıkar sözcüğü, sanatsal yolla beyinleri meze yapma yolunda bol destek bulur.. Öte yandan doğru sanatın yaratımı tutsaklığa ve dilsizleşmeye itildiği gözlenir. Siyasalla sanatsal sorumluluktan doğan kararlılık aynı anda görmez-duymaz-konuşmaz üç maymun heykelciği ile çatışıp durur... Sanatta kararlılık böylesine anlarda bile, soluklanıldığı sürece, gerçeklere dönük kalıcı işlevini, her türlü koşullarda yaratma yollarını aramaya koyulur...

Çağına ve toplumuna karşı tarihsel kalıcı ve yakışır işlevini bilen, seçme çağında, bilinçle seçimini yapmış sanatçı ve seyirci birliği doğru sanatı, takipçilerini yaşatarak kucaklar... Böylesine birliktelikten doğan varoluşta umutsuzluğa yer yoktur...

Sanatsal yaşamın her alanında birçok saygın sanatçı ve gruplar bereketli topraklarımızda, sanatımızın onurunu ve özgürlüklerini koruma uğraşını dirençle yeşertmeye çabalıyor.

AST çalışanları da AST'ı bu yolda halkımız için, çağımıza, toplumumuza tanık olması, barış ve demokrasi yolunda ışıklar yakmak için yaşatmak istiyor...

40 YIL ÖNCEKİ DERGİLERİMİZ - 3

Adımlar

Aylık Fikir ve Kültür Dergisi

YIL: 1 MAYIS — 1943 SAYI: 1

REMZİ İNANÇ

Adımlar, 'Aylık Fikir ve Kültür Dergisi' olarak Mayıs 1943 tarihinde yayın hayatına girer. Sahibi ve neşriyat müdürü Dr. Behice Sadık Boran'dır. (Boran o tarihte Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde sosyoloji doçentidir ve otuzüç yaşındadır.) 12 sayı çıktığını öğrendiğimiz derginin, biz ancak Mart 1944'e dek çıkan 11 sayısını bulabildik. (Adımlar büyük boy 34 sayfa olarak çıkmış. Altı aylığı 150 krş, yıllık abonesi 300 krş.)

Adımlar, tek parti döneminde, ikinci dünya savaşının son yıllarında çıkmaktadır. O dönemin ilerici ve demokrat öğretim üyeleri, aydın ve sanatçıları bu dergide yazmaktadırlar. Dergi ne salt edebiyat, ne de bilimsel yazıların ağır bastığı bir dergidir. Sosyal bilimlerin edebiyat ve sanatın atbaşı gittiği; derli toplu, ağırbaşlı bir kültür dergisidir. İlk sayıdaki sunu yazısından bazı pasajları yeniden okumakta yarar görüyoruz:

"Adımlar, hareket seyrini bugünün, artık gözle görülür, elle tutulur hale gelen çıplak hakikatından alıyor. Devekuşu gibi buna gözyummak, kendimizi oyalamak beyhude bir kaçamak yoludur. Yaşayan, yürüyen, durmayan hakikat, eninde sonunda gelip bize çarpıyor. (...) Bizce ahlakın tek kaynağı insanların karşılıklı münasebetleridir, işbirliğidir. Bunun dışında, yıldızlı semanın yedinci katından, tabiatdışı bir kuvvetten gelen bir ahlak kaynağı yoktur. Vicdan fıtri değildir. Vicdan örgüsü müşahhas insan münasebetleri içinde örülür. Kendi servet ve refahını, memleket ve milletin refahı üstünde tutan fertlerde ahlak olamaz. Bu insanlar ahlakın esas şartını bozan insanlardır. Bunların ağızlarındaki büyük büyük kıymet, vazife ve mesuliyet sözleri lüks gösterisinden başka birşey değildir. (...) Tarihin seyri içinde, zamanlarına göre, insanın maddi ve manevi gelişmesine, daha hür olmasına, insan haysiyeti ile yaşamasına, genişleyen ufuklara doğru yol almasına hizmet etmiş bütün fikir, kültür ve teknik hamlelerin hayranıyız. Bunlar bütün milletlerin, bütün insanlığın kıymet hazinesidir. Tarih boyunca gelen, durmayan ve her yeni nesille zenginleşecek olan bu hakiki kıymet hazinesiyle insanlığımızın kıymetlendiğine inanıyoruz."

Adımlar'ın, inceleyebildiğimiz onbir sayısındaki yazılarını, içerik olarak şu bölümlerde toplayabiliriz: a) Faşizme ve onun ülkemizdeki uzantılarına bilim ve kültür yoluyla savaş açmak, b) Çağdaş toplumsal düşünce açısından hümanizma kavramını tartışmak, c) Sosyal gerçekçi yerli ve yabancı edebiyat adamlarının ürünlerini ve kendilerini tanıtmak, d) Ayın olaylarına toplumcu görüşle ve bu görüşü besleyen bilimsel yöntemle yaklaşmak. (Baştan sona hiçbir sayısında 'sosyalizm' sözcüğüne rastlanmamıştır.)

a) O günün, o dönemin koşullarında demokrat ve ilerici bir ortam yaratmak, bir anlamda faşizmle mücadele sayılabilir. Bir de faşizmin sözümona fikir kaynaklarını sergilemek... Dergiyi Behice Boran'la birlikte omuzlayıp götüren, tartışılmaz bilimsel gücü yanısıra yaman bir polemikçi olan Doç.Dr. Muzaffer Şerif Başoğlu'nun bu tür aydınlatıcı yazıları çok ilginç ve cesur. Hemen hepsi bugün dahi yayınlanabilecek düzeyde ve olgunlukta. Başoğlu'nun o sıralar çıkmış 'Irk Psikolojisi' adlı kitabı ortalığı epeyce karıştırmış. Irkçılık dogmasına saplanmış, Avrupa'nın 'yeni nizamı'na bel bağlamış kimi çevreleri kudurtmaya yetmiş. (Yazarın daha önce de bir kitabının çıktığını bir başka kalemden öğreniyoruz. 'Sosyal Normların Psikolojisi' adını taşıyan bu kitap, ABD'nin birçok üniversitelerinde o sıra ders kitabı olarak okutulmaktadır.) Başoğlu'nun Adımlar'daki önemli yazılarından birini analım önce: 'Seçkin Adam Düşkünlüğü ve Faşizm' (s.9).

Başoğlu bu yazısında, seçkin adam düşkünlüğü ile faşizm ideolojisi ve uygulaması arasında sıkı bir bağlantı bulmaktadır. *"Bunlar gerilik, irtica namına ne varsa onun avukatıdırlar. Bunlar faşist demagojilerle ortaya çıkarlar; icabında faşist demagojilerini, zamanın seyrine uygun, kertenkele renkleriyle ve kabuklarıyla örtmeyi ihmal etmezler. Bunlar ırkçıdırlar, kendilerinin mensup oldukları, yahut daha doğrusu olduklarını vehmettikleri ırkta üstün vasıflar görürler. Bunlar, insan ve millet topluluklarının birbirine bu kadar bağlı olduğu bir dünyada, içinde bir tek memleketin yalnızca kendi içine kapanıp büyük iktisadi refah, büyükilim ve kültür yaratabileceğine inanan veya inanmış görünen kör kişilerdir. (...) Bunlara göre dünya tarihi seçkinler tarihidir. Bunlar, büyük iktisadi ve içtimai gelişmelerin, büyük keşiflerin, büyük kültür gelişmelerinin esas şartlarını bir türlü kavrayamazlar, kahraman ibadetine dalarlar. (...) Biz büyük adamların, hakikaten büyük adamların rolünü inkar ediyor değiliz. Fakat büyük adam limonlukta yetişmez diyoruz. Büyük adam ancak büyük millet ve insanlık hareketleri içinde yetişir; sinsi günlük menfaat, refah ve post didinmelerinden kurtulabilen bir hakikat ve güzellik arayıcılığı havası içinde yetişir. Küçük şahsi ve klik taktikleri içinde yalnızca rüzgarlara göre dönen cüceler yetişir. (...) Bugün dünyada seçkin adam, üstün adam üzerinde duranlar, dikkat edilirse görülür ki, faşistlerdir, yahut faşistliğe temayülü olanlardır. İtalyan faşistlerinin başı Mussolini'nin düşeceği günlerde, diğer bir faşist devlet şefinin ona, insanüstü evliyası Nietzsche'nin eserlerini hediye etmesi, faşist rejimlerde, faşist münevver muhitlerinde mistik insanüstü, seçkin adam hülyalarının sık sık tekrar edilmesi herhalde tesadüfi değildir."*

İkinci Dünya Savaşının son yıllarında, ülkemizdeki, özellikle kimi

Almanya yanlısı -ya da o zamanki deyişle 'Yeni Nizam Yanlısı'- profesörlerimizde yan çizme başgöstermiştir. Amerika'yı veya diğer demokrat memleketleri öven tavırları benimsemişlerdir. Muzaffer Şerif Başoğlu, bunlardan ikisini Adımlar'ın iki ayrı sayısında okurların önüne çıkarır. İlki Prof. Dr. Sadi Irmak'tır. Prof. Irmak, o zamanki Ulus gazetesinde 'Faşizmle Beraber Çöken bir Felsefe Münasebetiyle' başlıklı yazısında (6.8.1943) *"Faşizmle birlikte Nietzsche felsefesi de çökmüş bulunuyor. Böylece insanlığın her ne şekilde olursa olsun cihangirler devrinden uzaklaşmış bulunduğu bir defa daha görülmüş oldu. Çünkü insanlık sürü halinden bugünkü hale gelebilmek için sonsuz mücadeler yapmıştır. İnsan haklarını ve insan hürriyetini tesis edebilmek için sel gibi kan akmıştır."* M.Ş. Başoğlu, Dr. Irmak'ın ülkemizde Nietzsche'nin ünlü 'Zerdüşt Böyle Buyurdu' adlı yapıtının ilk çevirmeni olduğunu, hatta bu çevirisinin başında, Nietzsche'yi yere göğe sığdıramadığını ve onun önerdiği ilkeleri okurlarına şöyle özetlediğini hatırlatıyor: *"Tasvir ettiği (Nietzsche'nin) insanüstü tip nekadar özlenebilecek, uğruna feda olunabilecek bir şahsiyettir! Allahını bırakan bir cemiyete bundan ulvi, bundan kudretli bir erek verilemezdi"* (...) *"kitlenin karşısına çıkarılabilecek ideal adamlarının birisi."*(...) *"insani bir idealizmi kuran adam"* Bunları 1939'da yazan Dr. Sadi Irmak, dört yıl sonra, 1943'de aynı Nietzsche için *"Faşizmi doğurdu, İkinci Dünya Savaşının patlamasına sebep oldu"* diyebilmektedir.

M.Ş. Başoğlu'na göre ikinci dönme olayının kahramanı Prof. Dr. Tahsin Banguoğlu'dur. Banguoğlu 16.10.1943 tarihli Ülkü dergisinde, ırkçılığı yerden yere vuran, yabancı düşmanlığı yapan akımları kınayan ve faşist devletleri eleştiren bir yazı yazmıştır. Başoğlu diyor ki: *"Banguoğlu 1935 yılında Almanya'da filoloji doktorası yapmış bir ilim adamıdır. Aynı kişi 1939 yılında Oluş dergisinde yazdığı yazılarda resmen ırkçılık yapmıştır. Hatta şu cümle onundur: 'Yahudinin ırki vasıflarından biri de kısa görüşlü, kutehbin oluşudur.' "* Başoğlu bu yazısının sonunu şöyle getiriyor: *"... bu dönme hadiselerini bir araya topluyoruz ve 'bir münevver zümresi kanaat değiştiriyor' diyoruz."*

Adımların 5. sayısında ilginç bir yazı var. Faşizmin kaynaklarından önemli birini sergilemek açısından ilginç. 19. yüzyılın ilk yarısında Almanya'da önemli işler yapmış F. List adında bir iktisatçı tanıtılıyor. 'Memleketimizde F.List Hayranlığı' adını taşıyan yazının sahibi Y.Nuri Zaimoğlu ciddi bir çalışma yapmış. Almanya'nın 17. yy'dan bu yana ekonomik yaşamını, etkin olaylarını sıraladıktan sonra, Friedrick List'e geliyor. Bu adam korkunç ırkçı ve milli iktisat teorisyeni. Ekonomik literatürde 'Tarihi Mektep' diye geçen okulun kurucusu. Bu ırkçı ve herşeyin Almanya için olması tezini savunan iktisatçı 1846'da intihar etmiş. Ama etkileri ta Hitler'e dek gelmiş. Zaimoğlu bu uzun incelemesini, o günlerde (1943'lerde) F.List'e hayranlık gösterilerinde bulunan Peyami Safa ve benzerlerini deşifre etmek için yazdığını söylüyor. Şöyle bağlıyor yazısını: *"F. List de objektif ve milliyetçi ilmini (o tarihte) memleketimizin esareti için bir alet gibi kullanmıştı. Bu vaziyette List'in ne ilmine, ne de milliyetçiliğine bizim hayran olmamız yakışık almaz. O zamanın List'ine bugün hayranlık göstermek, yeni nizamı istemek, yeni nizamın propagandasını yapmak demektir. Yahut da Peyami Safa sadece List iktisat sistemine 'Made In Germany' olduğu için mi hayranlık gösteriyor, pek anlayamadık."*

b) Adımlar, bilinçli olarak hümanizma kavramını çağdaş kültür ve bilim verileri önünde tartışmıştır. Bunun için o günün belli başlı kültür adamlarına bu konuda sorular yöneltmiştir. Nurullah Ataç'ın yanıtı iki sayı sürmüştür. Ataç'a göre hümanizma insanı kendi çevresinin, kendi zamanının dışında düşünmeye alıştıran yoldur. Tarih anlayışı olmayan adam, kendisini geçmişsiz, geleceksiz bir 'ada'da yaşar sandığı için kendisinde bulunan imkanları da gerçekleştiremez. Tarih anlayışını veren en iyi yol da hümanizmadır. Yani medeniyetin anaları olan ölmüş, dilleri, şiirleri, felsefeleri ile öğrenmektir. Yine Ataç'a göre, 'yaşayan dillerle' hümanizma olmaz. Çünkü, diyor Ataç, insanı, insanoğlunu geçmişteki, gelecekteki kaderi ile yani bütün insanoğlu ile uğraştırmak faziletinden mahrumdur. Yaşayan dillerin bir kusurunu daha buluyor Ataç. *"Faydalıdır"* diyor. *"Oysa biz hümanizmayı, gözümüzde faydayı küçültmek için istiyoruz."* Orhan Burian özetle şöyle yanıtlamış: *"Hümanizma, onu doğuran insan gibi, bir uzviyettir. Her çağ ve her iklim uzviyetin gelişmesine tesir etmiştir. Bugün hala bir 'Yunan ve Latin dilleri aşıklığı' diye düşünmek yanlış anlamak olur."* / Talim ve Terbiye Dairesi üyelerinden Yunus Kazım Köni de uzun yanıtında şöyle diyordu: *"Ümanite yeryüzünde yaşayan insanları sınıf, din, millet ayrılıkları gözetmeksizin bir tutmak idealidir. Ümanizme ise insanlığın kültür, uygarlık alanlarında meydana getirdiği eserleri eğitimin vasıtası kılmak cereyanıdır. Ümanite ile ümanizm arasında bir bağlılık varsa da, bir eğitim ideali olan ümanizmin millet realitesine ve milliyetçilik ülküsüne aykırı bir anlamı yoktur."*

Adımlar'ın 8. sayısı bir bakıma 'Hümanizma Özel Sayısı' olmuş. Bu sayıda M.Şerif Başoğlu'nun 'Hümanizma Görüşümüz', Adımlar imzasıyla 'Memleketimizde Hümanizma Yazıları', Behice Boran'ın 'Hümanizmanın Sosyal Şartları', Zeki Baştımar'ın 'Büyük Türk Hümanisti Tevfik Fikret', Ankara Üniversitesinden Prof. W.Ruben'in 'Hümanizma ve İnsanlık' yazıları belli başlıları. Yer darlığından ancak, Adımlar dergisi ilgililerinin yazdıkları üç yazıdan özetin özeti bir bölüm verebileceğiz. *"Hümanizma 14, 16 yy'da ortaçağın feodal, kilise hakimiyetinde olan zihniyetine karşı düşünce alanında yapılan bir tepkinin adıdır. Zamanına göre hümanizma hareketi yeni, ileri, cemiyetin gelişmesine yardım eden bir cereyandı. Hümanizma bu ileri niteliğini çabuk yitirdi. Sadece ölü dil ve kültürlerin incelenmesine saplanıp, aynı derecede ölü, günün gerçeklerinden uzak, tutucu bir düşünce haline geldi. Yirminci yüzyılda kendi ulusal kültür*

kalkınmamızın, bu devrini yaşamış ve artık fosilleşmiş ideoloji ile başarabileceğimiz görüşü, bir tarih anlayışı eksikliği, sosyolojik bir görüş hatasıdır. Eğer, biz hümanizmanın akli, objektif araştırma zihniyetini alacağız denirse, bunun için bugünün en ileri, en gelişmiş bilimine başvurmak gerektir. Daha ileri bir örnek varken, neden daha gerisi? Üçüncüsü yeni dillerden ve kültürlerden ürküp eski çağa başvurma girişimi, gerçeklerden kaçmak, zorluklardan, sorunlardan irkilip bir limana sığınmak ihtiyacının ifadesidir. Bu ise gerçekçi, cesur bir hareket değildir. Bugünün sorunlarını dün halletmez; yine bugünün vasıtaları, bugünün fikir sistemleri, görüşleri, ilmi ile bizler, bugünün insanları halletmek zorundayız; dün'e güvenerek bir kaçamak yolu aramayalım."

c) Adımlar'ın sanat ve edebiyat konularına açtığı sayfalar hiç de az değildir. Biz burada sadece işlenen konuların ve yazarlarının adlarını vermekle yetinelim. **Behice Sadık Boran**'ın yazıları: Ünlü Amerikalı ozan Walt Whitman üzerine kısa bir tanıtma yazısı ve 'Açık Yolun Türküsü' adlı şiirinin çevirisi; S. Ali'nin **Yeni Dünya ve Kürk Mantolu Madonna** öykü kitaplarının, Rıfat Ilgaz'ın **Yarenlik** adlı şiir kitabının eleştirisi. (s.1); **'Sanat Sanat İçindir, Sanat Cemiyet İçindir Dolambacı'** adlı uzun ve doyurucu yazısı; Prof. Saffet Korkut'un **'İrlanda Milli Tiyatrosunu Kuranlar ve Dramlarından Numuneler'** kitabının eleştirisi (s.2); J. Roth'un B. Arpad çevirisi 'Eyub'un eleştirisi. (s.3); Ö.F. Toprak'ın **'İnsanlar'**, A.Kadir'in 'Tebliğ' adlı şiir kitaplarının eleştirisi. (s.4); **'Sanatın Sosyal Şartları ve Roman'** adlı incelemesi. (s.6); **'İngiliz Romanının Sosyal Cephesi'** (s.7); **'Sanatta Konu Meselesi'** (s. 11) / **Bekir Sıtkı Kunt**'un öyküleri: 'Beşibirlik' (s.1), 'Eski Arkadaş' (s.2), 'Küfeci Çocuk' (s.3), 'Tabak Osman' (s.5), 'Gece Muharriri' (s.7), 'Bir Balo' (s.10) / Niyazi Ağırnaslı'nın 'Sıtma Nöbeti' (s.2), **Halil Aytekin**'in 'Adak Ali' (s. 4), / **Kemal Bilbaşar**'ın 'Pazarlık' (s. 6) ve **Sabahattin Ali**'nin 'Portakal' öyküsü (s.11) / **Reşat Enis**'in tanıtılması ve 'Toprak Kokusu'ndan uzunca bir bölüm. (s.3) / **H. Bozok**'un 'Genç Yaşta Yitirdiğimiz (öykücü) Kenan Hulusi'nin Hakiki Çehresi' (s.7) / **Rıfat Ilgaz**'ın 'Çiloğlan' (s.4), Suat Taşer'in 'Güle ve Bülbüle Dair' (s.10) şiirleri.

Nermin Menemencioğlu imzası da sık sık karşımıza çıkıyor: 'Bu Harp Yıllarında Fransız Şiiri' (s.1), 'Büyük Bir Amerikan Romancısı Steinbeck' yazısı ve 'Gazap Üzümleri'nden bir bölüm. (s.3), 'Büyük Fransız Romancısı A. Malraux' (s.4), Vercors'un 'Susan Deniz' romanının eleştirisi S.6), 'Amerikan Romanında Yeni İstikametler' (s.7) incelemesi. Ankara Devlet Konservatuarından **Liko Amar**'ın üç önemli yazısı: 'Musiki ve Cemiyet' (s.1 ve 2), 'Almanya'da Ekspresyonizm' (s.6), 'Değişmeyen Sanatkar Tipi' (s.11) / Ankara Üniversitesinden **Prof. J. Combarde**'ın 'Bugünkü Fransız Edebiyatında İçtimai Roman' (s. 7-9) / **Burhan Arpad**'ın 'Harpsonu Alman Edebiyatında Bir Sulh Muharriri' yazısında, özellikle Remarque'ı ve romanlarını uzun uzun anlatıyor. (s.7) Yine B. Arpad'ın bizi duygulandıran bir çevirisi: 1902 Doğumlular. Arpad, 1943 yılında ünlü Alman yazarı E. Glaeser'ın bu güzel romanından bir bölüm çevirmiş. (s.8) İşin ilginç yanı, bu çok önemli romanın Türk okurlarının önüne çıkması tam yirmiyedi yıl sonra, 1970 yılında gerçekleşmiştir. (Toplum Yayınları, Ömer Ünalan çevirisi) / **Y.Nuri Zaimoğlu**'nun 'Sovyetlerde Roman' incelemesi. (s.7) / **Rasih Güran**'ın Steinbeck'den Kenar Mahalle romanının bir bölümü. (s.9) / **Muzaffer Şerif Başoğlu**'nun önemli bir başyazısı: 'Garp Hayranlığı ve Kültür Otorşisi.' (s.3) / Adımlar için Prof. J.Combarde'ın iki sayı süren bir incelemesi: 'Bugünün Fransız Romanı' (s.2) / Yine aynı sayıda **Prof.Humhreys**'in 'Modern İngiliz Şiirinde Halk ve Şair' konuşmasının geniş özeti. / **Prof. Ruben**'in Morgan'ın romanı üzerine eleştirisi (s.5) / T. Mann'ın tanıtılması (s.9), / **H.Bozok**'un 'Gelenekçiler mi Haklı?' yazısı (s.11), **Suat Taşer**'in 'Aktör Rolünü Yaşar mı? incelemesi. / **Muzaffer Şerif**'in Prof. Hilmi Ziya Ülken'in yazdığı 'Şeytanla Konuşmalar' kitabının eleştirisi. (s.5) / Ayrıca **Münir Belen**'in 'Türkiye İktisat Tarihinin Ana Hatları: Feodalizmin Merhalesi (s.10) incelemesi. / **Hilmi Ziya Ülken**'in ilginç yazıları: 'İlim Karşısında Tarih' (s.5-6), 'Yeni Bilgi Teorisinde Kanun Fikri' (s.2) / **Halil Aytekin**'in: (1913-1973) kırsal bölge araştırmalarını okuyoruz. 'Folklor Tetkikine Çıkmış Münevverlerimiz' (s.9), 'Buğday Fiyatlarının Düşmesinin Orta Anadolu Köylerinde Doğurduğu Durum' (s.9), 'Orta Anadolu'da Toprak Meselesi' (s.9), 'Karadeniz Bölgesinde Toprak Meselesi' (s.10), 'Orta Anadolu'da Toprağını Kaybeden Köylüler' (s.11) / **Nabi Dinçer**'in köy araştırmaları, 'Köyde Beliren Kuvvetler' (s.5), 'Köyde Dini Kıymetlerin Durumu' (s.7), 'Bala Köylerinde Toprağını Kaybetmiş Bir Zümre Beliriyor.'(s. 8).

Adımlar'da, yukarıda anılanların dışında, Behice Sadık Boran ve Muzaffer Şerif Başoğlu'nun pek çok imzalı imzasız, ülke sorunlarıyla ilgili yazıları çıkmıştır. Küçük bir çapta bir üniversite, bir okul kadar yararlı olmuş ve ancak oniki sayılık bir yaşam sürmüş Adımlar'ın, demokrasi ve kültür mücadelemizde çok önemli bir yeri vardır.

NOT

1) Geçen sayıda Çaloğlu takma adıyla birkaç önemli yazısından söz ettiğimiz yazarın Hasan Basri Alp (1912-1945) olduğunu öğrendik. Şiirler de yazmış olan Hasan Basri Alp, gözaltına alındığı İstanbul Emniyet Müdürlüğünde öldürülmüştür. (Kaynak: Sosyalist Kültür Ansiklopedisi, C:6, s.59).

2) Yine geçen sayımızdaki yazımızın 33. sayfasında bir iki paragraf karışıklığı olmuştur. Dikkatle incelendiğinde düzeltilebilecek bu hatadan ötürü dergi adına özür diliyorum.

Sanat Tartışmaları için

BİR ADIM DAHA

YILMAZ ONAY

Bilim ve Sanat'ın ilk sayısında "Sanat Tartışmaları İçin" başlıklı yazımda "Gırgır"ı hedef alan tartışmalara da değinmiştim. Fakat herhalde bu konuda sürüp giden ve uzlaşmazlık noktasına varan tartışmaları izlememiş pek çok okuyucu, "Gırgır"ı benim hiç yoktan kendi kendime tartışma konusu yaptığımı sanmış. Oysa durum öyle değil. Karikatür alanında ilerici çabanın en ön saflarında yer alan birçok değerli sanatçımız, "Gırgır"ı düpedüz karşıya alacak biçimde eleştiriyorlar. Hem de onun kitleye yayılan işlevini, örneğin "arabesk" olayı gibi her çeşit "sürü" kültürü salgını ile bir tutacak kadar...[1] (İlk yazımda "sürü" kültürü olgusunu açmaya çalışmam ve "Gırgır" tartışmasını "arabesk" tartışması ile karşılaştırmalı koymam bu yüzdendi). Yani "Gırgır" olayına yöneltilen eleştiriler, kitleye yayılan olumlu bir çabanın daha da ilerici ve sanatı daha da yükseltici bir düzeye erişmesi için yandaş sanatçıların dostça uyarıları şeklinde değil. Tersine, örneğin "arabesk" gibi, ya da TV'nin batıdan ithal edip yaydığı reklam-tüketim-vurkır-uyuştur kültürü gibi ticari, kasıtlı, olumsuz ve değersiz -dolayısıyla zararlı- bir yayılmaya karşı ilerici sanatçıların mücadelesi olarak konuyor sorun.

Oysa "Gırgır"ı seven insanlarımız ona, eğlendiriciliğinin yanında asıl -açık gericiliği sokmamaya özen göstererek- taşıdığı ilerici içerikler nedeniyle sarılıyorlar, çizgiler gönderiyorlar, mektuplar yazıyorlar. (Arabesk tacirleri ile onu satın alanlar arasında böyle bir organik ilişkiden söz edilebilir mi?) Öte yandan, gerek ilerici içerikler ve gerekse açık gericiliğin sokulmaması, "Gırgır" yöneticilerinin bunu bilinçle gerçekleştirme çabası olmaksızın da düşünülemez. (Arabesk zırvacılarında böyle bir bilincin b'sini gördüğümüz tek kişi var mı?) Kaldı ki esasen "Gırgır"ı gene sermayenin açık gerici veya sırf sululuk yapan "çarşaf çarşaf" mizah organları arasından yükseltip bugünkü "kitle"sine kavuşturan temel fark da bu ilerici karakteristik değil midir? (Belirleyici olan bunun oranı değil, bilinç olarak var mı, yok mu, öncelikle bunu koymak gerek). Dolayısıyla, "Gırgır"a şu ya da bu oranda bu ilerici bilinç bağı ile bağlanan kitle,[2] aynı zamanda ilerici karikatür sanatçılarımızın tümünün ve tabii Gırgır'ı karşıya alanların da ilerici ürünlerine, çabalarına -ulaşamıyorsa kabahat onda değil elbet- en az "Gırgır" kadar sahip çıkıyor, kıvanç duyuyor, seviyor. Hal böyleyken o değerli sanatçılarımız, "Gırgır" olayını ilericilikten koparıp karşı safta gösterircesine uzlaşmaz bir eleştiri getirince, ona "ilerici" olduğu için sahip çıkan "kitle" ile de çelişki doğuyor. Öte yandan "Gırgır" yöneticileri de yaptıkları işin çerçevesine kapanıp hiçbir tartışmaya girmemeyi seçiyorlar. Ve bu tür eleştiriye yalnız "Gırgır"ın sorumluları değil, ona sahip çıkan okuyucular, amatör çizerler, mektup gönderenler de "öfkelenmek"le yetiniyorlar. Bu mu istenen?

YASEMİN TUZCU (Artvin)

Gırgır'ı kötüleyerek yeni bir meslek edinen bilirkişilerin yazılarını sizin gibi ben de okuyorum zaman zaman. Ama sizin kadar öfkelenemiyorum. Zaten onca berbat olayın göbeğinde yaşarken o yazılara ayıracak öfkem kalmıyor. Siz ve bu konuda yazan birçok arkadaş zaten doğruyu kolayca bulup söylüyorsunuz. Ama dediklerinizi de buraya alamayacağım. Yerimiz az, işimiz çok.

İşte Artvin'den Yasemin Tuzcu adlı bir çizerin çizgileri ve Oğuz Aral'ın o çizgileri yayınlarken onun mektubuna verdiği cevap: "Gırgır'ı kötüleyerek yeni bir meslek edinen bilirkişilerin yazgılarını sizin gibi ben de okuyorum zaman zaman. Ama sizin kadar öfkelenmiyorum. Zaten onca berbat olayın göbeğinde yaşarken o yazılara ayıracak öfkem kalmıyor. Siz ve bu konuda yazan birçok arkadaş zaten doğruyu kolayca bulup söylüyorsunuz..." Tartışmanın varacağı yer bu mu olmalı? En iyi niyetli eleştirileri yaparken onun pratik sonuçları da hepimizi bağlamaz mı? Eleştiriye aynı iyi niyetle cevap vermeyen tutumun da payı yok mu bu uzlaşmazlıkta? Bakın tipik bir mektup daha: Ankara'dan Y.E. "Gırgırımız. Doğum günün kutlu olsun. Herkes gibi sen de büyüyeceksin, fakat ölmeyeceksin" diyerek sahip çıktığı dergi için şunları yazmış: "Ne birkaç boşboğaz solcunun, ne kendilerinin başbuğları ...'in rezilliklerini sergilediğiniz için küfür yağdıran ülkücü, milliyetçi maskesi altında ...'lerin ne de A... Em...'in uşağı olan (mektup 4 Ağustos tarihli) ...ve ...'in başının yurdumuzun üzerinde oynadığı oyunları mizah yoluyla anlattığınız için masonist vatan hainleri tarafından uğradığınız hakaretlerden yılmayacağınıza inanarak...". Bu okuyucu, "Gırgır"a, mektupta yazdığı somut ilerici gerekçelerle sahip çıktığı için, onu "Dallas" afyonu ile aynı sepete atan eleştiriyi de baştaki yakışıksız deyimlerle niteliyor. Diyelim ki şimdi bazı dostlar da bu okuyucuya veya onu yazıya koyduğum için bana öfkelendiler. İyi ama sonuç? Demek ki karikatür alanında ilericilerin, tartışmayı, ya "Gırgır"ı savunmak, ya da "Gırgır"a saldırmaktan ibaret uzlaşmaz bir çatışmaya dönüştürmemeleri, "Gırgır" yönetiminin de iyi niyetli tartışmadan kaçınmaması gerekiyor kanımca. Hele bugün kültür ve sanat alanında eleştirmenin de ötesinde düpedüz mücadele edilmesi gereken o kadar çok şey varken...

"Gırgır" olayının kitleselleşmesini (Oğuz Aral'ın deyişiyle kitleleşmesini), sermayenin tek yanlı pompajıyla yaygınlaştırdığı "sürü" kültürü salgınlarıyla aynı kefeye koymak ana yanlışlığından kurtulduğumuzda, yani "Gırgır" olayının öyle binde bir arabesk şarkıcının denk gelmiş bir iki satırı gibi rastlantısal olmayan ilericilik boyutunu öne aldığımızda, eleştiriler de daha verimli olur, yerini bulur. Üstelik o zaman "Gırgır" olayının, ülkenin her yanında her kesimden yüz-

binlerce emekçiyle ilişki kurmuş bir gelişme olarak eleştirilerde de doğru değerlendirilmesi mümkün olacağı gibi, tek alternatif olabilecek sermayeden bağımsız kitleleşme yolu için ve de tüm diğer sanat alanlarımız için de değerlendirilecek çok zengin bir deney olarak yararlanılması gündeme gelir. Aksi halde ise, tüm bu gerçek ve somut yararları kaybetmekle kalmayız, üstelik asıl mücadele etmemiz gereken şeyleri de kendi elimizle hem kendi gözümüzden, hem de "kitle"nin gözünden kaçırmış oluruz. Şair Franco Fortini'nin şu birkaç satırını hep gözönünde tutmaya çalışıyorum: "Bilmem ki bu sözler anlamamıza yeter mi / Rakiplerle düşmanları birbirinden / Ayırdeden şeyi?"[3]

ASIL KÜLTÜR SANAT DÜŞMANLIĞI NERELERDE?

Okuyucu mektupları "Arabesk" olayı için de yok değil. Ama "Gırgır" okuyucusununkinin tam tersi (hele bir "arabesk" dinleyicisinin, ya da bir "Türkçe sözlü hafif batı müziği" dinleyicisinin bunları, "ilerici" içeriklerinden dolayı sevip, savunup, sahip çıktığını ifade eden bir mektubunun bugüne kadarki gelişme içinde bulunduğunu sanmıyorum). İşte örneğin Milliyet Sanat Dergisi'nin Arabesk tartışması ile ilgili yayınladığı bir okuyucu mektubundan parçalar (1 Aralık): "O saçma sapan şeylere nağme demek bile çok ya, neyse... Bestecisiyle, güftecisiyle, ses ve saz sanatçılarıyla, eleştirmeni, uzmanı ve dinleyicisiyle bizleri yavaş yavaş sanatsal intihara yaklaştıran bu arabesk belasıyla savaş etmenin zamanı geçiyor". Doğru. Üstelik yalnız "arabesk" belası mı var? John Lennon'un hümanizmini en sonunda "vurup" öldüren batıdaki tüketici "toplumsal çılgınlık" batağından habire ithal edilip herhalde pek de "milliyetçi" bulunduğu için arabeskten daha önce resmileşiveren "Türkçe sözlü hafif batı müziği!" piyasası da toplumumuzu "geri zekalılığa" mahkum etmek için elinden geleni yapmıyor mu? Arabesk'le bunun çeliştiği sanıldı, arabesk'in hemen resmileşmemesi onda bir takım "sınıfsal" değerler varmış gibi yorumlandı. Asla! İşte herbirinin "menejerleri" piyasaya habire yeni "yıldız"lar sürerken hem resmi, hem de özel piyasada ikisi koşar adım kaynaşmaktalar. Biçimde olsun, özde olsun, enstrümanda olsun, üslupta olsun kötünün ve gerinin son kertesine doğru yarışıyorlar. Oysa asıl bunların tümü ile çelişen gerçek müzik çabalarıdır ki, yıllardır müziği toplum hayatında sadece yavşak "vakit öldürme" oyalanmasından ibaret değil, müziğin taşıdığı tüm olanaklarla toplum hayatının her alanında *yaşanmasına* çalışmakta. Ve işte, yıllardır gerek halk müziğimizi, gerekse geçmiş müzik mirasımızın en zengin unsurlarını tüm dünyanın birikimi ile değerlendirerek en geniş halk kesimlerinin bilinçli insiyatifinde geliştirmeye çalışan bu gerçek sanat çabalarına, hele onların kitleselleşmesine, tüm kapılar kapalıdır. Neden? (Asıl, biçimi çok çeşitli ve içeriği elbette ilerici olan bu çabalara halkın gerçekten ve bir daha geri bırakmayacağı bir bilinçle sahip çıkacağından hiç kuşkuları olmadığı için ve bunu ne kadar mümkünse, o kadar geciktirmek adına kapatılır hep kapılar). Demek ki bu ana çelişkiyi esas almaya bakmalıyız herşeyden önce. Sanatın her alanında da bize ışık tutacak olan asıl bu ana çelişkidir.

Burada da önümüze, böylesi çabalara yönelmesi söz konusu olan etkin kesimleri "entelektüel" planda saptırma kurnazlıkları çıkmakta: Kültürel hayatı kendi "çılgınlar kulübü"ne çevirip halkın sırtında "Çöpçatanın Fendi" numaraları ile hora tepmeyi tiyatro sanatı diye yüksek pahaya satma tekelleri, ne hikmetse özellikle bu dönemde kültür ve sanat yayınları alanına da merak sardırdılar. Ortalığı tümüyle boş sanan bazı yetenekli imzalar da, eşcinselliğin "öznel diyalektik"inden, "toplumsal gerçekçilik"ten dem vurarak, hatta "sanatta başkaldırı", "sanatta devrim" deyimlerinin yaldızına bürünerek sık sık da Plehanov, Engels demeye çalışarak gerçek toplumculuğa ve toplumcu gerçekçiliğe karşı boş meydanda sahte "özgürlük" kılıcı sallayarak o yayın tekellerinin amaçlarını gerçekleştiriyorlar. Yazık. Hele toplumculuk düşmanı gerçek niteliklerinin açığa serilmesinden de korkan bu "pekala toplumcu"ların "batı"dan ithal ettikleri son "büyük keşif"leri olan "eşcinsel yazın" akıntısına, "eşcinsel özgürlük'ün yaratıcılığı" çığırtkanlığına yayın tekelleri nasıl çarşaf çarşaf olanaklar seriyorlar? Ne için? Gerçek sanatsal özgürlük mücadelesini ve toplumun bu yönde oluşan birikimini rezalete saptırmak için. Üstelik bir yandan toplumcu olma savını hiç elden bırakmayıp, öte yandan zor günlerdeki gerçek toplumculuğa adım başı küfürler ve yalanlar yağdırmak da neredeyse bugünlerin "yöntemi" haline geliyor.

Evet o okurun sözüyle "savaş etmenin zamanı gelip geçen" daha nice kültür ve sanat "düşmanlıkları" var. O halde, değil "Gırgır" olayını bile "düşman" saymak, tam tersine bu "düşmanlık" furyalarının içinde bile görebildiğimiz en ufak ilerici bilinç pırıltısına ve çabasına var gücümüzle el uzatmak, omuz vermek günündeyiz. Örneğin çok doğru ve güzel bir "John Lennon" yorumunu aynı dergide hemen sonraki bol "özgürlük" "başkaldırı" sloganlı açık toplumculuk ve özgürlük düşmanlığından ayırabilmek zorundayız. "Büyük" yayın organlarında sermayenin "eşcinselliğin başkaldırısal yaratıcılığı" gibi "büyük" davalarının yanında, o "gösteri" furyasında, içtenlikli ilericiliğin sayfa bulması bile kolay olmasa gerek. Hatta yayın tekellerinin o bilinçli saptırmalarına alet olanların bile sanatsal ustalık ve bilgililiklerine, belki de kişisel "iyi" niyetlerine sabırla saygı gösterip, bıkmadan, usanmadan "uyarıcı" biçimde yaklaşmamız gerek. Eğer bunu böyle koyuyorsak, o zaman "Gırgır" olayının nasıl onlarla da hiç kıyas kabul etmeyecek biçimde "yanımızda" olduğunu ve bir "yandaş" nasıl eleştirilirse öyle eleştirilmesi gerektiğini herhalde daha sağlıklıca belirleriz.

Sanat Tartışmaları için

"YABANCILAŞTIRMA" ve "KESİN ANLAŞILMA"

Bu vesileyle gerek kendi alanım olan tiyatro alanına, gerekse tüm sanat alanlarına ışık tutan iki noktaya değinmek istiyorum: Örneğin TV reklamlarını çokça çizmek reklamın reklamı olmaz mı, endişesi. Çizgi sanatına özgü olmayan bu sorun, çizilenin, yazılanın, oynananın, sorunu nasıl getirdiğine bağlı değil midir? İnsanın günlük hayatta dalıp gittiği, baka baka alıştırıldığı, şartlandırıldığı şeylere (TV reklamları tipik örnek), karikatür, film, tiyatro, yazı, vb. yollarla bir anda başka türlü bakmasını sağlama, onların ardındaki gerçeği görecek şekilde başka gözle görmesini sağlama işlemine "yabancılaştırma" diyoruz. Yalnız tiyatro sanatına özgü zannedilen bu "yabancılaştırma" yöntemini aslında her alanda uygulamaya çalışırız. Bu bağlamda, reklamları konu alan karikatürler böyle bir yöndeyse o zaman reklamların reklamı değil reklamların "yabancılaştırılması" işlevini görür. Bu işlevle yapılması kaydıyla ne kadar çok ve yaygın yapılıyorsa o kadar da etkin ve yaygın bir "yabancılaştırılma" sağlanıyor demek değil midir? ("Yadırgatma", "dikkat çekme", vb. de dediğimiz bu "Yabancılaştırma" yöntemi ile, hepimizin bildiği ünlü "Yabancılaşma" kavramı arasında kelime benzerliğinden başka bir ilinti yoktur.) Gene çizgi mizahta anlatılmak istenenin çeşitli yöntemlerle iyice açık edilmesinin, sanatsal bir gerileme olup olmadığı sorusu aklıma geliyor. Üstelik bu da sanatın her alanında tartışılan bir konu. Nitekim bunun tam aksi yöntemler de var: Herkes ne anlarsa anlasın, anlamayan da anlamasın, yeter ki "basit" denmesin (hatta bu yöntemler çoğu kez, gerçekte söylenmeye bile değmeyecek şeylerin, ya da hiçbir şey söylememenin, sırf anlaşılmaz biçimde verilmesi yoluyla sözde "derin" sanatlılıkmış gibi sunulmasına varır). İşte bunlar, "batı"da pek revaçta olan sanat yöntemlerinden. Oysa bizim hedefimiz hele her kesimden çok geniş yığınlara seslenmek olunca, kesinlikle anlaşılma zorunluluğu elbette birinci plana geçiyor. Sanatlılık yarışını bu zorunluluktan ödün vermeden yapmak gerek. Ya geniş kitlelerden vazgeçeceksin, ya da sanattan vazgeçeceksin, şeklindeki bakış "batı"nın sanat krizinin kökünde yatan ve de asıl kitleye "sürü" kültürünü layık gören "elit"çi yaklaşımdır. "Seçkinler için sanat" yaklaşımıdır. Kitlelere ulaşmak, salt "seçkinler" beğenisi şartlanması ile mümkün olmuyorsa, "batı"nın "biçim için biçim"e kayan, ayağı kitleden bilerek kesilmiş içi boş modelleri, kitleyle organik ilişkide hiçbirşey söylemiyorsa, herhalde kitleden değil, o içi boş modelden vazgeçmek gerekir. Ama bu hiçbir şekilde sanattan vazgeçmek demek değildir, tam tersine, sanatı asıl kaynağına kavuşturmak yani, iki kat sanatçı olmak yükümlülüğü demektir. Deneyleri bu gerçek ışığında değerlendirmeliyiz. Tartışmalarımız da, yandaşlar arasında bu planda ve destekleyici, geliştirici olsa ve karşı çıkışlarımız asıl kültür sanat "düşmanlıkları"na karşı birleşse ne güzel!

Bilim ve Sanat'ın bu tartışmalarda bundan sonra atacağı adımlar için benim ekleyebileceğim bu kadar. Bunları bile her alanın uzmanları olan ilgili dostların bağışlayacaklarına güvenerek getirebildim. Ötesi elbette ki uzmanlarımızın işi. Değerlendirme de okuyucunun...

Bir TV reklamı (Gırgır'dan)

(Gırgır'dan)

1) Batı dillerinden (Massenkunst, Massenkultur) aldığımız ve aslında sermayenin deyimi olan "kitle sanatı, kitle kültürü" deyimini, bizim kitle anlayışımızla hiçbir şekilde karışmamasını sağlamak için, sermayenin kitleye bakışını da içerir biçimde "sürü" sanatı, "sürü" kültürü şeklinde çevirmek daha uygun görünüyor.
2) Nitekim, hangi oranda olursa olsun böyle bir ilerici bilinç ortaklığıyla kitlenin sahip çıktığı bir olaya, "sürü" kültürü denemez, ondan **niteliksel** olarak farklıdır, ilerici bir olayın **kitle**selleşmesidir.
3) A.Kadir. Dünya Halk ve Demokrasi Şiirleri. 2. 1975.

PICASSO KONUSUNDA

Pablo Picasso

AZER YARAN

Picasso'nun fırtına koparan ilk yapıtlarının üzerinden seksen yıl geçtikten sonra yaratısı daha gürültüsüz tartışılıyor, sanatçının dünya sanatındaki yeri çağımızla bağı, kimilerini kızdıran, kimilerini gururlandıran olgunun kökleri saptanmaya çalışılıyor. Bu konuda çeşitli dönemlerde batıda ortaya çıkmış değerlendirme ve savlara karşılık Sovyet yazınında bazı örneklerden düşünceleri kısaca yansıtmaya çalışacağız.[1]

Picasso'nun yapıtları tek yönlü yorumlara sığmıyor, başka başka algılanıyor. Sanatçı bu durumu şöyle açıklamış: "Tablo bittikten sonra bile, o anda izleyenin ruh durumuna bağlı olarak kişiliğini değiştirmeye devam ediyor. Resim, canlı varlığa benzer bir özel yaşam sürüyor, gündelik yaşamda bizdeki oluşmalar gibi değişikliğe uğruyor. Bu tümüyle doğal, çünkü o, izlerken dünyasına dalan kişiden canlılığını sağlıyor."[2]

Tablo, algılayan kişiliğin yapısına yerleşmekte bu yerleşimde kavranan biçim her defasında biraz değişik üçüncü bir şey olmaktadır. Bu her sanat yapıtıyla karşılaşıldığında bir ölçüde böyledir, yalnızca Picasso'da değil. Picasso'da olabilir ve kabul edilebilir sapmaların alanı geniştir. Yapıtlarının türlü çağrışım olanakları içermesi Picasso üzerine düşünce ve kavrayışların çok sayıda olmasına yol açıyor. Ancak kişisel tavır ve heyecan öğesi tarihsel bakış açısının nesnelliğini taşımalı. Picasso'nun karmaşık sanatına özgü bazı çizgileri temel alan yanlılık ve ön yargı aklanamaz.

Picasso'ya sitemlerden bir bölümü siyasal tavrıyla, Fransız Komünist Partisi üyesi olmasıyla "angaje" durumuyla ilgili. "Kore'de Kurşuna Dizilme", "Guernica" yapıtları, afiş alanında çok geniş çalışma, 50-60 yılları ürünü çok sayıda grafik portreler gözardı edilmek, "ısmarlama" çalışmaların sanatsal yetersizliği, siyasete karışmanın Picasso'nun sanatına yalnızca zarar getirdiği duyumsatılmak istendi.

Soyutçular onu "figüratifliği" ve figüratif olmayan resme kuşkuyla bakmasından ötürü bağışlayamıyorlar.

Belirli bir kavrayışsal bütünlük gösteren ama Picasso'nun sanatının yıkıcı ve yadsımacı niteliği üzerine doğrudan ya da dolaylı savlar öne süren eleştirel çalışmalar daha ciddi ilgiye değer. Picasso otuz yıl boyunca (1900-1930), resmi soysuzlaşmaya, güçsüzlüğe ve ölülüğe dek vardırmakla kınandı. Fransız resmini güçsüzlük ve yıkıma götürdüğü, çünkü sanatçının kendisinin güçsüz olduğu, bir kişiliği olmadığı söylendi. Buna dayanak olarak Picasso'nun kendinden önceki ressamları kolayca taklit edebilme becerisi gösteriliyor ve onu Beethoven ya da Wagner müziğini ezbere bilen ama kendisi "Au clair de la lune" şarkısını bile düzenleyemeyen bir müzikçiye benzetiyorlardı. Oysa gerçek bunun karşıtıdır. Hangi "örneği" hangi sanatsal besini alırsa alsın, Picasso, hazır olarak yutmuyor, bu besin onun tümüyle özgün ve yinelenmez sanatsal organizmasında dokulaşıyordu. Afrika heykelciliği Picasso oluyor, Ingres, Velazquez, Delacroix Picasso'ya dönüşüyordu. Sanatçı bunu şöyle açıklıyordu: "Aslına bakılırsa ressam nedir? Resim yaparken başkalarında beğendiği yanları sanatı için toparlayan bir koleksiyoncu. Ben de işte buradan başlıyorum, ardın-

dan yeni bir şey gerçekleşiyor."[3] Picasso eski sanatı biliyor ve seviyor. Önemli olan yeninin gerçekleşmesidir. Picasso'nun "aktarmacılığı" tragedyalarının konularını aktaran Shakespeare'inkinden, bir efsaneyi aktaran Goethe'ninkinden, Goethe'den Dostoevski'den, Shakespeare'den aktaran Thomas Mann'ınkinden daha fazla değildir.

Picasso'nun sanatının güçsüzlüğü ve yıkıcılığı konusunda bir başka söylenti onu, "estetik insanı", "ilginç insanı" betimleyen Kierkegaard'a götürmeye çalışıyordu. Bu kişinin belirgin çizgileri olanaklarla oynamak, alay ve melankolidir. "Estetik insan" için dış dünya kişisel gücünü ortaya koyma aracı, gösteri alanıdır. Kendi ben'ini izleyen "sen" nedir bilmeyen, insanın yalnızca budalalığını gören, buradan kara melankoliye bağlanan tip.

Olanaklarla oynamak, alay ve melankoli Picasso'nun özelliği midir? Evet, tüm bunlar bir ölçüde ona özgüdür. Ama asıl ona özgü olan farklıdır. "Guernica"da "deformasyon"dan, "olanaklarla oynamak"tan başka şey bulmamak Picasso'nun geniş sanatsal evreninde acıyı, öfkeyi, sevgiyi ve umudu görmemek, önsel bir kavrayışın gözlükleri ile sınırlanmaktır. Picasso, yaratısı için şöyle demiş: "Resmi hiçbir zaman zevk ve eğlence aracı saymadım. Çizgi ve boya yardımıyla -çünkü bunlar benim silahımdır- insan ve dünya konusunda bizi giderek daha da kurtaracak bilinç için derinden bir kavrayışa ermek istedim."

Picasso insanları ve dünyayı pohpohlamadı. Eğer bakışı acımasızsa, kendi tasarımlarının dünyasında ayrıcalıklı yaşadığı için değil, düşlerinin gerçek tehlikeleri iyi yakalamasındandır. Yaptığı, düş ürünü olanaklarla oynamak değil, şiddetli ağrının, yıkımın, bekleyen insanın olanaklarını çizgi ve boyanın diline taşımaktır. Picasso'dan "estetik insan" olarak sözetmek bir yana, o, amansız gerçeğin açıklanması adına "estetik olanı" kurban vermektedir. Kötülüğü dile getirmede edilgen ve tek yanlı değil, savaşkan insancıllığıyla seçenekler göstermektedir; savaşa karşı barış, yıkıma karşı yaşam, yabanıllığa karşı insanlık.

Picasso'nun birçok yapıtı gerçeküstücülükle bağıntılıdır. Birçok yapıtı alışılmamış ve acımasızdır. Sanatçı, "bazen niçin böyle yaptığımı kendim anlamıyorum" diyor. Bu ise, batıda yaygın ve etkin psikanaliz okulunun ona el sürmeden geçmemesi için yeterlidir. Onlar sanatsal yaratı fenomeninde kişisel değil, tüm insanlara özgü ve belirli şemalara dökülü atacıl belleğin, kan belleğinin, soy belleğinin ortaya çıkışını görmek eğilimindeler. Şemalar eski efsanelerde damgalanmış ama çağdaş insanda bilinçaltı işleyişinde ortaya çıkmaktadır. Bilinçli, ussal temel sönmekte, bilinçsiz öğenin eylem alanında duyulmaktadırlar. Birçok başka yaratıcı gibi Picasso'nun sanatına da bu açıdan bakılmakta ve sanatın çözümlenme ve değerlendirilmesi klinik tanımlamaya dönüştürülmektedir. Örneğin mavi dönemde eski Mısırlıların yeraltı dünyasının maviliğini, karanlığa kaydıkça Hades'in soğuk dumanını arayanlar olmaktadır. Onlara göre sanatçının yapıtlarında antik çağlar ve tarih öncesi ilkel dünyalardan izler yansımaktadır.

Kuşkusuz, Picasso üzerine gözlemlerde birçok inandırıcı, sağlam yanlar vardır. Örneğin, duygulardaki ve Picasso'nun birçok yapıtındaki gergin dramatik çatışma konusundakiler. Ama yalnızca bu çatışmayı, iyinin ve kötünün bu çelişkili birlikteliğini yaşamak ve dile getirmek için Hades'e değin inmeye gerek yoktur. Picasso'nun da sürekli olarak yaptığı gibi, çağa, "yerüstü dünyasına" şöyle candan bir dokunuş yeterlidir.

Picasso'nun iç dünyası insan toplumunun büyük gerçek dünyası ile kesintisiz bir diyalektik "metabolizma" durumundadır. Sanatçının yaratısını yalnızca "içeriden" anlamak ve duymak olanaksızdır. Açık yürekli bir anında o kendini yeterince katı anlatmış: "Ben kökünden sökülmüş ağaçlar, köpek leşleri, çöp ve kirli buhar taşıyan bir ırmağım. Tüm bunları sürüklüyor ve koşumu sürdürüyorum... Zamanım giderek azalıyor, söylemek istediklerim ise çoğalıyor."[4]

Irmağın suyu kirden arınmış değildir, ama bu yaşam ırmağıdır, gölgeler dünyasına götüren ırmak değil.

Picasso, çevresinde efsaneler doğan sanatçılarla aynı yazgıyı paylaşıyor. Bu tür efsanelerde belirgin olan, karmaşık sanatsal doku içinden bir ipliğin çekilmesi ve bütünlüğe mal edilmesidir. Efsane şeması gerçekte algılayanın gözlerini bağlamaktadır. Dokunun bir ipliğinden, bir terimden bir bilmeceden yola çıkarak kavrama savı sanatın doğasına aykırıdır. Böyle bir tutum karmaşık ve zengin bir sanatla içli dışlı olmanın verimli yolu önüne duvar çeker. Sanatı yaşama çağıran gerçeklik de öyle zengin ve karmaşıktır.

(1) Zapadnoye İskusstvo, XX Vek. I. Ehrenburg "Frantsuzkiye Tetradi". Mastera Mirovoy Jivopisi. İzdatelstvo "Avrora", Leningrad.
(2) Kristian Zervos ile söyleşiden.
(3) Sb. "Picasso", s. 28
(4) Françoise Gillot, Carlton Lake. Vivre avec Picasso, Paris, 1965, p. 116

DIŞGÖÇ ÖYKÜSÜ

Araştırma - Deneme
ALİ S. GİTMEZ

MEHMET KÖK

Dışgöç öyle geniş bir konu ki. Her yanı ayrı bir araştırma konusu. "Dışgöç Öyküsü" konunun her yanına değinmiş. Sorunlar işlenirken olumlu, olumsuz sonuçları ile birlikte işlenmiş ama araştırmacı her sorunun ağırlıklı sonucunu nesnel verilere dayanarak göstermiş.

Konunun değişik yanlarına ilişkin, değişik yaklaşımlar örneklenmiş. Bir araştırmada, başka bir araştırma ve konu üzerine yazılmış kaynaklardan çok alıntı yer aldığı zaman genellikle o araştırma zor okunur. "Dışgöç Öyküsü"nde sık ve uzun alıntılar var ama hiç zorlanmadan okunabiliyor. Alıntılar, dışgöç yazınının ve araştırmalarının en iyi örneklerinden seçilmiş. Anlatılmak isteneni en çarpıcı anlatan örnekler. Kişilerle yapılan görüşmeler de en az dışgöç yazınından ve araştırmalarından seçilmiş örnekler kadar çarpıcı.

"Dışgöç Öyküsü" 275 sayfada konuyu önümüze koyuyor. Alamancı işçi, alamancı köylü tüm ilişkileri içinde karşımıza dikiliveriyor. Ve onların sorunlarıyla birlikte ülkemizin ve insanının tüm sorunları olanca canlılığı ile bütünleşiveriyor düşüncemizde. "Dışgöç Öyküsü" projeksiyon işlevi görmüş özetle. Örnekler ve alıntılar da renkli slaytlar gibi. Düşündürücü, tartışmaya yöneltici ve öğretici. Katılır ya da katılmazsınız ama Ali S. Gitmez konu ile ilgili vardığı sonuçları ve görüşlerini de dile getirmiş. Nesnel verilere dayanarak araştırmanın ortaya koyduğu çoğu gerçek yalan ve tartışmaya yer bırakmayacak kadar açık. Çoğuna araştırmacının vardığı sonuç, ya da araştırmacının kendi görüşü, bulgusu bile diyemiyorsunuz, o kadar doğal yargılar.

Ancak bir önerisine katılmak zor Ali S. Gitmez'in. Aslında bu önerisi araştırmadan ortaya çıkmış bir öneri, ya da, araştırmanın sonucunda görülebilen bir çözüm de değil. Gitmez'in diğer önerilerinin araştırma sonuçlarıyla bağlantısı var ve onlar benimsenebiliyor. Fakat bu önerisinin hem araştırmayla bağlantısı yok, hem de gerçekleşebilirliği olanaksız gibi. Ya da gerçekleşse bile bir çözüm olarak gözükmüyor. Araştırmanın katılmadığımız tek önerisi, bilimsel yaklaşımını, yöntemini ve sergilediği gerçekleri gölgelemez ama, iyiniyetli bir yanlış yaklaşım olarak görmek ve değinmek gerek. Aynı zamanda araştırmanın sonunu bağlayan öneri şöyle:

"Uluslararası sermayenin örgütlülüğü ve yakın işbirliği karşısında, emeğin örgütlenmesi kaçınılmaz gözükmekte. Emeğin örgütlenmesi ise, insan kaynağı dışında pek bir ekonomik güçleri olmayan 'çevre' ülkelerin biraraya gelmelerine, çıkarlarını korumalarına bağlı. Böylesi bir örgütlenme, 'merkez' karşısında tek ve kaçınılmaz olarak zayıf kalan ülkelerin pazarlık güçlerini artırmada tek seçenek gibi. Doğal olarak, böyle bir örgütlenme, giderek, yeni bir ekonomik güç odağı yaratmak durumunda olmalı. Üye ülkelerin ve tüm göçmen emekçilerin çıkarlarını koruyan, pazarlık güçlerini artıran bir güç odağı. En değerli kaynak, en 'stratejik' üretim bileşeni durumundaki 'insan gücü' fazlası olan ülkelerin oluşturacakları böylesi bir topluluk, emeğin satımındaki koşulları belirlemede olduğu kadar, bağımlılığın giderek azaltılması koşullarını hazırlamada da ana örgütleyici durumuna geçebilir. Ayrıca yoksul ülkelerin geleceklerini ipotek altına alan uluslararası sermayenin yayılma planlarına karşıt oluşumlar hazırlaması da bu örgütün işlevleri arasında görülmek gerekir. Bir tür 'Dördüncü Dünya Ülkeleri Örgütü' olarak görülebilir böyle bir topluluk.

Böyle bir topluluğun oluşturulmasında, Türkiye'nin önemli bir öncü işlevi düşünülebilir. Şimdiki ve gelecek konumuyla, insan stratejik maddesini daha uzun süre satabilecek durumda Türkiye. Geçmişteki deneyimi ve dışgöçün tüm olumsuz etkilerini yaşamış olması, Türkiye'yi böyle bir örgütlenmeye zorlamaktadır da."

Bu öneride en önemlisi şu çelişki var: 'İnsan gücü' fazlası olan ülkelerin oluşturacakları böylesi bir topluluk, alıntının birinci tümcesinin istediği *"uluslararası sermayenin örgütlülüğü ve yakın işbirliği karşısında, emeğin örgütlenmesi"* anlamını taşımaz, taşısa taşısa az gelişmiş kapitalist ülkelerin bir dayanışma örgütü anlamını taşır. O zaman da şu akla geliyor; bu ülkelerin tekelci sermayesi bağımlı oldukları uluslararası sermayeye karşı onlara sattıkları 'işgücü' yararına nasıl ve neden ağırlık koysunlar? Kaldı ki, örneğin Türkiye, değil dördüncü, Üçüncü Dünya Ülkeleri Örgütü arasında bile olmaya istekli değil. Bir de Ali S. Gitmez böyle bir örgütlenmede Türkiye için öncü işlev düşünmüş.

Ama eğer Gitmez'in, *"Çevre ülkenin bu 'çaresiz' görünen konumundan kurtulmasının tek köktenci çözümü, elbette, ülkeyi dışa bağlanmak zorunda bırakmayan yeni bir sistem seçiminden geçer. Bu, birinci öncelik."* önerisindeki gibi bir yolda olan ülkeler arasında bir dayanışma örgütü olsa, o zaman daha akla yatkın.

Yaşam deneylerle öğreniliyor. Çoğu kez de acı yaşam deneyleriyle. Ne olurdu araştırmaların, incelemelerin, roman, öykü ve şiirlerin de uyarıcı etkisi yaşam deneylerinin etkilerine ve öğrettiklerine hiç olmazsa eşit olsaydı...

"Dışgöç Öyküsü"nü okuyup bitirdikten sonra, belli bir doygunluğun yanısıra, içtenlikli, eleştirel bir soru işareti takılıyor akla.

• İLAN KOŞULLARI •

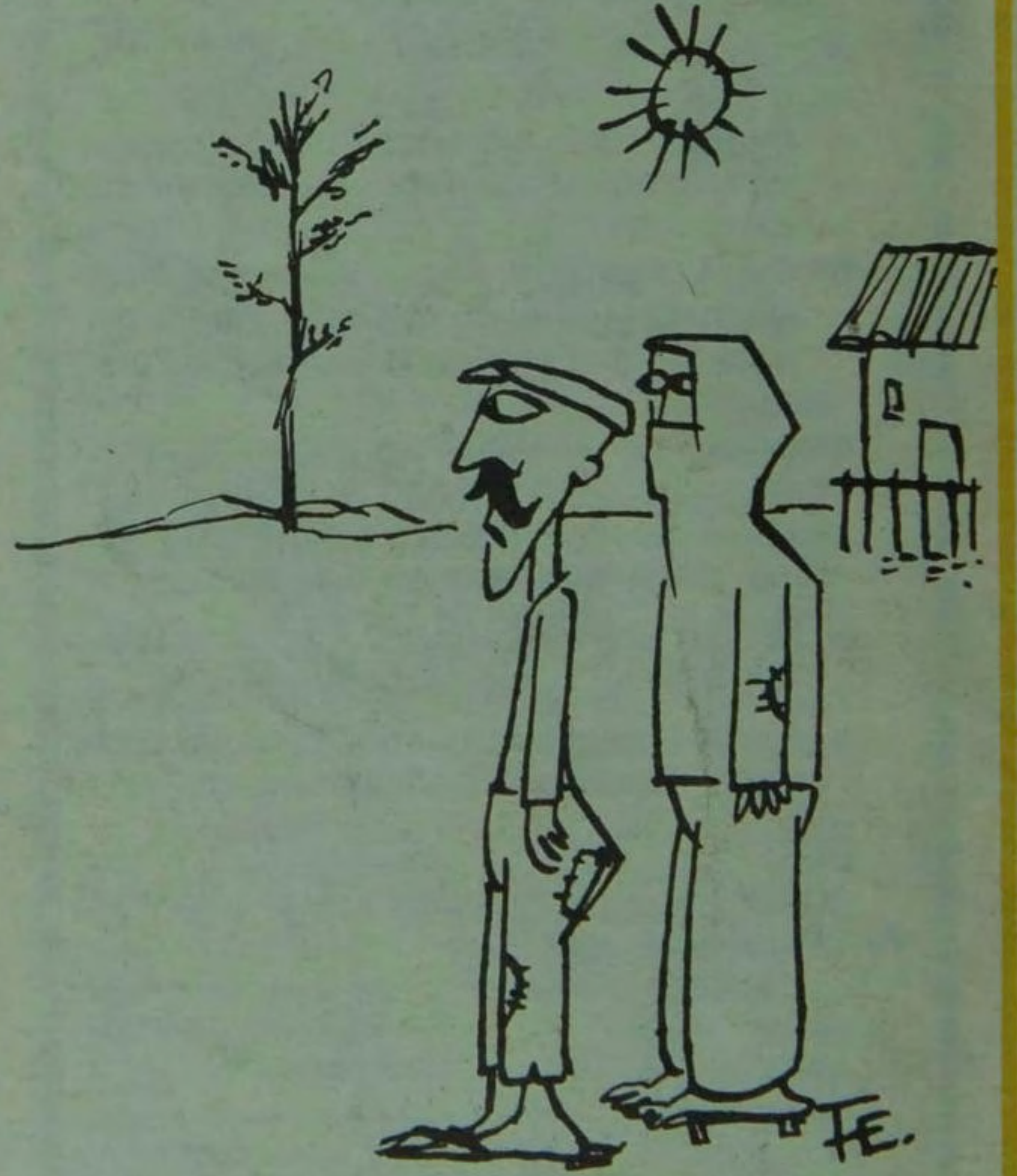
• Arka Kapak (S.B.) 25.000/(R.) 15.000 TL • Kapak İçleri (S.B.) 12.000 TL• İç Sayfalar (S.B.) Tam Sayfa 10.000/1/2 Sayfa 5.000/1/4 Sayfa 2.500 TL.

GİDİŞ...

...DÖNÜŞ

FERRUH DOĞAN